

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KONYA MAHKEMESİNDE HAK ARAMA YÖNTEMLERİ
(1691-1704)

Esra ASLAN KESME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. DOĞAN YÖRÜK

Konya 2019

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra ASLAN KESME
	Numarası	154202041003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yakınçağ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tezin Adı	Konya Mahkemesinde Hak Arama Yöntemleri (1691-1704)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yaptığımı bildiririm.

Esra ASLAN KESME
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra ASLAN KESME
	Numarası	154202041003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yakınçağ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Doğan YÖRÜK
	Tezin Adı	Konya Mahkemesinde Hak Arama Yöntemleri (1691-1704)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Konya Mahkemesinde Hak Arama Yöntemleri (1691-1704) başlıklı bu çalışma 19/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman/Üye	İmza
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK	Danışman	
Prof. Dr. Alaattin AKÖZ	Asil Üye	
Prof. Dr. İbrahim SOLAK	Asil Üye	

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 1691-1704 (H. 1102-1116) tarihleri arasında, Konya ve çevresinde mahkemeye yansıyan davalar, madun ve mağdur ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir. Bu davalarda ortaya çıkan mağduriyetler sonucu, mağdurların mahkemede kendilerini ifade ediş biçimleri ve hak arama yolları araştırılmıştır.

Mağdur ve madun terimleri çalışmamızın iki temel kavramını oluşturmaktadır. Mağdur ile ilgili birçok kaynak günümüz literatürüne kazandırılmışken, madun konusu ile ilgili henüz yeterli sayıda kaynak bulunmaması, çalışmanın konusunun belirlenmesinde en önemli faktör olmuştur. Madun kavramı ile ilgili çalışmalar giderek artmakla birlikte bunlar sosyoloji alanında yoğunlaşan çalışmalardır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarında önem kazanan bu kavram, sömürgecilik sonrası ortaya çıkan ulus-devletlerle ilişkilendirilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Bu çalışmada, Konya Şer'iyeye Sicilleri üzerinden, Osmanlı'da madun sınıfının varlığı sorgulanmış, ancak devletle bağı koparak ötekileşmiş bir madun kesimi yerine, mağdurun varlığına rastlanmıştır. Bu bağlamda mağdurların mahkemede kendilerini hangi sözlerle haklı çıkarmaya çalıştıkları, hangi davalarda kalıpların dışına çıkarak olayları detaylandırdıkları, kendilerini ifade ediş biçimleri incelenmiştir. Son olarak mağdurların haklarını ararken hangi yolları kullandıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma esnasında bana gösterdikleri sabır ve desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim. Tezin oluşumunda, şekillenmesinde ve son halini almasında öneri ve desteklerini esirgemeyen, bana değerli zamanını ayıran tez danışmanım Prof. Dr. Doğan YÖRÜK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Esra ASLAN KESME

Konya 2019

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra ASLAN KESME
	Numarası	154202041003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yakınçağ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Doğan YÖRÜK
	Tezin Adı	Konya Mahkemesinde Hak Arama Yöntemleri (1691-1704)

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde 1691-1704 yılları arasında mahkemeye yansıyan ve Konya Şeriye Sicillerine kaydedilen davalar incelenmiştir. Şeriye Sicilleri üzerinden mağdurlar ile ilgili yapılmış pek çok çalışma bulunmasına rağmen, madunlar üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Tezin birinci ve ikinci bölümünde madun ve mağdur kavramları tartışılmış, Osmanlı'da madun denilebilecek bir özne ya da sınıfın varlığı aranmıştır. Diğer taraftan mağdurların profilleri ile mağduriyete sebep olan durumlar üzerinden, sürekli mağduriyet yaşayan grupların varlığı sorgulanmıştır. Ancak sürekli mağduriyet yaşayan bir gruba rastlanmadığı gibi, devletiyle bağı kopmuş ve ötekileşmiş bir madun kesiminin varlığına da ulaşılamamıştır. Bu bağlamda, öncelikle Osmanlı Devleti'nde adalet mekanizmasının işleyişi incelenmiştir. Daha sonra dönemin şartlarının adalet mekanizmasının işleyişine yaptığı etki, incelenen davalar özelinde ele alınmıştır. Sicillerin içeriği incelenerek toplumdaki hangi grupların mağduriyet yarattığı ve buna karşılık hangi grupların -kendini korumakta yetersiz kalarak- mağduriyet yaşamaya daha eğilimli olduğu üzerinde durulmuştur. Osmanlı'da sürekli mağdur diyebileceğimiz bir kesimin olmadığı, toplumun her kesiminden insanların mağdur olabileceği görülmüştür.

Tezin üçüncü bölümünde ise mağduriyet ortaya çıktıktan sonra kişilerin, yaşadıkları mağduriyete verdikleri tepkiler; mahkemede kendilerini ifade ediş biçimleri ve hak arama yolları üzerinden incelenmiş, adalet mekanizmasının işleyişinin mağdurlara hak arama süreçlerinde yardımcı olup olmadığı konusu sorgulanmıştır. Sicillerden yola çıkarak Osmanlı'da maduniyetin oluşmamasının sebepleri bu bölümde incelenmiştir. Maduniyetin ortaya çıkmasını engelleyici unsurlar, adalet mekanizmasının hak aramayı kolaylaştırması, toplumun her kesimden, kişilerin yararlanması için daima açık tutulan mahkemeler ve bir temyiz mahkemesi gibi faaliyet gösteren Divan-ı Hümayun'un varlığı olarak belirlenmiştir. Divan sayesinde halkın sorunlarından haberdar olan devlet, halkın şikayetlerini dinlemiş, sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. Böylelikle devlet, halk ile arasındaki bağı sıkı tutmuş ve halk açısından ulaşılabilir olmuştur. Bu anlamda Osmanlı'da devletten uzaklaşan ve ötekileşen bir madun sınıfının ortaya çıkması için uygun koşullar oluşmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şer'iye Sicilleri, madun, mağdur, ehl-i örf, reaya, Osmanlı'da adalet, hak arama.

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Esra ASLAN KESME
	Numarası	154202041003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Yakınçağ
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Doğan YÖRÜK
	Tezin İngilizce Adı	Methods of Seeking Rights in Konya Court (1691-1704)

SUMMARY

In this study, the cases in the Ottoman Empire between the years of 1691-1704 and the cases recorded in Konya Şer'îye records are examined. Even though there are many pieces of research about victims on Şer'îye records, there is no research about subalterns. In the first and second chapter of the thesis, victim and subaltern concepts are discussed, the existence of the subject or the class which can be subaltern in the Ottoman Empire is sought. On the other hand, the existence of the groups who suffer from continuous victimization is questioned through the profiles of the victims and the situations that caused the victimization. However, as it is not encountered with a group that suffered from constant victimization, it is also not reached the existence of the subaltern class that it is drifting away with its government and alienated. In this context, firstly the functioning of the justice mechanism in the Ottoman Empire is examined. Later, the effect of the conditions of the period on the functioning of the justice mechanism is discussed specific to the cases that examined. By examining the content of the records, it is emphasized which groups in the society caused victimization and in turn, which groups were more inclined to suffer. It is seen that there were no constant victims in the Ottoman Empire and people from every walk of life could be victims.

In the third chapter of the thesis, after the emergence of victimization, people's reactions to the victimization is examined through their own forms of expression and remedies in the court. Also, in the process of seeking rights, it is questioned whether the functioning of the justice mechanism helped the victims or not. The reasons for not creating subalternity in the Ottoman Empire is examined in this section based on records are examined in this section. The elements of preventing the emergence of subalternity are identified as the existence of Divan-ı Humayun which work as a justice mechanism to facilitate the search for rights and a court always open to people from every walk of life. Thanks to Divan, the state which was aware of the problems of the public, listened to the complaints of the people and tried to find solutions to their problems. In this way, the state control firmly the connection with the public and it became accessible to the people. In this sense, no favorable conditions arisen for the emergence of a class of subalterns moving away from the state in the Ottoman Empire.

Key Words: Şer'îye Records, subaltern, victim, ehl-i örf, reaya, Justice in the Ottoman Empire, Right to legal.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. KONU, KAPSAM VE AMAÇ	1
2. LİTERATÜR ÖZETİ	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
MAĞDURLAR VE MAĞDURİYETLERİ.....	11
1. MAĞDURLARIN PROFİLLERİ	11
1.1. Yönetenler (Askerî)	11
1.1.1. Ehl-i Örf	13
1.1.2. Ehl-i Şer'	14
1.2. Yönetilenler (Reaya).....	15
1.2.1. Erkek	17
1.2.2. Kadın	18
1.2.3. Çocuk	20
1.2.4. Cemaat.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	33
MAĞDURİYET ÇEŞİTLERİ.....	33
1. Şiddet.....	33
1.1. Darp, Küfür	33
1.2. Cinayet	35
2. Boşanma	40
2.1. Talâk	41
2.2. Muhâla'a	45
2.3. Mehir	50
2.4. Nafaka	51
3. Cinsel Mağduriyet	53
3.1. Fi'l-i Şenî' ve Haneye Tecavüz	54
3.2 Zina	57
4. Vergi	61

5. Angarya	64
6. Eşkivalık	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	69
HAK ARAMA YOLLARI.....	69
1. Mahkemeyi Kullanma Biçimleri	69
2. Mahkemede Kendilerini İfade Ediş Biçimleri.....	70
3. Hak Arama Yolları	74
3.1. İhbar/Haber Verme	74
3.2. Hücet	75
3.3. Fetvâ.....	77
3.4. Görgü Tanıkları.....	78
3.5. Su-i/Hüsn-i Hal Soruşturması	79
3.6. Mahalle Faktörü	82
3.7. Sulh/Uzlaştırma.....	87
3.8. Divana Başvurma	88
4. Yalancı Mağduriyetler	90
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

KŞS: Konya Şer'ıye Sicilleri

AÜHFD: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

S: Sayfa Sayısı

s: Sayfa

C: Cilt

TBB: Türkiye Barolar Birliği

AÜDTCF: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Cođrafya Fakültesi

H: Hicri

M: Miladi

ed: Editör

çev: Çeviren

Bkz: Bakınız

TTK: Türk Tarih Kurumu

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi

GİRİŞ

1. KONU, KAPSAM VE AMAÇ

Türkçeye Arapçadan geçen *madun* kavramı, “*alt ve aşağı derecedeki sürekli başka*” olarak ifade edilebilecek *subaltern* için “*alttaki-başka*”; *subalternity* yani *maduniyet* için ise “*alttaki-başkalık*” olarak ifade edilebilir.¹ *Madun* kavramı ötekini değil, ötekilerden bazılarını ifade etmektedir.² Spivak’ın, homojen olmaktansa, alttaki dinamik bir unsur olarak tanımladığı *madun*, toplumsal değişime neden olan ve sürekli başka olmayı barındıran gruptur.³

Mağdur ise Arapça zulüm, merhametsizlik, haksızlık anlamına gelen “*gadr*” kelimesinden türetilmiş bir kavram olup⁴ “*haksızlığa uğramış (kimse), kıygın*” olarak tarif edilmektedir.⁵ Batı dillerinde mağdur kavramının kökeni Latince “*victima*” kelimesi olup kurban etmek, adamak, suç kurbanı anlamlarına gelmektedir.⁶ Mağdur, en genel şekliyle, ceza hukuku tarafından korunan ve suçun hukukî konusunu oluşturan veya suçtan çıkarı zedelenen kişidir.⁷ O halde suçun mağduru kavramından, suç fiilinden zarar gören herkesi değil, sadece bu fiil ile hakları ihlal edilen kişileri anlamak gerekir.⁸

Sosyolojide mağdur, herhangi bir konuda zarara veya haksızlığa uğrayan kişi olmanın yanında, uğradığı zarardan dolayı acı çeken kişi olarak tanımlanmaktadır.⁹ Suçun mağduru dendiğinde, akla ilk olarak suç fiili ile saldırıya uğrayan kişi ya da “*suç kurbanları*” gelir. Bununla birlikte, suç aslında birden çok kimseye zarar verebilir. Örneğin hırsızlık suçu, sadece mal sahibine değil, bu kişinin alacaklılarına da zarar verecektir. İnsan öldürme suçları

¹ Ebru Yetişkin, “Postkolonyal Düşünce Ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz?”, 2013, https://www.academia.edu/14383570/Postkolonyal_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_ve_Madun_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1ndan_Neler_%C3%96%C4%9Frenebiliriz, Erişim tarihi: 02/05/2019, s. 4.

² Yetişkin, “Postkolonyal”, s. 3.

³ Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir mi?*, çev: Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yayınları, Ankara 2016, s. 47.

⁴ Ahmet Bozdağ-Kader Sarıusta, “Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı Ve Delil Değeri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 2, 2017, S. 573-602, s. 583-584.

⁵ Olgun Değirmenci, “Ceza Ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları”, *TBB Dergisi*, Sayı 77, 2008, S. 33-86, s. 36.

⁶ Gülfem Pamuk, *Türk ve Fransız Ceza Muhakemesi Hukuku’nda Mağdurun Makam Olarak Yeri*, Beta Yayınları, İstanbul 2012, s. 156-157.

⁷ Mustafa Avcı “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, Sayı 1, 2016, S. 7-36, s. 9-10; Aslı Aydın, “Ceza Hukukunda Mağdur Kavramı Ve Viktimoloji”, <http://www.academia.edu/26025215/CezaHukukundaMağdurKavramıveViktimoj>, Erişim tarihi: 25/08/2018, s. 3; Pamuk, *Mağdurun Makamı*, s. 157.

⁸ Tuğrul Katoğlu, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *AÜHFD*, C. 61, Sayı 2, 2012, S. 657-693, s. 662.

⁹ Aytekin Geleri, *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 137.

sadece öldürülen kişiye değil yakınlarına da zarar verir. Bu nedenle suç fiilinde mağdur ve suçtan zarar gören kavramlarını birbirinden ayırmak gerekir.¹⁰

Mağdur kavramının ortaya çıkması için suç kavramının oluşması gerekirken, madunun ortaya çıkması için suça gerek yoktur. Madun bir süreç içinde kendiliğinden ortaya çıkmakta; mağdur ise, bir olay sonucunda ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan mağdur kavramı haksızlığa uğrayan bireyi ifade ederken, madun kavramı kendine has yöntemlerle değişim yaratan bir grup ya da bireydir. Mağduriyete neden olan suçlar somut olduğu için, mağdurlar haklarını arayabilmekte ve hukuksal yollara başvurabilmektedirler. Ancak madunların mağduriyetleri somut olmadığı için haklarını aramak yerine, pasif direniş göstermeyi tercih ederler. Görüldüğü gibi mağdur ve madun kavramları arasında birçok fark bulunmaktadır. Buna rağmen bu terimlerin birbirlerinden çok uzak kavramlar olduklarını iddia etmek yanlış olacaktır. Mağduriyet zamanla maduniyete dönüşebileceği gibi, aynı durum maduniyet için de geçerlidir.

Maduniyet kavramı ve çalışmaları Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Sömürge döneminde, sömürgecilerin kontrolünde yapılan tarihyazımı, sömürge sonrası dönemde ise bağımsızlık konusu ile ilgili olmuştur. Diğer taraftan sömürge döneminde ötekileştirilen sınıfların devletle bağı kopmuştur. İşte bu görmezden gelinenlerin tarihi, maduniyet kavramı etrafında yazılmaya başlanmıştır.¹¹ Türkiye'de madun tarihyazımının yaygınlaşmama sebebi, Türk devlet geleneğinin, Avrupa'nın aksine sömürgecilik anlayışından uzak olmasıdır. Osmanlı'nın devlet anlayışında yönetenlerin, yönettiklerinden sorumlu olduğu düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla yönetenler ve yönetilenler arasında sömürü ilişkisi yerine karşılıklı sorumluluk ilişkisi geçerlidir.

Madunun tarihyazımı meselesinde çalışmaların ne söylediğinden çok ne söylemediği önemli hale gelmektedir. Çünkü madunun sesini duymak zor olduğu için, sesi çıkan gruplar üzerinden bu çalışmalar yürütülebilir. Bazı durumlarda madunların sesi duyulmasa da düşünceler ve eylemler sözlerin yerine geçer. Bu nedenle *“madun tarihyazımı, böylesi jestlerin imkansızlığıyla yüzleşmek zorundadır.”*¹² Madunlar konuşabilirler; ancak farklı bir şey yapmaya kalktıklarında, kurumsal temsilden yoksun oldukları için eylemleri geçersiz olur. *“Direniş için geçerli bir kurumsal arka plan olmadığında ise direnişin farkına varılamaz.”*¹³

¹⁰ Katoğlu, “Suçun Mağduru”, s. 659.

¹¹ Ranajit Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, çev: Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul 2006, s. 101.

¹² Spivak, *Madun*, s. 56-57.

¹³ Spivak, *Madun*, s. 113.

Bu anlamda madun konuşamaz demek, adalet yoktur demek gibi bir şeydir. Ancak madun, sesi çıkmayan, konuşmayan değil, konuşsa da sesi duyulmayandır.¹⁴ Bu nedenle maduniyet üzerine çalışanlar, madunların sosyal yapıdan dışlanmış olmaları değil, daha çok bu dışlanma ile başa çıkma yöntemleri üzerinde durur.¹⁵

Tarihin her döneminde mağdurlara rastlamak mümkündür. Bu nedenle mağduriyet kavramı ile insanlık tarihinin aynı zamanda başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlkel ceza hukuku aile ve klan gibi küçük insan toplulukları içinde doğup gelişmiştir. Bu dönemde aile veya klanın üstünde bir hakimiyet olmadığı için “öc alma” esası geçerli olmuştur. Mağdur, bizzat öc almak hakkına sahip olmuş, mağdurun aile veya klanına da öc alma hakkı tanınmıştır. Ancak bu hak, sorumluluk kolektif olduğu için sadece faile değil, failin mensup olduğu aile veya klana karşı da kullanılabilmiştir. Bu durum, o dönemde bir yargı organının bulunmaması, aile arasındaki bağların güçlü olması ve yine kendini savunma hakkı gibi nedenlerle açıklanmıştır.¹⁶ Devam eden süreçte öc alma kurumunun barışı sağlayamaması, ilkel ceza hukukunda uzlaşma denen bir kurumu doğurmuştur. Öc alma ve uzlaşma, ilkel ceza hukukunun birbirini takip eden iki aşamasını oluşturur.¹⁷ Uzlaşma kurumunun uygulamalarından biri olan “diyet” usulünde, öc alma veya kısas hakkına sahip olan kişi, aile veya klan, belli bir mal veya para karşılığında bu hakkından vazgeçmektedir.¹⁸ Zamanla bütün sosyal grupların üstünde bir güç olarak ortaya çıkan devlet, cezalandırma yetkisini eline aldığı gibi, “*mağduriyetlerin önlenmesini ve giderilmesini sağlayan en üstün otorite*” rolünü de üstlenmiştir.¹⁹

Hukuk düzenini ihlal eden suçun sonuçlarının, mağduriyetin giderilmesi yoluyla ortadan kaldırılması düşüncesi ilk yazılı hukuk metinlerine de yansımış, yaptırım olarak genellikle zararın tazmini öngörülmüştür.²⁰ Bundan dolayı da uzlaşma, diyet gibi usuller aracılığıyla mağdurun veya ailesinin tatmin edilmesine çalışılmıştır. Ancak ceza hukukunun

¹⁴ Gayatri Chakravorty Spivak, *Yapısöküm Postkolonyalizm Madunluk: Söyleşi*, çev: Soner Torlak, Zoom Kitap, İstanbul 2016, s. 22.

¹⁵ İsmail Çağlar, “Taşradaki Madunlar: Erken Cumhuriyet Döneminde Muhafazakâr Muhalefet”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, C. 10, Sayı 1, 2015, S. 109-134, s. 120.

¹⁶ V. Özer Özbek, *Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi*, Seçkin Yayınevi, Ankara, s. 57-58.

¹⁷ Özbek, *Mağduriyetin Giderilmesi*, s. 58.

¹⁸ Değirmenci, “Ceza Muhakemesi”, s. 43-44

¹⁹ Avcı “Mağdurlara Tazminat”, s. 12.

²⁰ Özbek, *Mağduriyetin Giderilmesi*, s. 59-60

gelişimi ile birlikte mağdurun tatminini ön plana alan bu sistem yerini ceza uygulamasında failin ve onun haklarının temel alındığı sisteme bırakmıştır.²¹

Eski Türk topluluklarında devlet teşkilatı kurulu olan yerlerde ceza işlerinin kesin hükümlere bağlanması, yani suçun devletçe takip edilmesi, toplulukta “kan gütme” geleneğinin oluşmasına izin vermemiştir.²² Bu kültür yapısına göre eski Türklerde bir hukuk anlayışı oluşmuş ve “töre” temel kaynak olmuştur. Devlet yapılanmasının ortaya çıkmadığı dönemlerde, Türk topluluklarında suç, sadece kişiyi ilgilendiren bir olgu olarak değerlendirilmiş, öç, kefaret ve uzlaşma kurumlarına yer verilmiştir. Devlet sonrası dönemde ise, toplum düzenini bozduğu düşünülen kimi eylemler, “yasa” adı altında toplanmış ve cezalandırılmıştır.²³

İslam Ceza Hukuku’nda ise bir kişinin mağdur olarak kabul edilebilmesi, davanın sonuçlanmasına ve kişinin mağdur olduğu yönündeki iddiasının doğrulanmasına bağlanmıştır. Dava sonuçlanana kadar mağdur olduğunu iddia eden kişi, “mağdur” olarak değil, “davacı” olarak kabul edilmiştir. Mağdur, kişiler, *toplum veya kişilerle birlikte toplum* olarak belirlenmiş, her suçun doğal mağdurunun devlet olduğu anlayışı genel olarak benimsenmiştir.²⁴

Günümüz Türk Ceza Hukuku sistemine göre, sadece gerçek kişiler mağdur olabilir. Tüzel kişiler ancak suçtan zarar gören olabilirler.²⁵ Bu bağlamda mağduriyet çok yönlü ve çok boyutlu bir kavramdır. Mağduriyetin oluşması için farklı unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Mağduriyet farklı şekillerde ortaya çıkmakta ve farklı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Etkisi bakımından mikro ya da makro boyutta, etkilediği insanlar bakımından bireysel veya kolektif olabilmektedir.²⁶ Mağduru belirli bir kimse olmayan ve mağdursuz suç olarak nitelenen suçlarda, aslında toplumu oluşturan herkes mağdur kabul edilmektedir.²⁷ Ancak günümüzde ceza verme yetkisi devlete geçmiş olmakla birlikte mağdurun rolü sadece tanık durumuna indirgenmiştir.²⁸

²¹ Gonca Kuru, “Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesinde Devletin Rolü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, Sayı 2, 2013, S. 1-57, s. 4-5.

²² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977, s. 239.

²³ Sami Selçuk, “Eski Çağlarda Suç Hukuku”, *AÜHFD*, Ankara Üniversitesi Yayınları, C. II, Ankara 2015, S. 1013-1058, s. 1041.

²⁴ Pamuk, *Mağdurun Makamı*, s. 21.

²⁵ Pamuk, *Mağdurun Makamı*, s. 158.

²⁶ Veysel Dinler, “Mağduriyet Kavramına Çok Yönlü Yaklaşım”, *Suç Mağdurları*, ed: H. İbrahim Bahar, Adalet Yayınevi, Ankara, S. 49-71, s. 57.

²⁷ Değirmenci, “Ceza Muhakemesi”, s. 38.

²⁸ Füsun Sokullu Akıncı, *Viktimoloji*, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s. 31-33.

Osmanlı devlet sistemi, diğer Müslüman devletlerde olduğu gibi temelini adalet kavramı üzerine kurmuştur. Bu kavram Osmanlı düşünürleri tarafından devletin ayakta kalması ve bekası için gerekli bulunmuş ve adalet dairesi olarak adlandırılmıştır. Buna göre, *“dünya bir bahçe ve bu bahçenin duvarı devlettir. Devlete nizam veren Allah’ın kanunları yani şeri’attır. Şeri’atın (hukukun) tesisi ise ancak saltanat ile olur ve saltanatın koruyucusu güçlü bir ordudur. Güçlü ve büyük bir ordunun kurulması için gerekli olan şey ise mal (para-hazine)’dir. Devletin hazinesini dolduran, büyüten ve geliştiren halk ve bu gücü idare altına alacak yegâne şey ise padişahın halk üzerinde sağlayacağı adalettir.”*²⁹ Bu bağlamda Osmanlı Devleti her dönemde çıkardığı kanunnameler ile adaleti sağlamaya çalışmış, halkın sesine her zaman kulak vermiştir. Devletin adaleti sağlama konusundaki titizliğine rağmen, uygulamada dönemin şartlarına da bağlı olarak aksaklıklar yaşanmıştır. Bu aksaklıklara bazen yerel yöneticiler bazen de devletin kendisi neden olmuştur. Sonuç olarak adalet mekanizmasının bir parçası olarak, mağdurlara şikayet yollarının her zaman açık olması, madun sınıfının oluşmasına izin vermemiştir.

Madun konusunda toplumsal, siyasal ve sosyolojik alanda, çoğunu yabancı kaynakların oluşturduğu birçok çalışma bulunmakta ve bunların sayısı giderek artmaktadır. Ancak tarihsel alanda bu kavram henüz yeni bir kavramdır. Emperyalizm nedeniyle ötekileşmiş grupların oluşması ile ulus devlete giden süreçte, *ulus* kimliğinin üsttekiler tarafından belirlenmesi, kavramın çıkış noktasını ve maduniyet çalışmalarının başlangıcını oluşturur. Spivak’a göre, Madun konusunu yalnızca günümüz ile sınırlandırmak kavramın sınırlarını daraltmaktadır. Oysa tarihin her döneminde mağdura rastladığımız gibi, şimdiye kadar sesleri duyulmamış ya da çok az duyulmuş olan maduna da rastlayabiliriz.

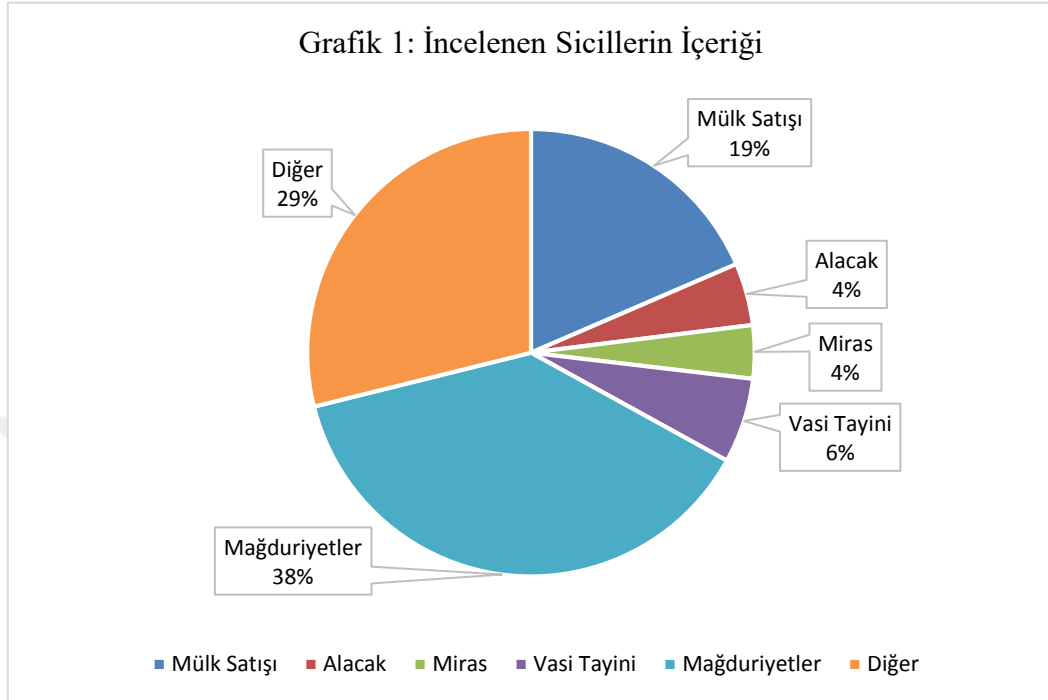
Aşağıdaki tablo, çalışmamıza konu olan Şer’iye Sicillerinin tarih aralıklarını ve sicillerdeki belge sayılarını göstermektedir.

Tablo: 1 İncelenen Defterlerin Kayda Geçiş Tarihi ve Belge Sayısı

Defter No	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Toplam Belge	Kullanılan Belge
37	1691	1692	752	287
38	1692	1693	761	302
39	1701	1702	642	274
40	1702	1703	667	232
41	1703	1704	650	251

²⁹ Veysel Gürhan, “Kadınların Dîvân-ı Hümâyün’a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakir Eyaleti 1 Numaralı Ahkâm Defterine Göre)”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2017, Sayı XXXII, 2017, S. 323-347, s. 329.

Tabloda görüldüğü gibi, çalışmamızda mağduriyet ile ilgili olmadığı düşünülen belgeler incelemeye alınmamıştır. Aşağıdaki grafik ise sicillerdeki belgelerin içeriğini göstermektedir:

Tüm sicillerde toplam belge sayısı 3472 olup bunlardan yüzde %38'i genel olarak çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Yüzde %38'lik dilimi oluşturan kısımda, hukukta “yüz kızartıcı suçlar” olarak tanımlanan, hırsızlık, adam öldürme, cinsel taciz, zina, yolsuzluk, darp gibi doğrudan kişi ya da kişilerin mağduriyetine sebep olabilecek suçlar bulunmaktadır. Vasi tayini ve alacak ile ilgili kısımlar ise mağduriyetin ortaya çıkması durumuna göre incelenmiştir. Grafikte yüzde 29'luk bölümü oluşturan “Diğer” başlığında ise mağduriyete neden olmayan belgeler bulunmaktadır. Bunlar arasında berat, tezkere, keşif gibi kayıtlar yer almaktadır.

Tezimizin birinci bölümünde toplumun hangi kesimlerinin mağdur olmaya daha eğilimli olduğu, ikinci bölümünde ise hangi tür konuların mağduriyete neden olduğu üzerinde durulmuştur. Geçmişte ve günümüzde merkezî devlete yakın olanlar ya da siyasî gücü ellerinde bulunduranların, ellerindeki bu gücü suiistimal etme ihtimalinin her zaman var olduğu bilinen bir gerçektir. Bu konuya örnek olarak askerîlerin yol açtığı, mahkemeye yansıyan mağduriyetler verilebilir. Devletin, bu şekilde ortaya çıkmış mağduriyetleri, belgelerden hareketle kesinlikle hoş karşılamadığı söylenebilir. Bu bağlamda konu ile ilgili halkın merkeze yaptığı şikayetler, mutlaka dikkate alınmış ve kadınlara gönderilen

fermanlarda, alınması gereken önlemler belirtilmiştir. Sicillerde mağduriyetin devamlılık gösterip göstermediği ve toplumda sürekli mağdur diyebileceğimiz bir madun sınıfının var olup olmadığı bu bölümlerde incelenmiştir.

Osmanlı Devleti, haksızlığa uğradığını düşünen herkes için, şikayet yollarının her zaman açık tutulması yönünde bir mekanizma geliştirmiştir. Adalet mekanizmasının etkin olarak işlemesine çok önem vermiş, aksamaması için gerekli tedbirleri almıştır. Bazı dönemlerde teoride adaletin sağlanması için alınan bu önlemler, uygulamada yetersiz kalmıştır. Bunu sistemdeki aksamayı gidermek için, kadınlara gönderilen adaletnamelerin sıklığından anlamak mümkündür. Osmanlı Devleti'nin her dönemde çıkardığı kanunnamelerle hukuku düzenlemiş olması, adaleti tam olarak sağlamış olduğu şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü hukuk ve adalet kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılıyorsa da aynı anlama gelmemektedir. Bu çerçevede çalışmamızın üçüncü bölümünde reaya ya da askerî oluşu fark etmeksizin, kişilerin haklarını ararken kullandıkları yollar üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 1691-1704 yılları arasında Konya mahkemesindeki mağduriyet ve maduniyet durumlarını inceleyen bu çalışmada, bir taraftan adalet mekanizmasının işleyişinin mağduriyetin giderilmesine ve hak arama sürecine etkisi ortaya konulmaya çalışılmış, diğer taraftan devleti ile ilişkisi kesilen, ötekileşmiş bir madun kişi ya da sınıfın var olup olmadığı sorusu ele alınmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Çalışmamızın iki ana terimi olan mağdur ve madun, çoğunlukla sosyoloji literatüründe karşılaştığımız kavramlardandır. Mağdur ile ilgili, kadınlar ve çocukların mağduriyeti gibi konular üzerinden yapılmış birçok tarihsel çalışma bulunmaktadır. Mustafa Avcı “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi” isimli makalesinde tarihsel süreçte ve özellikle İslam hukukunda mağdurlara tazminat ödenmesi anlayışının, mağduriyeti gidermedeki önemi üzerinde durmuştur.³⁰ Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar* isimli kitabında ise, suçun hukukî boyutunu incelediği gibi, aynı zamanda bu suçlardan mağdur olan kesimleri de dolaylı olarak araştırmasının konusu yapmıştır.³¹ Madun ile ilgili ise tarihsel çalışmalar, sosyoloji alanında olduğu kadar yaygın değildir. Yeni bir kavram olması dolayısıyla Türkiye’de henüz yeterince çalışılmamış olan madun terimi, ilk olarak Hindistan’da ortaya çıkmıştır. Kavramın emperyalizm sonrası bağımsız olan ülkelerde daha

³⁰ Mustafa Avcı, “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, Sayı 1, 2016, S. 7-36.

³¹ Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu yayınları, İstanbul 2004.

fazla ilgi gördüğünü söylemek mümkündür. Konu ile ilgili çalışmalar genelde 1980'lerden sonra yoğunlaşmıştır. Maduniyet konusunun başlıca kaynaklarından biri olan, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih* kitabında Ranajit Guha, emperyalizmin eşitsizliği artırdığı ve ötekileşerek devletle bağı kopmuş bir madun sınıfı yarattığını vurgulamıştır.³² Osmanlı'da zaman zaman bireysel anlamda mağduriyete rastlanırken, bir madun sınıfının varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Guha'nın tanımından yola çıkarak Osmanlı'daki merkezî devlet anlayışının ve adalet sisteminin, kişilerin ya da grupların devlet ile olan bağlantısının kesilmesine engel olduğu görülmektedir. Adalet sisteminin taşradaki ilk ayağını oluşturan mahkemeler, toplumun her kesiminden insanların haklarını arayabildiği bir yer olmuştur. Böylelikle kişiler ve devlet arasındaki bağ güçlü kalabilmiştir. Maduniyet çalışmalarının öncülerinden kabul edilen bir diğer isim Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir mi?* isimli kitabında, somut örnekler üzerinden, özellikle dilsizleştirilmiş madun kadına vurgu yapmıştır. Osmanlı'da yaşayan kadınlar, toplumda erkekler kadar görünür olmasalar da mahkemeler, herkesin olduğu gibi onların da kullanımına açıktır. Mahkemede kendilerini ifade ederek seslerini kamuya duyurabilmiş kadınlar için, bu anlamda mahkemeler kurumsal bir destek olmuştur. Nitekim Spivak, madunların, kurumsal arka planları ve kendilerini temsil edecek, onlar adına konuşacak, kurumsal destekleri yoksa seslerinin duyulmayacağını belirtmiştir.³³ Osmanlı'da yerel mahkemelerin halkın kullanımına açık olması, kadınların adaletin temsilcisi olarak hazır bulunması, şikayetlerin divana kadar götürülüp padişaha arz edilmesi gibi hususlar, maduniyetin oluşmasını engellemiş görünmektedir. Spivak'ın madun tanımında bahsettiği kurumsal destekten yoksunluk, Osmanlı halkı için geçerli görünmemektedir. Çünkü sorunlarını devletin en üst mercisi olan padişaha iletebildikleri, çok sayıda sicil üzerinden görülmüştür. Madun konusu ile ilgili Guha ve Spivak'ın kaynakları dışında, sosyoloji ve hukuk alanında yapılmış çalışmalardan da ilgili yerlerde faydalanılmıştır.

Osmanlı'da adalet mekanizmasının işleyişi konusunda pek çok çalışma bulunmaktadır. Konu ile ilgili faydalanılan kaynakların başında *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet* adlı kitapta yer alan, Halil İnalçık'ın "Adaletnameler" isimli makalesi gelmektedir. Otoriteyi kötüye kullanan yönetenlere karşı, devletin aldığı önlemler olarak gösterebileceğimiz adaletnameler, mağdurların haklarının korunması ve zulme uğramalarının engellenmesi

³² Ranajit Guha, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, çev: Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul 2006.

³³ Gayatri Chakravorty Spivak, *Madun Konuşabilir mi?*, çev: Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yayınları, Ankara 2016.

hususunda çalışmaya destek sağlamıştır.³⁴ Yine aynı kitapta bulunan “Şikâyet hakkı: ‘Arz-i Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar” isimli makalesinde İnalçık, insanların şikâyetlerini doğrudan divana yapabilmesinin ve böylece merkezin, halkın sorunlarından haberdar olmasının önemi üzerinde durmaktadır.³⁵ Bir diğer faydalanılan kaynak ise Ekrem Buğra Ekinci’nin “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)” isimli makalesidir. Bu makalede Ekinci, mahkemede verilen kararların, temyiz niteliğindeki divanda denetlenmesi ve temyiz yolunun işleyişi üzerinde durmuştur.³⁶ Murat Tuğluca’nın doktora tezi ise şikâyet mekanizmasının işleyişinin toplumsal adaletin sağlanmasındaki rolü konusunda çalışmamıza kaynaklık etmiştir.³⁷ Bunun dışında konu ile ilgili yazılmış birçok kitap ve makale bulunmaktadır. Tezimizin ilgili yerlerinde bu çalışmalardan yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde tutulan mahkeme kayıtlarının ve Divan’a gönderilen şikâyetlerin; ait oldukları dönemin toplumsal yapısını ve adalet mekanizmasını ortaya koymada önemli belgeler olduğu bilinmektedir.³⁸ Şer’iye sicilleri içinde miras, nafaka, boşanma, evlenme, mülk satışı gibi vesikaların yanında, insanlar arasındaki anlaşmazlıklar sonucu mahkemeye yansıyan davalar, merkezden gönderilen fermanlar, beratlar vs. gibi çok çeşitli belgeler bulunmaktadır. Bu belgeler sayesinde tarihte birçok nokta çalışma yürütülmektedir. Adalet mekanizmasının işleyişini ortaya koyan Şer’iye Sicilleri çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. İncelediğimiz beş sicil, 40 numaralı sicil hariç, İzzet Sak ve İbrahim Solak tarafından transkripsiyonu yapılmış olan defterlerdir.³⁹ Bugüne kadar Şer’iye Sicillerinden çıkarılacak mağduriyet ile ilgili pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, maduniyet konusu ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda sicillerde devletle bağı kopmuş bir kesimin var olup olmadığı sorgulanmıştır. Ancak Osmanlı’daki adalet mekanizmasının her dönemde işliyor olması ve şikâyet yolunun hep açık tutulması, böyle bir madun sınıfının oluşmasının önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Madunun aranması

³⁴ Halil İnalçık, “Âdaletnâmeler”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, Ed: Muhittin Salih Eren, Eren Yayıncılık, 2000, S. 75-191.

³⁵ Halil İnalçık, “Şikâyet hakkı: ‘Arz-i Hal ve ‘Arz-i Mahzar’lar”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, Ed: Muhittin Salih Eren, Eren Yayıncılık, 2000, S. 49-75.

³⁶ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleten*, C. LXV, TTK Basımevi, Ankara 2002, 958-1005.

³⁷ Murat Tuğluca, “Osmanlı’da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi(1683-1699)”, *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

³⁸ Saliha Okur Gümrukçuoğlu, “Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri”, *AÜHFD*, 61 (1) 2012, S. 175-206.

³⁹ İzzet Sak, *37 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1102-1103/1691-1692)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2015; İzzet Sak-İbrahim Solak, *38 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1103-1104/1692-1693)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2016; İbrahim Solak-İzzet Sak, *39 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1113-1113/1701-1702)*, (Transkripsiyon Ve Dizin), Konya 2016; İzzet Sak, *41 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1115-1116/1703-1704)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2016.

ile Osmanlı adalet mekanizmasında insanların haklarını arayışları ve haklarını ararken kullandıkları yöntemler, çeşitli makale ve eserlerden faydalanılarak incelenmiştir.⁴⁰

---

⁴⁰ Cemal Çetin, “Anadolu’da Kapiya Katran Sürme Vak’aları: Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Hukukî, Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645-1750)”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 9/1, 2014, S. 133-156; Cemal Çetin, “Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)”, *Journal of History Studies*, Sayı 6, 2014, S. 43-70; Özen Tok, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, 2005, S. 155-173; S. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sayı 1-2, 2007, S. 471-502; Hüseyin Muşmal-İrem Gürbüz, “Osmanlı’da Vasîlik Kurumu: Konya Örneği”, *Turkish Studies*, Sayı 13/16, 2018, S. 199-206; İsmail Kıvrım, “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla’a ve Tefrik)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, Sayı 1, 2011, S. 371-400; Saadet Maydaer, “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.16, Sayı 1, 2007, S. 299-320; İbrahim Etem Çakır, “XVI. Yüzyılda Ayntab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilgi*, Sayı 63, Erzurum 2012, S. 31-74; Nurcan Abacı, *Bursa Şehri’nde Osmanlı Hukuku’nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 2001.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAĞDURLAR VE MAĞDURİYETLERİ

1. MAĞDURLARIN PROFİLLERİ

Toplumda bazı özellikleri nedeniyle, suç mağduru olma potansiyeli, yüksek olan gruplar bulunmaktadır. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar gibi, faile karşı kendilerini aktif şekilde koruyamayan gruplar mağdur olma riskini diğer gruplara göre daha fazla taşırlar.⁴¹ Örneğin cinsel saldırı suçunda kadınlar mağdurların başında gelirken⁴², ikinci grubu çocuklar oluşturmaktadır. Günümüzde kadınlar ve yaşlılar en fazla gasp ve yağma suçuna maruz kalanlardır. Buradan hareketle cinsiyet ve yaşın mağduriyet riskini artırdığı söylenebilir.⁴³

Devlet mekanizmasının işleyişi açısından toplumu dini inançları ve uğraşlarına göre sınıflara ayıran Osmanlı Devleti'nde en önemli ayırım yönetici-yönetilen diyebileceğimiz askerî-reaya ayırımıdır.⁴⁴ “Yönetenler, saltanat beratı ile padişahın kendisine dinî veya idarî yetki tanıdığı kimseleri, yani saray memurları, mülkî memurlar ve ulemayı kapsayan, “askerî sınıf”, yönetilenler ise vergi ödeyip idareye hiçbir şekilde katılmayan, geçimlerini tarım ve sanayi alanına üretim yaparak veya ticaretle uğraşarak sağlayan bütün Müslim ve gayrimüslim tebaadan oluşan, “reaya sınıfı”dır.”⁴⁵ Bu sınıflandırma gruplar arasında katı bir ayırım olarak değil daha çok karşılıklı sorumluluk içeren ve farklı vergilendirme şekillerinden kaynaklanan bir ayırımdır. Toplum-devlet ilişkileri de bu sınıflandırmaya göre yürütülmüştür.⁴⁶ Osmanlıdaki bu ayırım ya da sınıflandırma, bazı dönemlerde, askerîler tarafından mağdur edilmeye eğilimli bir reaya profilini ortaya çıkarsa da merkezî devlet, bu olumsuz durumun önüne geçebilmek için çeşitli önlemler almıştır.

1.1. Yönetenler (Askerî)

Osmanlı'da toplum, askerî (yönetenler) ve reaya (yönetilenler) denilen iki gruptan meydana gelmiş; askerîler de üstlendikleri sorumluluklar bakımından ehl-i şer' ve ehl-i örf olarak ikiye ayrılmıştır.⁴⁷ Ehl-i şer' genellikle medreselerde eğitim alarak kaza, din ve eğitim

⁴¹ Geleri, *Suç Sosyolojisi*, s. 144.

⁴² Dinler, “Mağduriyet Kavramı”, s. 67.

⁴³ Geleri, *Suç Sosyolojisi*, s. 144; Dinler, “Mağduriyet Kavramı”, s. 67.

⁴⁴ Yunus Koç-Murat Tuğluca, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 2, 2006, S. 7-24, s. 16; Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 127.

⁴⁵ Reyhan, *Kapitalizm*, s. 127.

⁴⁶ Koç-Tuğluca, “Yargılama”, s. 16.

⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde taşrada ehl-i ilm/kadı-kaza ile ehl-i örf/bey-eyalet arasında bir görevler ayırımı uygulaması vardır. Nitekim I. Selim Kanunnamelerinde de sürekli “kazı/kadı marifeti” ile “sipahi marifeti”nden ayrı ayrı bahsedilmektedir: [Reaya] sipahi marifetiyle ziraat eyleye (...) ve kazı marifeti olmadan kimesne ve ehl-i

alanlarında görevlendirilen ulema zümresini (*kadı, müftü, nakibüleşraf kaymakamı, kassâm-ı askerî, mütevellî, câbi, müderris, imam, hatip, vâiz*); seyfiye ricali de denilen ehl-i örf ise daha çok kul kökenli olan sipahilikten sadrazamlığa kadar yükselebilen yöneticileri (*beylerbeyi, sancak beyi, subaşı, kapı kethüdası, mütesellim, muhassıl, mutasarrıf, ayan, voyvoda, dizdar, kethüdayeri, derbendci, yasakçı, kocabaşı, çorbacı*) ifade ediyordu.⁴⁸

Vergi muafiyeti askerî ile reayanın hukuki statüleri arasındaki en önemli farktır. Reayanın ödemekle yükümlü olduğu pek çok vergi bulunurken, devlet çalışanları olan askerîler bu durumdan muaftırlar.⁴⁹ Vergi dışında bir diğer ayırım ise yargılanma usûlleri ile ilgilidir. Kadılar askerîlerin şer'î davalarına bakabilirken görevle ilgili meseleleri askerî yöneticilerin mahkemesine ya da divana bırakmaları istenmiştir.⁵⁰ Görevle ilgili suiistimaller konusunda daha hassas davranıldığı ve askerîlerin mağdur ettiği bir sınıf oluşmaması için önlem alındığı görülmektedir. Bu sayede uzun süreli mağduriyetin ileride maduniyete dönmesi engellenmiştir. Aynı zamanda askerîlerin, denetlendiklerini hissetmeleri ve yolsuzluklara bulaşmamaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Taşradaki askerîler, buldukları yerlerde kendilerine sadık bir grup yaratarak örgütlenemesinler diye devlet, genelde üç yılda bir bu görevlilerin yerini değiştirmiştir. Böylece askerîleri denetim altında tutmuş ve taşrada oluşabilecek örgütlenmelerin de önüne geçebilmiştir.⁵¹

Gerek ehl-i örf gerekse ehl-i şer'in halka karşı gerçekleştirdikleri kötü muameleleri engellemek, merkezî hükümetin üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur. Bu nedenle devlet, *Adâletnâme* denilen, devlet otoritesini temsil edenlerin, otoritelerini kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adalete aykırı tutumlarını, olağanüstü tedbirlerle yasaklayan padişah hükümleri yayınlanmıştır.⁵² Sık sık taşraya gönderilen adaletnâmelere rağmen geniş

örf taifesi habs idüp incidmeyeler (...) sipahiler (...) şer' ve kanuna muhalif iş itdürmeyeler. Bkz. Reyhan, *Kapitalizm*, s. 105.

⁴⁸ Burada sayılanlar dışında askerî sınıfta yer alan görevliler: *Padişah beratiyle hasb-ı imamet ve emanet ve hitabet ve kitabet ve meşihat ve cibayet ve tevliyet ve sair bunların emsali cihat tasarruf idenler dahi askerîdir ve berat-ı şerifimle toğancı ve yavacı ve derbendci ve köprüci ve ulakçı ve yakçı ve kureci ve ortakçı ve çeltükci ve tuzcu ve celeb ve bakırcı ve kazı naibleri ve şehir kethüdaları ve tekalif-i örfiyeden muaf olanlar dahi askerîdir ve menasib tasarruf iden ayan-ı mülazim külliyyen askerîdir.* Bkz. Reyhan, *Kapitalizm*, s. 128; Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", *DİA*, C. 10, 1994, S. 519-520, s. 519; Kenan İnan, "Trabzon'da Yönetici Yönetilen İlişkileri (1643-1656)", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 23, S. 23-60, İstanbul 2003, s. 23.

⁴⁹ S. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devletinde Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 1-2, 2004, S. 221-271, s. 234.

⁵⁰ Koç-Tuğluca, "Yargılama", s.23-24.

⁵¹ Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet-Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 38- 42.

⁵² İnalçık, "Âdaletnâmeler", s. 75.

bir coğrafyaya sahip Osmanlı'da, söz konusu hukuka aykırı uygulamaların tamamen önüne geçilmesi mümkün olmamıştır. Reaya kendisini rahatsız eden yönetici sınıf ile ilgili gerek yerel mahkemelere⁵³, gerekse Divan'a⁵⁴ giderek şikâyet hakkını kullanmıştır. Osmanlı'da görevlilerle reayanın kanun önündeki eşitliği vurgulanması gereken bir gerçekliktir. Zira şikâyetin kimin tarafından yapıldığına bakılmaksızın, konu ile ilgili gerekli tetkikat yapıldıktan sonra, şikâyete konu olan kişilerin askerî ya da reaya oluşu fark etmeksizin, suçun çeşidine göre cezaya çarptırılmıştır. Başka bir ifade ile suçlu olanların kanun önünde görev ve mevkilerine bakılmaksızın adaletin tesisinin büyük ölçüde sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.⁵⁵

1.1.1. Ehl-i Örf

Osmanlı yönetim geleneğinde, devlet görevlilerinin Daire-i Adliye dışına çıkması, devletin işleyişi açısından tehdit olarak görülmüştür. Bu bağlamda ehl-i örfün hukuka aykırı hareketlerde bulunarak, reaya haksızlık yapmaları belgelerde *zulüm* olarak ifade edilmiştir. Adalet mekanizmasının doğru şekilde işleyebilmesi için, haksızlığa uğrayan halkta şikâyet geleneği oluşturulmuş, zulme uğrayanların divana çıkmalarına izin verilmiştir.⁵⁶ Halktan gelen bu şikâyetlere, devletin önem vermesi ve ehl-i örfün halkı mağdur edici davranışlarına engel olması, reayanın devlete olan güvenini sağlamıştır. Bir anlamda devletin kendi görevlilerine karşı reayanın yanında durması, devletine küsen bir madun sınıfının oluşmasının da önüne geçmiştir.

Bilindiği üzere Osmanlı'da ehl-i örfün görev ve yetki alanlarından biri mahkeme kararlarının uygulanması⁵⁷, ikincisi kamu düzeninin ve asayişin sağlanması, sonuncusu ise vergi toplanmasıdır. Dikkat edildiğinde her üç alan da yetki kullanımını gerektiren ve söz konusu yetkinin kötüye kullanılmasına imkân veren alanlardır. İncelenen hükümler arasında bu alandaki şikâyetlerin yoğunluğu da bu durumu doğrular niteliktedir.⁵⁸

Osmanlı merkezi yönetiminin ehl-i örfün yetkilerinin kötüye kullanılmasının önüne geçmek için birtakım tedbirler aldığı bilinmektedir. Örneğin reaya angarya işlerde çalıştırılmasını diye kanunnamelerde çalışma koşulları ve ücretlerinin detaylı şekilde

⁵³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 103.

⁵⁴ Sak, *37 Numaralı*, s. 475.

⁵⁵ Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterleri", s. 204.

⁵⁶ Ejder Okumuş, "Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 3, Sayı 5, 2005, S. 45-51, s. 49-50.

⁵⁷ Koç-Tuğluca, "Yargılama", s.15.

⁵⁸ Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterleri", s. 186.

düzenlendiği bilinmektedir. Yine mahkeme kararı olmadan kimsenin cezalandırılmaması, kanunda yazanın dışında cezaların uygulanmaması gibi konular çeşitli kanunname ve adaletname hükümlerine konu olmuştur.⁵⁹ Ancak bütün bu düzenleme ve kanunnamelere rağmen, devletin korumaya çalıştığı adalet mekanizması her zaman olması gerektiği şekilde işlememiştir. Osmanlı devletinin on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki yaşadığı iç ve dış sorunlar dikkate alındığında, teorik hukuk ile uygulamanın örtüşmediği durumlar olduğu düşünülmelidir. Zira incelenen belgelerde ehl-i örften şikâyetlerin ehl-i şer'e nisbetle fazlalığı da bu durumu ortaya koymaktadır.

1.1.2. Ehl-i Şer'

Osmanlı Devleti ehl-i örf ile reaya arasında kurduğu karşılıklı sorumluluğa dayanan denge ilişkisinin korunması için çalışmıştır. Klasik çağda, devletin güçlü olduğu dönemde, bu dengeyi sağlamak mümkün olurken on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yaşanan sorunlar nedeniyle, devletin tüm çabalarına rağmen, denge bozulmaya başlamıştır. Bu dönemde ehl-i örf elindeki gücü suiistimal ederek, reaya üzerindeki nüfuzunu genişletmek ve onlardan daha çok vergi toplamak istemiş; devlet ise bunu önlemek için çeşitli önlemler almıştır. Alınan önlemlerin başında hukuku temsil eden ve ehl-i şer' zümresinden olan kadılara verilen geniş yetkiler gelmektedir. Reayanın divana yaptığı şikâyetler ile ilgili kadıların haksızlıkları önlemesi için fermanlar gönderilmiş, bu fermanlarda kadılardan reayayı ehl-i örfün zulmünden korumaları istenmiştir.⁶⁰ Dolayısıyla ehl-i şer' zümresinin, halk ile ehl-i örf arasındaki dengeyi sağlayarak adaletin tesisinde önemli rol oynadığı söylenebilir.⁶¹

Mahkemeye intikal eden ehl-i örf ile alakalı kayıtlar halkın, bunları kadı mahkemesine şikâyet edebildiklerini gösterdiği kadar, kadı'nın yani ehl-i şer'in; ehl-i örfü yanlış uygulamalar nedeniyle denetleyebildiğini de göstermektedir.⁶² Diğer yandan mahkemeye ya da divana ehl-i şer' ile ilgili yapılan şikâyetlerin daha az yansması, toplumda bu zümrenin saygınlığını gösterebilir. Kadı, imam, müftü, mütevellî gibi maddi yönü yanında manevi yönü olan işler yapmaları, halkı yönlendirecek ve örnek teşkil edecek konumda yer almaları bu durumun sebeplerindendir. Ehl-i şer' ile ilgili mahkemeye yansıyan az sayıdaki şikâyetler daha çok imam ve mütevellîler ile ilgilidir. İmamların, reayayı rahatsız edici davranışları,⁶³

⁵⁹ Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterleri", s. 187.

⁶⁰ İpşirli, "Ehl-i Örf", s. 520.

⁶¹ Suraiya Faroqhi, *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, çev: Hamide Koyukan Bejsovec, Alfa Yayıncılık, 2016, s. 116.

⁶² İnan, "Trabzon", s. 37.

⁶³ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 127.

mütevellilerin ise vakıf malı olmayan yerlerden vergi istemeleri⁶⁴ gibi durumlar şikayet konularına örnek gösterilebilir. Sicillerde ehl-i şer' zümresinin temsilcisi diyebileceğimiz kadılar ile ilgili şikayetlere rastlanmaması ise insanların mahkemeye güvendiklerini gösterir. Toplumun, ilk şikayet mercii olan mahkemelere, dolayısıyla kadılara güven duyması yaşanan mağduriyetlerin gizli kalmayarak açığa çıkışını kolaylaştırıcı olmalıdır. Aksi takdirde adaletten söz etmek mümkün görünmeyeceği gibi, böyle bir durumda toplumda maduna rastlamak da kolaylaşacaktır.

1.2. Yönetilenler (Reaya)

Reaya, askerî sınıf dışında vergi veren bütün tebaa; tarımcı, esnaf ve tüccardır.⁶⁵ Osmanlı toplumunun ana karakterini oluşturan, tarım üretimi ve hayvancılık ile uğraşan köylüler, sancaklarında kanunla belirlenen vergilerini öderlerdi. Vergilerin aksaklık yaşanmadan toplanabilmesi, reaya için huzur ve güven ortamının sağlanabilmesi ile mümkündü. Bu noktada devreye, halkı askerîlerin zulmünden koruyan temel mekanizma olan Osmanlı adalet sistemi girmektedir. Zulme uğrayarak mağdur edildiğini düşünen reayanın önce kadı mahkemesine, orada istenilen sonuç alınamayınca beylerbeyi divanına ve son olarak Divan-ı Hümayuna ve bizzat padişaha arz hakkının bulunması bu mekanizmanın temel özelliğini oluşturmaktadır.⁶⁶

Reayanın, askerîleri şikayet ederek devletten adalet talep edebilmesi, devletin de adaletnameler yayımlayıp bu talebe karşılık vermesi, reayanın adalet ve nizam ilkelerine göre işleyen devlet düzenini benimsediği ve bu konuda devletine güvendiği anlamına gelmektedir. *“Devlet reayaya adalet götürerek hem onun gözünde kendi siyasal iktidar meşruiyetini, hem de merkez ile taşra arasında mutabakata dayalı diyalogu canlı tutmak istemektedir.”*⁶⁷ İşte bu yüzden devletine güvenen halk ve halkı ile iletişim yollarını açık tutan devlet, madun sınıfların ya da kişilerin ortaya çıkmamasının sebepleri arasında gösterilebilir. Siyasal-toplumsal sistemin devamlılığı üzerine oluşturulan “daire-i adalet”in dışına çıkıldığı takdirde devlet yönetimi ile toplumun dengesi, ahengi bozulur ve adaletsizlik ortaya çıkar. Hâlbuki bu konuda adaletnamelerin amacı açıktır: *“Hilaf-ı şer ve kanun ve mugayir-i emr-i hümayun ibda*

⁶⁴ Sak, *41 Numaralı*, s. 109.

⁶⁵ Koç-Tuğluca, “Yargılama”, s.16- 17.

⁶⁶ Mehmet Öz, “Osmanlı Toplumunu”, *DİA*, C. 33, 2007, S. 532-538, s. 534.

⁶⁷ Reyhan, *Kapitalizm*, s. 125.

*olunan bidatleri bi'l-küllüye ref edip vilayetin emn amanının ve reayaya ve berceyayarı itminanına erişmek maksadına ulaşmak.*⁶⁸

Eskiden beri reayanın ağır vergiler ve zulümler karşısında en etkili tepkisi, köyünü bırakıp göç etmek olmuştur.⁶⁹ Böylece devletin gelir kaynağı dağılan köy yüzünden zarara uğramakta, aynı zamanda ehl-i örf de dirliğini kaybetmiş olmaktadır. H. 947 ve 1005 tarihli adaletnameler bu konuyu açıkça göstermektedir.⁷⁰ Devlet böyle durumlarla karşılaşmamak için, halkın divana yaptığı, yönetenlerle ilgili şikayetleri daha dikkatli dinlemiş, önemsemiş ve alınması gereken tedbirleri almaya çalışmıştır. Konu ile ilgili sicillere yansıyan, toprağını terkeden köylünün eski yerlerine gönderilmesi için verilmiş bir adet ferman bulunmaktadır.⁷¹ Göç eden halkın durumu daha önce mahkemeye yansıdı mı ya da halk hak arama yollarını denedikten sonra en son çare olarak toprağını terk etme yöntemini mi seçti, bilinmemektedir. Hak arama yollarının açık olduğu düşünülürse, halkın hiçbir şey yapmadan sessizce toprağını terk ettiğini düşünmek doğru olmayabilir. Ancak haklarını arasalar bile bir sonuç elde edememiş olmalı ki tepkileri yerlerini bırakıp gitmek olmuştur. Bu örnekten hareketle, emir verenlere değil, emir alanlara atıfta bulunan bir kavram⁷² olması dolayısıyla madun olmaya en yakın grubun sıradan reaya olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak bu örnekte devlet reayanın bu durumuna göz yummamış, kontrolü dışında hareket etmesine izin vermemiştir. Böylelikle ötekileşerek merkezle bağlantısı kesilen bir madun grubun oluşması engellenmiştir.

Her Osmanlı vatandaşının “devletten adalet talep etme veya adaletsizlikleri gidermeyi isteme” hakkı vardır. Bu sebeple bütün Osmanlı reayası din, dil, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, uğradığı haksızlığı dile getirerek Divân-ı Hümayun’a başvurabilmiştir. Divanda şikayetler görüşüldükten sonra hemen karar verilmemiş ve ilgili yerin kadısına bir soruşturma fermanı gönderilmiştir. Soruşturma fermanlarında bazen haksızlık kesin olursa, hak sahiplerine haklarının verilmesi emredilmiştir.⁷³ Bazı soruşturma emirlerinde ise soruşturma sonunda zulüm sabit olduğu takdirde, mağdurların haklarının tazmin edilerek, suçluların İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir.⁷⁴ Bu doğrultuda padişah, divan ve kadıların köylüleri ehl-i örf karşı koruyucu bir işleve sahip oldukları görülmektedir. Yaşadıkları mağduriyetler karşısında halk şikâyet haklarını kullanarak kendi çıkarlarını savunmuştur.

⁶⁸ Reyhan, *Kapitalizm*, s. 125.

⁶⁹ İncelik, “Âdaletnâmeler”, s. 120; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayınları, Sayı XI, İstanbul 1944, s. 147.

⁷⁰ İncelik, “Âdaletnâmeler”, s. 120.

⁷¹ KŞS 40: 290/2.

⁷² Spivak, *Yapısöküm*, s. 21.

⁷³ Sak, *37 Numaralı*, s. 475.

⁷⁴ Akyılmaz, “Yönetici-Reaya”, s. 238-239.

Bununla birlikte halkın devletin uyguladığı her türlü politikayı gönüllü olarak benimsediği ve her zaman itaatkâr bir tutum sergilediği söylenemez. Tahrirden kaçma, üretimi olduğundan az gösterme, otorite zaafının olduğu yer ve zamanlarda görevlilerle çatışma vb. durumlarla karşılaşmıştır.⁷⁵

“Mahkemeler, kırsal kesimde haksızlıkları gidermeye yarayan en önemli mekanizmadır.” Her türlü konuda divanın taşradaki alternatifi ya da ilk şikayet mercii olan mahkemeler, merkezî otorite ve denetimin taşrayı kapsayacak şekilde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Mahkemeler özellikle köylü için, kendisi ile tımar sahibi arasında hakemlik yapan başlıca kurum olmuştur.⁷⁶ Bu anlamda Osmanlı’da reayanın, madun sınıfı olarak değerlendirilememesinin temelinde yatan sebep, Osmanlı’nın merkezîleşmiş bir devlet olması ve yargının bağımsızlığıdır.

1.2.1. Erkek

Osmanlı toplumunda erkekler gerek aile içindeki gerekse toplumdaki rolleri dolayısıyla gündelik hayatta aktif rol oynamışlardır. Bu rolleri nedeniyle mahkemeyi kullanma oranları, toplumdaki diğer gruplara göre fazladır. Diğer yandan erkeklerin, kadınlar ve çocuklar gibi grupları mahkemede temsil edişleri de mahkemeyi sık kullanmalarına neden olmaktadır. Erkekler içinde ise, mahkemeyi en sık kullanan grup sayıca da kalabalık oluşları dolayısıyla reayadır. Aşağıdaki tabloda mağduriyet davalarında mahkemeyi kullanan erkeklerin profilleri verilmiştir:

Tablo 2: 1691-1704 Şerîye Sicillerinde Mağduriyet Davalarında Mahkemeyi Kullanan Erkeklerin Profili

	37. Sicil	38. Sicil	39. Sicil	40. Sicil	41. Sicil
Sıradan Şehirli	138	129	172	131	144
Sıradan Köylü	54	55	80	69	84
Seçkin Şehirli	64	68	62	21	74
Seçkin Köylü	19	12	10	11	43
Ehl-i örf Şehirli	55	39	54	36	53
Ehl-i örf Köylü	5	4	10	16	20
Ehl-i şer’ Şehirli	39	33	34	19	38

⁷⁵ Öz, “Osmanlı Toplumunu”, s. 534; Sak, 37 Numaralı, s. 381.

⁷⁶ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 105-106.

Ehl-i şer' Köylü	3	7	3	5	9
Esnaf ve Meslek Erbabı Şehirli	13	23	24	-	25
Gayrimüslim Şehirli	20	23	25	17	31
Gayrimüslim Köylü	-	1	2	29	-
Konargöçer	1	2	11	2	1
Toplam	411	396	487	356	522
Şehirli Yüzde	% 80	% 79,5	% 76,1	% 62,9	% 69,9
Köylü Yüzde	% 19,7	% 19,9	% 21,5	% 36,5	% 29,8

Tablodaki mutasarrıf, voyvoda, subaşı, ağa, beg, beşe, kale muhafızı, yeniçeri, sipahi, levendat gibi askerî sınıf mensupları ehl-i örf başlığında; müteveli, imam, nazır, efendi, halife, molla, müderris, kadı gibi ilmiye sınıfına mensup olanlar ehl-i şer' başlığında; seyyid, çelebi, hacı gibi unvanları olanlar ise seçkinler başlığı altında gruplandırılmıştır.⁷⁷

Bütün sicillerde reayanın diğer gruplardan daha fazla mahkemeyi kullandığı söylenebilir. Şehirli erkeklerin mahkemeyi kullanma oranları köylü erkeklere göre daha fazladır. Bu durumun oluşmasında, maddî yetersizlikler ve mahkemeye uzaklıkla birlikte köyden kente ulaşım da etkili olabilir. Yahut köylerde yaşayan kişilerin genelde aralarında akrabalık bağı bulunması, köy ahalisinin birbirini oldukça yakından tanınması sonucu, sulh mekanizmasının daha aktif işlemesi bu durumun nedeni olabilir.

1.2.2. Kadın

Osmanlı toplumunda, İslam hukuku çerçevesinde, kadınların toplumsal hayatta erkekler kadar aktif olduklarını söylemek nasıl yanlış ise toplumda tamamen görünmez olduklarını söylemek de o denli yanlış olacaktır. Kadınlar gündelik hayatta mal sahibi olmaları, kısıtlı da olsa para getiren işlerle uğraşmaları, kır kesiminde hane reisi konumundaki dul kadınlar dışında, toprağı işletmesi mümkün olmasa da mülk statüsündeki ev, bağ ve bahçelerden miras haklarının bulunması gibi olanaklara sahiplerdi. Kadınların vekil yoluyla veya bizzat mahkemelere başvurarak kendilerini savunmaları ise engellenemez haklarındandı.⁷⁸

⁷⁷ Reyhan, *Kapitalizm*, s. 275.

⁷⁸ Öz, "Osmanlı Toplumunu", s. 536.

Aşağıdaki tabloda Konya’da incelenen dönemde mağduriyet davalarında mahkemeyi kullanan kadınların sayıları verilmiştir:

Tablo 3: Mağduriyet Davalarında Mahkemeye Katılan Kadınların Sayısı

	Sicil 37	Sicil 38	Sicil 39	Sicil 40	Sicil 41
Şehirli	107	120	146	71	107
Köylü	16	8	12	25	24
Toplam	123	128	158	96	131

Kadınların, toplumsal alanda olduğu gibi mahkemede de görünürlük oranları erkeklerden daha azdır. Ancak namus ve boşanma gibi bazı davalarda erkekler kadar görünür olduklarını da belirtmek gerekir. *“Yöntem açısından da kadınla erkek mahkeme önünde eşit düzeyde bulunmuyordu. Kendi cinsinden hemen kimseyi kendini savunmak üzere yardıma çağırılmayan ya da suçsuzluk andı içemeyen kadın, açtığı davada ve sesini duyurmada sırtını dayayabileceği daha az yapısal dayanağa sahipti.”*⁷⁹ Bu anlamda şer’i hukukun mahkemede kadınların şahitliklerini kabul etmemesi, seslerinin duyulmasını kısıtlayıcı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabloda verilen rakamlar içinde, 37. Sicilde mahkemeyi kullanan kadınlardan on yedisi, 38. Sicilde yirmi, 39. Sicilde otuz, 40. Sicilde on üç, 41. Sicilde ise yirmi altısı seçkin sınıfa mensuptur. Ayrıca 38. Sicilde iki, 39. Sicilde bir, 40. Sicilde on üç, 41. Sicilde ise 4 gayrimüslim seçkin kadın bulunmaktadır. Buna göre orta ve alt sınıfa mensup kadınların mahkemelerden daha fazla yararlandıkları gözlenirken, üst sınıfta yer alan kadınların mahkeme kayıtlarında daha az yer aldıkları tespit edilmiştir. Çünkü üst sınıfa mensup kadınların anlaşmazlıklarının, mahkeme kayıtlarına yansımadan, statüleri itibarıyla aile içerisinde çözümlenmiş olması ihtimali oldukça yüksektir. Daha alt sınıftan olanların ve geliri az olanların ise mahkeme masraflarını karşılayamamaları nedeniyle daha az mahkemeye başvurdukları söylenebilir.⁸⁰

Süleyman Kanunnamesine göre iki kadın kavga etse, seçkin olan kadının para cezası ile beraber alacağı ceza, kocasının toplum önünde küçük düşürülmesiydi. Sıradan olan kadın ise seçkin kadından daha fazla para ödese de cezasının hepsi buydu. Kanunnameye göre seçkin kadının davranışı sonucunda onuru lekelenen kocası olurken; sıradan kadın suçunun

⁷⁹ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 254.

⁸⁰ Zübeyde Güneş Yağcı, “Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. IV, Sayı 2, 2005, S. 50-76, s. 52.

sorumluluğunu kendi üstlenmekteydi. Bu koşullarda sıradan kadının, seçkin kadına göre mahkemede daha fazla görünür olması olağan bir durum haline gelmektedir.⁸¹ Öte yandan mahalleler ya da köylerde yaşayan kadınların, seçkinlerin kadınlarına göre, gündelik iş gücü nedeniyle daha görünür olmaları saldırıya da açık hale gelmelerine zemin hazırlamış olabilir.

Mahkemeyi kullanan kadınların çoğu, vekille değil bizzat kendisi gelmiştir. Kadınların mahkemeyi kullanma oranı erkeklere göre daha düşüktür. Bu durum mutlaka kadınların gündelik hayatta erkeklere oranla daha az görünür oluşundan yahut daha dar alanda hayatlarını geçirmelerinden kaynaklı olmalıdır. Aynı şekilde şehirli kadınların karyeli kadınlara göre ezici çoğunlukta olmaları, şehirde oluşları dolayısıyla mahkemeye erişimlerinin daha kolay olduğunu gösterir.

Spivak'a göre kadınların olduğu her yerde maduniyetten söz etmek mümkündür.⁸² Tarihsel alanda kadın mağduriyetleri ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu kadınlar, mağdur olsalar da bir şekilde topluma seslerini duyurmuşlardır ki tarihin konusu olmayı başarabilmişlerdir. Sicillerde bu şekilde yaşadığı mağduriyet gerekçesiyle hakkını savunan kadın örneği oldukça fazladır. Ancak sesi çıkmayan, belki de mahkemeye gelme konusunda bile önünde bir sürü engel olan kadınların maduniyetlerine ulaşmak kolay görünmemektedir. Spivak'ın kitabında madun örneğini verdiği kadın orta sınıfa mensuptur; buradan hareketle madun kavramının her zaman alttakiler demek olmadığı söylenebilir. Toplumun daha fazla dikkat ettiği seçkin kadınlar ise seçkin olmayan kadınlara göre maduniyete daha yakın olabilirler. Mahkemeden yararlanma oranlarının hayli düşük olmasının nedeni bu şekilde açıklanabilir.

1.2.3. Çocuk

İslam hukukunda çocukluk esas olarak iki ana döneme ayrılmıştır. Doğumu takip eden ilk yedi yaş, çocukların iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış biribirinden ayırabilecek ve kendilerine bakabilecek zihinsel ve fiziksel gelişime sahip olmadıkları bir zaman dilimiydi. Onların toplumun daha etkin üyelerine dönüşmeleri, dolayısıyla yetişkin olarak nitelendirildikleri yaşlar, kız çocukları için fiziksel olarak olgunlaşmalarına bağlı olarak dokuz yaştı. Erkekler

⁸¹ Peirce, *Ahlak Oyunları*, s. 212.

⁸² Spivak, *Madun*, s. 57.

için ise alt yaş sınırı on iki yaştı. Buluğa ermenin üst sınırı ise hem kız hem erkekler için on beş yaşının tamamlanması olarak kabul edilmiştir.⁸³

Erken yaşlarda gerçekleşen ölümler ve ölüm oranlarının yüksekliği nedeniyle çocuklar ebeveynlerinden birini ya da ikisini birden kaybedebiliyorlardı. Böyle bir durum, çocukların bakımı, yetiştirilmesi, mallarının korunması gibi sorunları beraberinde getirmekteydi.⁸⁴ İncelenen sicillerde, ölen babaların arkada bıraktıkları çocukların kayıtlara “sağır/e” olarak geçirildikleri görülmüştür. Bir çocuğun babasını kaybetmesi, ekonomik güvencesiyle birlikte “doğal vasi”sini de kaybetmesi anlamına geliyordu. Ancak çocukların mağdur olmaları yalnızca ebeveynlerini kaybetmeleri sonucu değildi. Erkeklerin eşlerini terk etmeleri ve boşanma gibi etkenler de çocukların kötü etkilendiği durumlar arasındaydı. Ölüm ya da ayrılıklardan sonra çocukların bakımı ve büyütülmesi meselesi gündeme gelmekteydi. Çocuklar için bu sorumluluğu bir yetişkinin üstlenmesi gerekiyordu.⁸⁵

“Bir ölünün vasiyetini yerine getirmeye me'mur edilen, bir yetimin veya akılcı zayıf ve hasta olan bir kişinin malını idare eden kimse”⁸⁶ anlamındaki vasy kökünden türeyen *vesâyet*, şer’i hukukta mallarını işletme ehliyeti bulunmayanların mallarını, onlar adına koruma ve işletme, yetkisinin kadı tarafından bir kimseye verilmesini ifade eder.⁸⁷ Vasîler, öncelikli olarak büyükbabadan başlamak üzere akrabalar arasından atanmaktaydı. Ancak çocuklara yabancı kişilerin vasî olarak atanması da yaygın bir durumdu.⁸⁸ Dolayısıyla bu durum, aile bireylerinin karşılıklı hak ve vazifelerini açıklarken; aynı zamanda, Osmanlı toplumundaki dayanışmayı da göstermektedir.⁸⁹ Özellikle terkedilmiş, kimsesi olmayan çocukların, onları bulan kişiler tarafından himaye edilmesi bu dayanışmanın güzel bir örneğidir.⁹⁰ Vasîler; *vesâyet* altına alınacak kişilerin malî haklarını koruyabilmek adına miras paylaşımından hemen önce göreve getirilmektedirler.⁹¹ Vasîler, çocukların malları üzerinde tasarrufta bulunup uygun gördükleri yatırımları yapabilir, alım ve satımda bulunabilirlerdi.

⁸³ Yahya Araz, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 89-90.

⁸⁴ Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 25.

⁸⁵ Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 52.

⁸⁶ Ferit Devellioğlu, “Vasî”, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, Erişim tarihi: 08/03/2019, s. 1723

⁸⁷ Ali Bardakoğlu, “*Vesâyet*”, *DİA*, C. 43, 2010, S. 66-70, s. 66.

⁸⁸ Sak, *37 Numaralı*, s. 40; Sak, *37 Numaralı*, s. 101; Sak, *37 Numaralı*, s. 106; Sak, *37 Numaralı*, s. 113; Sak, *37 Numaralı*, s. 246; Sak, *37 Numaralı*, s. 262; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 18; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 365; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 20; Solak-Sak, *39 Numaralı*; KŞS 40: 144/1; Sak, *41 Numaralı*, s. 286; Sak, *41 Numaralı*, s. 293.

⁸⁹ Muşmal-Gürbüz, “*Vasîlik*”, s. 211.

⁹⁰ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 279; KŞS 40: 14/3; KŞS 40: 114/3; Solak-Sak, *38 Numaralı*: 119/2, s. 193.

⁹¹ Muşmal-Gürbüz, “*Vasîlik*”, s. 215

Ancak bunu yaparken çocukların menfaatlerini sürekli bir şekilde gözetmek durumundaydılar.⁹² Çocuklar buluş çağına erdiklerinde kendileri adına miraslarına sahip çıkan ve işleten vasîlerinden mallarını teslim alabilirlerdi.⁹³

İslâm hukukunda, çocuğun doğumundan yedi yaşına erişene kadarki bakımı, terbiyesi ve eğitimini ilgilendiren vasîlik görevi, toplum açısından daima önemli olmuştur. İncelediğimiz örneklerde çoğu zaman babası ölen bir çocuğun mallarını korumak, nafakasını temin etmek amcasına düşerken⁹⁴; belirli alışkanlıkların kazandırılması, bakım ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için de annesi⁹⁵, anneannesi⁹⁶ gibi kadın akrabalara⁹⁷ teslim edilmektedir. Kadın vasîler, yetimin hem mal ve mülkünü zapt etme, hem hukukî temsilini sağlama, hem de bakım görevini yerine getirmekle görevliydi. Diğer yandan vesâyet önceliği, baba tarafından erkek akrabalara düşmesine rağmen, incelediğimiz örneklerde, çocuklar için yapılan vasî atamalarında annelerin çoğunlukta olması ve çocukların bakıma muhtaç (gayr-i mümeyyiz) olmaları sebebiyle, bakım (hidâne) sürecindeki yetimler için vesâyet önceliği anneye verilmiştir.⁹⁸

Aşağıdaki grafikte incelenen sicillerde, çocuklara vasîlik yapan yakınlarının oranı verilmiştir:

⁹² Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 65.

⁹³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 373; Sak, *37 Numaralı*, s. 95; Sak, *37 Numaralı*, s. 199; Sak, *37 Numaralı*, s. 206; Sak, *37 Numaralı*, s. 277; Sak, *37 Numaralı*, s. 306; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 127; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 408; Sak, *41 Numaralı*, s.279.

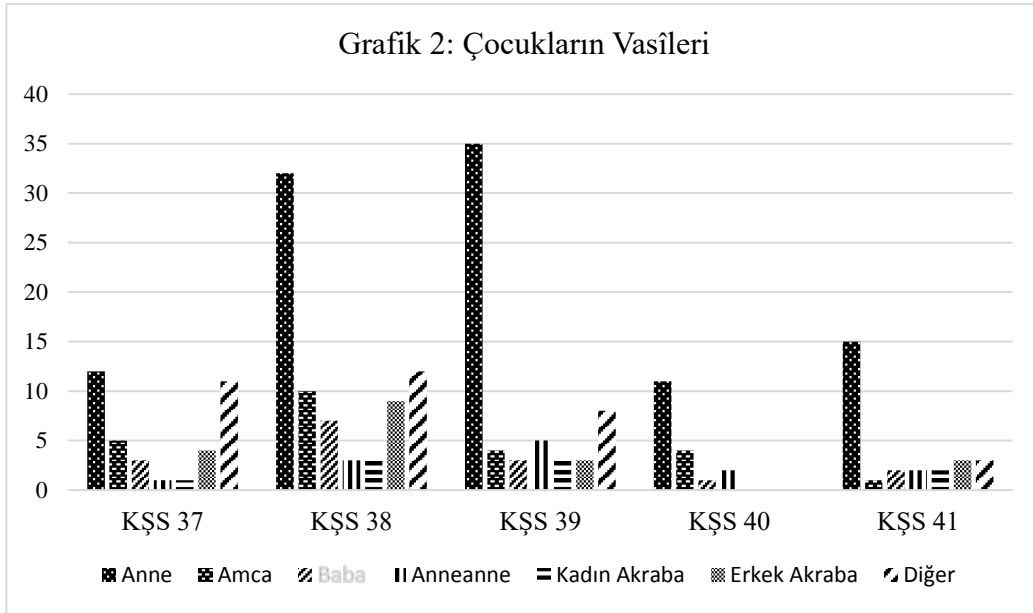
⁹⁴ Sak, *37 Numaralı*, s. 86; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 142; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 195; KŞS 40: 99/2; Sak, *41 Numaralı*, s. 306.

⁹⁵ Sak, *37 Numaralı*, s. 88; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 190; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 333; KŞS 40: 206/3; Sak, *41 Numaralı*, s. 29.

⁹⁶ Sak, *37 Numaralı*, s. 33; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s.188; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 116; KŞS 40: 144/1; Sak, *41 Numaralı*, s. 200.

⁹⁷ Sak, *41 Numaralı*, s. 55; Sak, *41 Numaralı*, s. 324; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 261; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s.200; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 75; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 120; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 148.

⁹⁸ Muşmal-Gürbüz, "Vasîlik", s. 214.

Grafik incelendiğinde görülmektedir ki vasîlik görevi öncelikle çocuğun baba tarafından akrabalarına düşse de uygulamada öyle olmamıştır. Çocukların bakımı ve ihtiyaçlarını en iyi üstlenecek kişinin anneleri olduğu gerçeği göz ardı edilmemiş ve bu konuda öncelik annelere verilmiştir. Anneden sonra ise baba tarafından çocuğun en yakın akrabası olarak amcası görülmüş ve vasîlik görevi amcaya verilmiştir.

Kız çocukları dokuz, erkek çocukları yedi yaşına kadar annelerinde kalabilirdi. Yaş sınırı erkek çocuklarının kendi başlarına ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmeleri, kız çocuklarının ise cinsel olarak arzulanabilir bir döneme girmeleri olarak kabul edilmiş ve bu yaşlar annenin yanından ayrılacakları yaşlar olarak kabul edilmiştir. Kız çocukları ile ilgili fiziksel olgunluklarına bağlı olarak dokuz yaş değişebilir. Diğer taraftan kız çocuğunun kendisine bakacak babası ya da yakın bir erkek akrabası yoksa annesinde kalmaya devam edebilirdi.⁹⁹

Çocukların bakımı bir masrafı gerektirmekteydi. “Geçindirme ve besleme” anlamlarına gelen Arapça *infak* kelimesinden türetilmiş olan ve nafaka olarak isimlendirilen bu masraf, yaşıyorsa çocuğun babası, yaşamıyorsa kalan mirastan ya da büyükbaba ve amca gibi yakınlar tarafından karşılanmaktaydı. Vasîlerin, çocuklar için gerek duyulduğunda mahkemeye müracaat ederek nafaka talep etmesi¹⁰⁰ ile çocukların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kadı tarafından günlük olarak belirlenen ölçülerde para harcanmasına müsaade

⁹⁹ Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 53-54.

¹⁰⁰ Sak, *41 Numaralı*, s. 255; KŞS 40: 76/2; Sak, *37 Numaralı*, s. 121; Sak, *41 Numaralı*, s. 62; Sak, *41 Numaralı*, s. 34; Sak, *41 Numaralı*, s.35.

edilmekteydi.¹⁰¹ Çocukların günlük nafakası için uygun görülen paranın bir standardı yoktu. İncelenen sicillerde belirlenen nafaka miktarının günlük en az beş akçe¹⁰² en çok yirmi dört akçeye¹⁰³ kadar çıktığı görülmüştür. Burada belirleyici faktör, ölen babanın mirası veya boşanılan kocanın mal varlığı olmuştur.

Vasîlerin her zaman dürüst ve güvenilir kişiler olmaları beklenmiştir. Ancak çocukların mallarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan vasîlere az da olsa rastlanmıştır. Bunlar zaman zaman “hıyanet” sözcüğüyle tarif edilecek kadar sert bir şekilde kınanmıştır.¹⁰⁴ İncelenen sicillerde üç adet vasînin azledilmesi davası bulunmaktadır. İlkinde babası ölen çocuğun vasîsinin, görevini yapmayarak çocuğun mallarını kendi yararına kullandığı¹⁰⁵ iddiası üzerine vasînin azledilmesi talep edilmiştir. Azledilen vasî yerine çocuğun annesi vasî olarak atanmıştır.¹⁰⁶ Burada en başında neden annenin vasî olarak atanmadığı sorusu akla gelebilir. Çocuk ile arasında herhangi bir akrabalık bağı olmayan bir vasîye göre, annenin çocuğunun haklarını daha samimi bir şekilde koruyacağı açıkken; neden en başından annenin vasî olarak atanmadığı bilinmemektedir. Vasînin azledildiği ikinci durumda ise konu, *emvâli sağıre mezbûreye hiyânet-i zâhir ve mütehakkık olmağla* şeklinde açıklanırken hıyanetin ne olduğu belirtilmemiş ve vasî anneanne olarak değiştirilmiştir.¹⁰⁷ Bir diğer azledilme vakasında, imamın da içlerinde bulunduğu mahalleden birkaç kişi, babası ölen çocuğun hakkını korumak için mahkemeye gelmiştir. Ölen kardeşinin karısı ile evlenmek suretiyle bir kız ve bir erkek yeğenine vasî olan adamın çocukların hakkını yemesi mahallelinin gözünden kaçmamıştır. Mahallelinin, mağdur olduklarını düşündüğü iki çocuğun durumuna sessiz kalmaması önemlidir. İfadelerine göre, *...târîh-i kitâbdan yirmi otuz gün mukaddem bu senenin rıbhını kabz itmişiken ve eyyâm-ı ‘ıyd dahî olmuşiken melbûsâtlarına iltifât itmeyüp köhne ve pâre pâre kaftan ve zıbun ile kalmışlardır...* Amcaları, vasîleri ve aynı zamanda üvey babaları, çocuklara bayram günü bile kıyafet almayarak parçalanmış ve eskimiş kıyafetleri ile çıkarmıştır. Çocukların annesi ise mahalleliye *...‘tydiye ve sâ’ir yevmiye bir cedîd ve vasatü’l-hâl sevbleri yokdur deyu haber virüp...* diyerek çocuklarının durumdan rahatsızlığını dile getirmiştir.¹⁰⁸ Burada kadın, durumu mahalleliye haber verip

¹⁰¹ Muşmal-Gürbüz, “Vasîlik”, s. 220. Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 61

¹⁰² Solak-Sak, *38 Numaralı*, s.259.

¹⁰³ Sak, *41 Numaralı*, s.62.

¹⁰⁴ Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 66; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 12.

¹⁰⁵ *bi-gayr-ı hak ve bilâ taksîm muhalledâtından olan bir kıt’a bağıın bi’l-cümle mahsûlâtını ve hâlâ hâsıl olan buğdayı ve samanı ahz ve kabz ve ekl ve bel’ idüp hiyânet eylediği ikrârıyla mütehakkık olmağın.* Bkz. Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 12.

¹⁰⁶ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 12.

¹⁰⁷ KŞS 40: 144/1.

¹⁰⁸ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 361.

onların mahkemeye gitmesini mi sağladı, yoksa mahalleli durumu fark ederek kadına gelip olayı mı sordu, bilemiyoruz. Ancak çocukların bu perişan durumu mahallede konuşuluyor olmalı ki sessiz kalmanın yanlış olacağını düşünerek mahkemeye gelmişler, böylelikle çocukların hem şimdi hem de ileride oluşabilecek mağduriyetlerini gidermişlerdir. Neticede ise görevini kötüye kullanan vasî azledilerek çocuklara yabancı olan bir kişi, üvey baba yerine vasî olarak atanmıştır.

Konya Şer'iyeye Sicilleri'nden tespit ettiğimiz örnekler doğrultusunda, azledilme, ferâgat etme veya ölüm gibi nedenler dışında, çocukların buluş çağına ermeleri de vasîlerin görevlerinin bitmesi anlamına geliyordu.¹⁰⁹ “*Rüştiine erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Bu kurala uyun. Çünkü sorumlu olacaksınız.*” (İsrâ 17/34) ve “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarından kendilerine verin. Büyüyecekler diye o malları israf ile tez elden yemeyin.*” (Nisâ 4/6) ayetleri ile yetimin buluş ve reşit olma şartının her ikisini de taşıdığına, mallarının kendisine teslim edilmesi farz kılınmış olup; aksi durumlar ise zulüm olarak kabul edilmiştir.¹¹⁰

Yetersiz beslenme, hastalıklar, salgınlar ve doğal afetlerin yanında, haklarında daha az şey bilinen görünmez kazalar da çocukların yaşamına mal olmaktaydı. Evin içinde ısınmak ve yemek yapmak için kullanılan ateş, kaynayan tencereler, avludaki su kuyusu, gibi çocukların ilgisini çeken şeyler onlar için tehlikeli olabilmekteydi.¹¹¹ Çocukların ölümü kaza bile olsa mahkeme tarafından yine de kontrol edilip kaydedilmekteydi. Örneğin, çocuklarını evde yalnız bırakan anne ve baba, geri döndüklerinde çocuğun ocakla oynaması sonucu yanarak can verdiğini görmüşlerdi.¹¹² Bir başka örnekte ise çocuğun babası mahkemeye gelerek dört gün önce oğlunun üzerine kaynar su döküldüğünü ve bugün öldüğünü söylemiş ve olay için keşif talep etmiştir.¹¹³ Su kuyusuna düşerek ölen başka bir çocuk¹¹⁴ ile ceviz ağacından düştükten sonra ertesi gün ölen çocuğunun¹¹⁵, ölümünü kaydettirmek için yine babaların mahkemeye geldiğini görüyoruz. Ölümler haricinde çocukların başına gelen yaralanma vakalarında, özellikle on iki yaşına yani buluş çağına ermeye yakın çocukların bizzat mahkemede konuşarak, kimsenin müdahalesi olmadan kendiliğinden yaralandıkları

¹⁰⁹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 408; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 373.

¹¹⁰ Muşmal-Gürbüz, “Vasîlik”, s. 230.

¹¹¹ Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 80.

¹¹² KŞS 40: 116/2.

¹¹³ Sak, 41 Numaralı, s. 111.

¹¹⁴ Sak, 41 Numaralı, s. 120.

¹¹⁵ Sak, 41 Numaralı, s.197.

konusunda ifade verdiği davalar da vardır. Bu davalar ileride bu kazanın ölüme sebep olma ihtimaline karşılık kimseyi zan altında bırakmamak için kaydedilmiş görünmektedir.¹¹⁶

Bazı durumlarda ise kendilerini koruyamayan çocukların ölümüne ihmal ya da kötü niyetli insanlar sebep olmuşlardır. Olayların açıklığa kavuşturulması her zaman mümkün olmadığı için, bu olaylar çoğu zaman yalnızca şikayet olarak kaydedilmiş ve öylece kalmıştır. Nitekim sicillere yansıyan bir örnekte anne ve baba, oğullarının ölümünden sorumlu tuttıkları ehl-i örf zümresinden olan bir kişiden, yedi yaşındaki oğullarının ölümüne sebep olduğu gerekçesi ile şikayetçi olmuşlardır. Ancak yetersiz delil ve davalının yemin etmesi nedeniyle sonuç elde edememişlerdir.¹¹⁷ Sicillere yansıyan ve ölümü üzerindeki gizem çözilemeyen bir çocuk daha bulunmaktadır. Çocuğun annesi mahkemeye gelerek eski kocasının evlendiği kadından şikayetçi olmuştur. Kadının çocuğu dövdüğünü ve o dayaktan hastalanan çocuğun öldüğünü iddia etmektedir. Annenin ifadesine göre uğradığı şiddeti annesine söyleyen çocuk o gece ölmüştür. Çocuğun cesedi annesinin haberi olmadan gömülmüş ve kadının şüpheleri daha fazla artmıştır. Buna rağmen anne, ispat edemediği iddiasından, davalının yemin etmesi sonucu men edilmiştir. Yine de mahalleliye olayla ilgili bilgisi olup olmadığı sorulmuş, ancak haberi olan kimse çıkmamıştır.¹¹⁸ Bu olayda çocuğun ölümü ile mağduriyet çocuktan anneye geçmiştir. Elinde hiçbir kanıtı olmadan mahkemeye gelen bu kadın, belki de çocuğun mezarı açılsaydı haklı çıkacaktı. Yalan söylemekle elde edebileceği herhangi bir menfaat görülmeyen kadın, kocasının kendisine göstermeden defn ettiği oğlunun ölümü üzerindeki şaibeyi kaldırmayı başaramamıştır.

Kazara ve şaibeli ölümlerin dışında sicillerde cinsel istismara uğramış çocuklar da bulunmaktadır.¹¹⁹ Köyünün yakınlarında ölü olarak üç kişi tarafından bulunan çocuk, 12 yaşındadır ve mahkemeye bildirilerek keşfedilmesi istenen cesedinde istismarın izleri vardır. Çocuğun vücudunda ipe bağlanmış olduğunu gösteren izler vardır ve buradan bir süre alıkonulmuş olduğu sonucuna varılabilir. “*mak’adı pârelenmiş*” ifadesi bize cinsel istismarı göstermektedir. Üstelik boğularak öldürülen çocuğun yüzünde ve başında da yaralar bulunmaktadır.¹²⁰ Daha sonraki kayıtlarda çocuk ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamış ve olayın sadece bu şekilde kaydedildiği görülmüştür.

¹¹⁶ Sak, 41 Numaralı, s. 147; KŞS 40: 184/1.

¹¹⁷ Sak, 41 Numaralı, s.200.

¹¹⁸ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 126.

¹¹⁹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 64; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 160.

¹²⁰ ...boğazında ve bileklerinde ve dizlerinde ip beresi ve ‘alâmet-i hank ve yüzü ve başı sürtük ve a‘zâsının ekseri berelü olup ve mak’adı pârelenmiş olduğunu... Bkz. Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 355.

Küçük yaşlardaki çocukların ifadelerinin mahkeme tutanaklarına yansıdığını görmek neredeyse imkansızdır. Bunun tek istisnası cinsel saldırıya uğramış çocuklardır.¹²¹ Mahkemeler, böyle durumlarda suçluyu ortaya çıkarmaya yönelik bu şekildeki yöntemlere başvurabiliyordu.¹²²

Bazı davalarda ise iddia ciddi, ancak dayanak yetersizdir. Örneğin, beş buçuk yaşındaki çocuğunun tecavüze uğradığı iddiası ile mahkemeye gelen kadının anlattıklarına göre davalı, çocuğu zorla ahıra götürüp ağzını bağlayıp tecavüz etmiştir.¹²³ Öncelikle çocuğun yaşı çok küçük olduğu için başına gelen olayı tam olarak anlatabilmesi olanaksızdır. Diğer taraftan hiçbir delil ya da şahit olmamasına rağmen kadının iddiasının dayanağının ne olduğu belli değildir. Yalan söylemek için herhangi bir nedeni görülmeyen kadın, ispat edemediği için davalı yemin ederek olaydan kurtulmuştur.

Sicillerdeki davalar genel hatlarıyla ya da özet olarak yazıldığı için mağduriyetin, mağdurlar üzerindeki sonuçlarını tam olarak anlamak mümkün görünmemektedir. Ancak bazı sicil kayıtları olayların sonuçları hakkında fikir edinmemize yardımcı olmaktadır. Örneğin, sekiz yaşındaki kızının, kendisine tecavüz eden adamla evlenmesi şartıyla sulh yapan baba, mahkemeye gelerek sulhu kaydettirmiştir. Sekiz yaşındaki çocuk evlilik ile ilgili kendi kararını veremeyeceğine göre, burada baba kızını korumaya çalıştığı için ya da onun mağduriyetini bu şekilde giderebileceğine inandığı için bu evliliği onaylamış görünmektedir.¹²⁴ Diğer taraftan çocuk buluş çağına geldiğinde bu evliliği kabul etmeyip vazgeçme hakkına da sahiptir.

Sicil kayıtlarında çocukların mağdur olduğu davalarda çocuk mağduriyetine ya da olayların çocuklar üzerindeki etkilerine değinilmemiştir. Yaşadıkları mağduriyetler velî ya da vasîleri aracılığıyla mahkemeye getirilen çocukların bazıları yaşadıklarını anlatamayacak kadar küçüktür. Üstelik yaşadıkları talihsizliklerden yaralanma ya da ölümle sonuçlanmadığı sürece ne şekilde zarar gördüklerini kayıtlardan anlamak mümkün değildir. Kendi haklarını savunamayacak olmaları dolayısıyla çocuklar, mağdur olmaya eğilimli oldukları gibi bu mağduriyet; velî ya da vasîleri gibi onların haklarını savunacak kişilerin olmaması durumunda kimsenin fark etmediği bir maduniyete dönüşebilir. Bu anlamda kurumsal destekleri olmadığı

---

¹²¹ Sak, 41 Numaralı, s. 106.

¹²² Araz, *Osmanlıda Çocuk*, s. 96.

¹²³ Sak, 41 Numaralı, s. 124.

¹²⁴ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 75.

zaman, kadınlar gibi çocuklar da toplumda mağdur ve madun profiline daha yakın gruplar arasına girebilirler.

1.2.4. Cemaat

Mahallede toplumsal merkez cami veya mescittir. Özellikle akşam ve yatsı namazları mahallenin bütün erkeklerinin katılmasıyla kılınır ve belgelerde mahalle ahali genellikle cemaat olarak anılmaktadır. Bu nedenle de imam mahallenin temsilcisi durumundadır. Camiye sürekli gelme mahalleli için komşularının gözü önünde kendisinin tanınır ve güvenilir olup olmadığının bir ölçüsüdür.¹²⁵

Toplumun önemli bir parçasını oluşturan *aile*, ana, baba, çocuklar ve kan bağı olan kişilerden meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal birlik şeklinde tanımlanır.¹²⁶ Çocukların ruh ve beden sağlığı içinde doğup büyümesi, kişilik ve ahlak eğitimi, sosyalleştirilmesi aile müessesesi ile sağlanır. İnsanlık için ve toplum hayatında önemli ve vazgeçilmez bir kurum olan aileye, İslamda da özel bir yer verilmiş; aile konusunda düzenleyici ilke ve hükümler getirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, *hukuken yeni bir ailenin, ancak sahîh bir nikâhla oluşması* ilkesidir.¹²⁷

İncelenen dönem içerisinde aile ile ilgili kayıtlar daha çok miras davaları, boşanma ve nafaka davalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu davalar aile içi anlaşmazlıkların yaşandığı davalardır. Zaman zaman darp davaları ve aile içi şiddet davalarına da rastlanmaktadır. Bunun dışında ailelerin dayanışma içinde oldukları davalara örnek olarak ise kısas ve diyet davaları verilebilir. Bu davalarda aileden birinin öldürülmesi aileyi mağdur statüsüne getirirken, aynı zamanda aile ortak bir acı etrafında biraraya gelmektedir. Diğer taraftan fil'i şeni davası gibi ahlak ile ilgili davalarda bazen, olayı yaşayan kadınların ifadesi yerine mahkeme tutanaklarına, olay yerinde bulunmayan kocalarının ifadelerinin geçmesi,¹²⁸ mahkemenin erkeği ailenin onuru konusunda sorumlu tuttuğunu göstermektedir.¹²⁹ Örneğin babasının komşulara eziyet ederek insanların huzurunu kaçırdığı gerekçesiyle oğlunu evlatlıktan reddetmesi,¹³⁰ babanın sadece ailesine karşı değil, topluma karşı da sorumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

¹²⁵ Düzbakar, "Mahalle İşlevleri", s. 101.

¹²⁶ Öz, "Osmanlı Toplumunu", s. 536.

¹²⁷ İbrahim Paçacı, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2008, S. 59-92, s. 62.

¹²⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 73.

¹²⁹ Pierce, Ahlak Oyunları, s. 228.

¹³⁰ Sak, 37 Numaralı, s. 375.

Toplumsal kontrol, kişilerin toplumda geçerli davranış kalıplarına uyarak toplumsal normlardan sapmalarını sınırlar ve böylece sosyal düzeni sağlar.¹³¹ Mahalle halkının, kendi mahallelerinde yaşayan kişiler hakkındaki yargıları, mahkemede kişilerin durumlarıyla ilgili belirleyici olabilmektedir. Bu durum sosyal mekanizmanın önemini gösterir. Mahkemede iddianın ispat edilmesi ile kişinin toplumdaki itibarı arasında doğrudan ilişki vardır. Bu durum toplumsal kontrolün bir başka özelliğini yansıtmaktadır.¹³² Osmanlı hukukuna göre, mahallede yaşanan adli bir vakanın ortaya çıkarılması görevini mahalleli üstlenmiştir. Aksi takdirde bedelini mahalleli ödemek zorunda kalmaktadır.¹³³ Bu nedenle mahalleli etrafında olup bitene dikkat etmiş, olaylara tepkisiz kalmamıştır. Bu uygulama sayesinde karanlıkta kalması muhtemel suçlar bile gün yüzüne çıkmış, mahallede suç oluşumu azalmış ve genel güvenlik sağlanmıştır. Bunun bir sonucu olarak mahalle yaşantısına zarar verecek kişilerin uyarıldığı ve yine ıslah olmamışlarsa nihayetinde mahalleden ihraç edildiği görülmektedir.¹³⁴

Mahalle içerisinde herhangi bir suç işlenmesi durumunda mahalleli derhal harekete geçerek, mahkemede kendilerinin bu olayda sorumluluklarının olmadığına yönelik kayıt oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin, konuyla ilgili bir kayıta, eşyaları çalınan şahıs, mahalle halkından davacı olmadığını mahkemede ifade ederek mahalle ahalisine yüklenecek sorumluluğun ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bu olayda mağdur, mahalle halkının teşvik veya zorlamasıyla mahalle halkından davacı olmadığını mahkemeye bildirmiştir. Böylece faili meçhul hırsızlık vakasında mahalle halkı sorumluluktan kurtulmuştur. Aksi halde zarar mahalle halkına ödetilebilirdi.¹³⁵

Osmanlı'da mahallenin kendi içinde bir kontrol mekanizması geliştirdiğine en iyi kanıt kişilerin mahalle nazarındaki itibarının geleceklerini şekillendirmesi olarak gösterilebilir. Mahalle ahalisi nazarında güvenilir ve iyi bir kimse olarak tanınmak hukuk karşısında önem arz etmektedir. Hatta kişilerin mahalle ahalisine sorularak yapılan soruşturma neticesinde ceza aldıkları kayıtlara sık rastlamak mümkündür. Kişinin durumunun bu şekilde araştırılmasını ve buna itibar edilmesini, bir çeşit sabıka sorgulaması gibi değerlendirmek mümkündür. Mahalle halkı nazarında iyi yönde tanınmış olmak, birtakım suçlamalar karşısında kişilerin bu suçtan

¹³¹ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 32-33.

¹³² Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 41.

¹³³ Faroqhi, *Devletle*, s. 207.

¹³⁴ Çetin, "Mahalle", s. 45; Ömer Düzbakar, "Osmanlı Döneminde Mahalle Ve İşlevleri", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı 5, S. 97-108, 2003/2, s. 100.

¹³⁵ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 47.

beraat etmesini sağlarken, mahallelinin vereceği olumsuz bir ifade kişinin suçluluğunun kesinleşmesine¹³⁶ sebep olmaktadır.¹³⁷

Osmanlı mahallesinde göze çarpan bir diğer özellik ise, mahallenin sınıf ya da zümre farkı gözetilmeksizin bir arada yaşamasıdır. Reaya ile askerîlerin aynı mahallede yaşaması, toplumsal ilişkilerin sağlam ve kalıcı olmasını sağlarken, aynı zamanda toplumsal tabakalaşmayı da önlemektedir. Bu mahalle yapılanması sayesinde birbirini ötekileştiren reaya ve askerî ilişkisi yerine, birbiriyle bütünleşmiş ve bir cemaatin parçası olan insanlardan oluşan bir grup ortaya çıkmaktadır. Osmanlı'da önemli bir sosyal gerçeklik alanı olmanın yanında, yerleşme, yönetim ve kontrol düzeni oluşturan mahalleler, merkezi sistemin ana parçasını oluşturmuşlardır.¹³⁸ Ortada gerçek bir suç olmasa bile toplum ahlakını korumak adına en ufak bir duyum bile mahkemeye taşınabilmekteydi.¹³⁹

Osmanlı mahalle anlayışında kişilerin birbirine karşı sorumlu olmaları, mağduriyet yaşayanların, toplumun gözünden kaçmasını engellemiştir. Aynı zamanda toplumdaki reaya ve askerî zümreler arasında mahallelerde bir sınır olmaması, iki taraf arasındaki ilişkileri canlı tutmuş ve birbirlerinden kopmalarını engellemiştir. Osmanlı'da sadece mahalle anlayışı bile madunun varlığını engelleyicidir. Böyle bir mahallede kimsenin haberdar olmayacağı şekilde sürekli mağduriyet yaşayarak, kendini toplumdaki soyutlamak ve madun olmak mahallenin nazarından kaçacak bir durum değildir.

Cemaati oluşturan önemli gruplardan biri de tüccar, esnaf ve zanaatkarlardır. “*En genel çizgileri ile esnafı; şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği meslekî örgütlenmeler olarak tanımlayabiliriz.*”¹⁴⁰ Esnaf örgütlerinin en önemli işlevi, ekonomik hayatın gündelik işlerinin, mümkün olduğu kadar çatışmadan kaçınarak, dayanışma ve uyum içerisinde yürümesini sağlamaktı. Esnaf zümreleri aralarında çıkan anlaşmazlıkları, kadı mahkemelerinde çözmekteydi.¹⁴¹ Ancak sorun çözülemeyecek kadar büyük ya da esnaf grupları arasında yaşanan bir anlaşmazlık ise ve işlerini yapmaları engelleniyorsa, genelde

¹³⁶ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 164.

¹³⁷ Çakır, “XVI. Yüzyıl Ayntab”, s. 42-43.

¹³⁸ Musa Şahin-Esra Işık, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, Kütahya 2011, S. 221-230, s. 224.

¹³⁹ Sak, 41 Numaralı, s. 133.

¹⁴⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 293.

¹⁴¹ Genç, *Ekonomi*, s. 295-301.

sorunu divana götürmeyi tercih etmişlerdir.¹⁴² Sicillere yansıyan davalar arasında esnaflar arasında kişisel alacak verecek davaları da bulunmaktadır.¹⁴³

Konya Şer'iyeye Sicillerinde tüccar, esnaf ve zanaatkârlarla ilgili davalar, -bireysel alacak verecek meselesi¹⁴⁴ gibi davalara rastlansa da- genelde bu grupların kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktaydı. Esnaf grupları birbirlerinin iş alanlarına girmemek için sınırları belirlerdi ve buna göre hareket ederlerdi. Ancak bu sınırlar geçildiğinde gruplar arasında çatışma çıkabilmekteydi.¹⁴⁵ Diğer esnaf grubunun zarara uğramasına neden olan bu tip durumlarda kadı, eski usul nasılsa öyle devam etmesi uygun görüyordu.¹⁴⁶ Örneğin, haffaf esnafı önceden beri Haffâflar Çarşısında ayakkabı ve mest sattıklarını ve Atbazarı'nda bu işin yapılmadığını, ancak bazı kişilerin Atbazarı Kapısı taşrasında pazar yerine tezgah açtıklarından ve kendilerini zarara uğrattıklarından şikayet etmişlerdir.¹⁴⁷ Yine tüccarların kendi aralarında yaşanan bir başka davada Karahisâr'dan Konya'ya gelip inek ve öküz ve camus derisi satın alarak gön ve kösele satan tüccarlar, *kadîmü'l-eyyâmdan ilâ hâze'l-ân* yani öteden beri bu işi yaptıklarını söylemişlerdir. Kendilerine engel olup zarara uğratan Konyalı esnafa müdahale edilmesini talep etmişlerdir. Görüldüğü gibi eskiden beri devam eden uygulamaların değişmesi esnaflar tarafından kabul gören bir durum değildir.¹⁴⁸ Esnaflar için eski düzenin değişmesi onları zarara uğratan bir durumdur ve kadı da bu konuda tıpkı divan gibi çatışmayı önlemek için eski düzeni koruma taraftarı olmuştur.¹⁴⁹

Esnafarla ilgili bir diğer örnekte, kendi çarşıları yanında açılan hanın, kazançlarını düşürmesi ve birtakım problemlere sebep olarak düzeni bozması sonucu divana başvuran bezzâzistân ahali, dükkanlarının yakınına yaptırılan hanın kendi satışlarını olumsuz etkilediğinden, birçok esnafın dükkanını açmak yerine mallarını handa ya da başka yerlerde sattıklarından ve bu durumun kendilerini zarara uğrattığından şikayet etmişlerdir. Buna karşılık gönderilen fermanla bezzâzistân ahalisinin eski yerlerinde kalmalarının sağlanması emredilmiştir.¹⁵⁰ Aynı olayda gönderilen ikinci fermanla Konya'da bezzâzistân yakınına yaptırılan hana, kendi satışlarını kötü etkilediği gerekçesiyle karşı çıkan esnaf uyarılmış ve

¹⁴² Solak-Sak, 38 Numaralı, s.450; Solak-Sak, 38 Numaralı, s.459.

¹⁴³ Solak-Sak, 38 Numaralı, s.335.

¹⁴⁴ Solak-Sak, 38 Numaralı, s.335.

¹⁴⁵ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 185.

¹⁴⁶ Sak, 41 Numaralı, s.334.

¹⁴⁷ Solak-Sak, 38 Numaralı, s.239.

¹⁴⁸ Solak-Sak, 38 Numaralı, s.244.

¹⁴⁹ Sak, 41 Numaralı, s.118.

¹⁵⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s.424.

muhalefet edilmesin denilmiştir.¹⁵¹ Üç ay sonra gönderilen bir diğer fermanla bezzâzistân ahalisinin dükkanlarını terk etmemesi istenerek ilk fermandaki emir tekrar edilmiştir. Bu durum sorunun devam ettiğini göstermektedir.¹⁵² Konu ile ilgili farklı zamanlarda üç ayrı ferman gönderilmesi konuya gereken önemin gösterildiğini ve mağduriyetin giderilmeye çalışıldığını gösterir. Ancak hem hanın hakları korunmaya hem de bezzâzistân esnafının hakları korunmaya çalışılmıştır. Yine de verilen emirlere bakılırsa bezzâzistân esnafı zarara uğrasa da eski düzende devam etmesi istenmiştir. Buradan hareketle divana yapılan her başvurunun kişilerin istediği gibi sonuçlanmadığı söylenebilir.

Bazı durumlarda askerî zümreden olan taşra görevlileri, esnaf ve tüccarların haksızlığa uğramasına sebep olabilmekteydi. Ancak esnaf ve tüccarlar böyle durumlarda haklarını aramayı bilmişlerdir. Nitekim İstanbul ve ona bağlı yerlerin gümrük emininin görevlendirdiği kişi, Konya'nın yerli tüccarlarından, dışardan getirdikleri mallar için gümrük vergisi talep etmiştir. Konyalı tüccarlar bu talebin haksız olduğunu fermanla¹⁵³ ispat ederek mağduriyetlerini gidermişler ve haksız talepte bulunan görevli men edilmiştir.¹⁵⁴

Osmanlı'da cemaat olarak nitelendirdiğimiz toplumu oluşturan kesimlere bakıldığında madun olmaya en yakın grup belki de reayadır. Ancak burada maduniyetten söz edilebilmesi için devletin reayayı tamamen göz ardı etmesi ve seslerini duymaması gerekmektedir. Bu bağlamda konuşsa bile sesi duyulmayan, şeklindeki madun tanımını, Osmanlı'daki herhangi bir grupla eşleşmemektedir. Çünkü yönetilen statüsündeki reaya, yaşadığı çeşitli mağduriyetler karşısında hakkını ararken farklı yöntemler kullanmıştır. Diğer taraftan mahkemeler her zaman reayanın kullanımına açık olduğu gibi memnun olmadığı mahkeme kararlarını divanda bozdurabilir, yeniden görülmesini sağlayabilirdi.

¹⁵¹ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s.430.

¹⁵² Solak-Sak, *39 Numaralı*, s.434.

¹⁵³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 440.

¹⁵⁴ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 84.

İKİNCİ BÖLÜM

MAĞDURİYET ÇEŞİTLERİ

Mağduriyet karşılaşılan birçok olay sonrasında meydana gelebilmektedir. Örneğin günümüzde insanlar doğal afetler, trafik kazası veya terör gibi birçok farklı olay sonucu fiziksel, ekonomik ve ruhsal mağduriyet yaşayabilmektedir. Tezimizin konusunu daha çok ilgilendiren mağduriyet türü, bunların dışında ceza hukukunun da konusu olan suçtan doğan mağduriyettir. Örneğin şiddet suçları sonrası ağırlıklı olarak fiziksel mağduriyet yaşanırken, hırsızlık, yağma, mala zarar verme gibi suçlar sonrasında ekonomik mağduriyet yaşanmaktadır. Tecavüz ya da cinsel taciz suçlarında daha çok ruhsal mağduriyet yaşanırken, kişilerin itibarını zedeleyen ve toplumdaki dışlanmalarına neden olan suçlarda sosyal mağduriyet yaşanmaktadır. Topluma karşı işlendiği düşünülen suçlarda ise kolektif mağduriyette söz etmek mümkündür. Görüldüğü gibi her suç aynı türden mağduriyete sebep olmasa da mağdurların üzerinde etkiler bırakmaktadır.¹⁵⁵

1. Şiddet

Mağduriyet, kaynağı, türü, büyüklüğü, doğrudan olup olmaması gibi çok yönü bulunan bir kavramdır. Bu nedenle mağduriyet bir tek sebepten, tek bir şekilde oluşmamaktadır. Mağduriyet, kaynağına bağlı olarak, farklı sebep ve sonuçlarla ortaya çıkmaktadır. Birey kaynaklı mağduriyetlerde en önemli sebep, mağduriyete neden olan failin kastıdır. Örneğin aile içi şiddet, aile bireyleri tarafından kasten uygulanmaktadır. Şiddet suçlarını fail, çoğunlukla karşısındakini mağdur etmek amacıyla işlemektedir.¹⁵⁶

1.1. Darp, Küfür

Çalıştığımız dönemde 1691-1704 yılları arasında, beş sicilde toplam 95 adet darp davası kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan 24 tanesi kadınlar ile ilgili davalardır. Buradan hareketle darp davalarının daha çok erkeklerle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Kadınlarla ilgili olan darp davalarında ise mağdur olan taraf kadınlar ve mağduriyete sebep olanlar genel olarak erkeklerdir.

Kadınların davacı olduğu 24 adet darp davası incelendiğinde, 10 tanesinin kocasından şiddet gören kadınların kocalarını dava etmesi sonucu kaydedildiği görülmektedir. Bu kadınların şiddet gördükleri ilk seferde değil, genelde kocaları bunu alışkanlık haline

¹⁵⁵ Dinler, “Mağduriyet Kavramı”, s. 59.

¹⁵⁶ Dinler, “Mağduriyet Kavramı”, s. 63.

getirdiğinde ya da şiddetin dozu arttığında mahkemeye geldiklerini birkaç kayıttan anlamak mümkündür. Ufak tefek sebeplerden şiddete maruz kalan bu kadınların davaları, erkeklerin kendi aralarındaki davalara göre daha açık ifadelerle kaydedilmiştir. En azından bu davalarda şiddetin sebepleri söylenmiştir.

Kadınların aile içinde şiddet görmeleri yalnızca kocaları ile sınırlı kalmamaktadır. Kadınlara yönelik şiddet davalarından, bir tanesinde üvey oğlundan dayak yiyip bunu ispat edemediği için men edilen bir kadın¹⁵⁷ ile damadından dayak yiyen bir başka kadın¹⁵⁸ bulunmaktadır. Aile dışında yaşanan şiddet olaylarında ise kadınların hemcinsleri ile aralarındaki anlaşmazlık sonucu¹⁵⁹ ya da yabancı bir erkek tarafından¹⁶⁰ darp edildikleri görülmektedir.

Bu darp olaylarında kadınların çocuk düşürdüğü vakalara rastlamak mümkündür.¹⁶¹ Çocuk düşürme vakaları bazen kadınların, kocalarından dayak yemeleri sonucunda olmaktadır. Hamile olmasına rağmen darba maruz kalmaları, bu kadınların mağduriyetini artıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sicillere yansıyan 95 darp ve yaralama davasından 71 tanesi erkeklerle ilgilidir. Bunlardan 35 tanesi reyanın kendi arasındaki davalardır. Bu davalardan altı tanesi gayrimüslimlerin şikayetçi konumunda bulunduğu davalar iken, yalnızca birinde her iki taraf da gayrimüslimdir. Diğer beş kayıta ise davalı taraf Müslümandır. Davalı Müslümanlardan biri seçkin zümreye mensuptur ve ceza almıştır.¹⁶² Daha sonraki bir kayıttan anlaşıldığı kadarıyla beş guruşa davadan vazgeçilmiştir.¹⁶³ Erkeklerle ilgili davalardan 11 tanesinde şikayetçiler davalarından feragat etmiştir.¹⁶⁴ Davacıların feragat ederken aldıkları para miktarı yalnızca üç kayıta yazılmış¹⁶⁵ (beş, yedi ve dokuz guruş), diğerlerinde ...*da 'vâ-yı meşrûhadan ferâgat ve zimmetlerini ibrâ eyledim...* şeklindeki ifadelerle şikayetlerinden vazgeçtiklerini belirtmişlerdir.

¹⁵⁷ Sak, 37 Numaralı, s. 75.

¹⁵⁸ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 267.

¹⁵⁹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 40; KŞS 40: 84/1; KŞS 40: 84/2; KŞS 40: 208/3; Sak, 41 Numaralı, s. 58.

¹⁶⁰ KŞS 40: 209/1; KŞS 40: 228/2; Sak, 41 Numaralı, s. 184; Sak, 41 Numaralı, s. 201; Sak, 41 Numaralı, s. 260; Sak, 41 Numaralı, s. 298.

¹⁶¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 40; KŞS 40: 209/1; Sak, 41 Numaralı, s. 58; Sak, 41 Numaralı, s. 184; Sak, 41 Numaralı, s. 260.

¹⁶² Sak, 41 Numaralı, s. 304.

¹⁶³ Sak, 41 Numaralı, s. 303.

¹⁶⁴ Sak, 37 Numaralı, s. 361; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 154; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 154; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 322; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 152; KŞS 40: 109/3; Sak, 41 Numaralı, s. 105; Sak, 41 Numaralı, s. 128; Sak, 41 Numaralı, s. 163; Sak, 41 Numaralı, s. 210; Sak, 41 Numaralı, s.303.

¹⁶⁵ Sak, 41 Numaralı, s. 303; Sak, 37 Numaralı, s. 361; Sak, 41 Numaralı, s. 128.

Sicillerde seçkinlerin mağdur olduğu darp davası on iki tanedir. Bunlardan dördü seçkinlerin kendi aralarında¹⁶⁶, biri ehl-i şer' tarafından¹⁶⁷, dördü ehl-i örf tarafından mağdur edildikleri davalardır.¹⁶⁸ Bunun dışında ehl-i örfün mağdur olduğu altı adet dava vardır. Bu davalara bakıldığında bunlardan birinde seçkin zümre tarafından¹⁶⁹, ikisinde ehl-i örf tarafından¹⁷⁰, üçünde ise reaya tarafından mağdur edildikleri görülmektedir.¹⁷¹

Darp davalarından erkekler ile ilgili 3, kadınlar ile ilgili 3 tane olmak üzere, toplam 6 davada, mağdur olduğunu iddia eden kişilerin ispatlayamayarak men edildikleri görülmektedir. Darp ve yaralama davalarında sahte mağduriyet iddiasının neredeyse hiç olmaması, kişilerin fiziksel mağduriyetlerini somut şekilde gösterebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu kayıtlarda davacıların yaralarına bakılarak muayene sonucunda hüküm verildiği görülmektedir. Bu davalarda şahitler olmasa da davalılara yemin teklif edildiğinde, yeminden kaçındıkları için ceza alanların sayısı hayli fazladır.

Darp kayıtlarında genel olarak oldukça özet olarak yazılan ifadeler görülmektedir. Olay anı detaylı anlatılırken olayın altında yatan ya da fiziksel temasa sebep olacak kadar, anlaşmazlık yaratan husumetin ne olduğu nadiren söylenmiştir. Söylense bile katipler tarafından gerekli görülüp kaydedilmemiştir.

Darp davalarında gücü elinde bulunduran ehl-i örfün mağduriyete sebep olduğu ve cezalandırıldığı davaların varlığı kadar, ehl-i örfün mağdur olarak yer aldığı davalar da bulunmaktadır. Bu durum Osmanlı'da adalet önünde herkesin eşit olduğu ve mağduriyetin toplumun yalnızca bir kesimine has olmadığı tezini desteklemektedir. Diğer taraftan halk arasında saygı duyulan seçkin zümrenin de aynı durumda olması, toplumdaki statünün yalnızca mahkeme kapısına kadar kişilere eşlik ettiğini gösterir.

1.2. Cinayet

Yaşama hakkı insanın diğer bütün haklardan yararlanabilmesinin ön şartıdır. Bu sebeple kişinin hayatına yönelik saldırılar, aynı zamanda onun sahip olduğu bütün haklarını ihlal anlamını taşır. Bu zaruretlerden dolayı eski hukuk sistemlerinde bile en üstün değer olarak kabul edilen insanın, hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı saldırılar, ağır suçlar olarak

¹⁶⁶ KŞS 40: 188/3; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 383; Sak, 41 Numaralı, s. 128; Sak, 41 Numaralı, s. 149.

¹⁶⁷ Sak, 41 Numaralı, s. 290.

¹⁶⁸ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 354; Sak-Solak, 39 Numaralı, s. 354; Sak, 41 Numaralı, s. 266; Sak, 41 Numaralı, s.210.

¹⁶⁹ Sak, 41 Numaralı, s. 208.

¹⁷⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 271; Sak, 41 Numaralı, s. 192.

¹⁷¹ Sak, 37 Numaralı, s. 381; KŞS 40: 52/1; Sak, 41 Numaralı, s. 302.

kabul edilmiş, en ağır cezalarla karşılanmıştır. Yine İslam hukukunda da bu suçlar için ağır cezalar öngörülmüştür.¹⁷²

Osmanlı siyasetnamelerinde kasten adam öldürme suçunun cezasının kısas olduğu açıkça belirtilmiştir.¹⁷³ Kısas cezasının uygulanmadığı durumlarda alınacak para cezası kanunnamelerde belirtilmiştir. Fatih Kanunnamesinde, “...eğer adam öldürse yerine kısas etmeseler kan cürmi bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse dörtyüz, eğer altıyüze gücü yeterse ikiyüz akçe andan aşağı halli olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe cürm alına...” şeklinde, I. Selim Kanunnamesinde, “...eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas iderlerse cürm yokdur, eğer itmeseler yahut kısas lazım gelür kati olmasa ganîden dörtyüz akçe, mutavassıtı'1- hal'den ikiyüz, fakirden yüz akçe cerîme alına ziyade fakirden elli akçe cürm alına...” şeklinde, Süleyman Kanunnamesinde ise “...eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas ideler cürm alınmaya eğer kısas etmeseler veya lasas lazım olıcak katl olmasa ganî ise bin akçeye ve dahî ziyadeye gücü yetüb malik olsa dörtyüz akçe ve mütevassıt hal olub altıyüze malik olsa ikiyüz akçe fakirden yüz akçe cürm alına ve gayet fakir olandan elli akçe cürm alına...” şeklindedir.¹⁷⁴ Şer’iyye sicillerinde kasıtlı adam öldürme olaylarıyla ilgili davalarda zaman zaman kısasa hükmedildiği kayıtlıdır.

Çalıştığımız dönemde mahkemeye yansıyan davalardan üç tanesinde kısas cezası verilmiştir. Bu üç davada kısas sebebi kasten adam öldürme olup kısas cezasının verildiği açıkça belirtilmiştir. Bu davalardan ilki, elli beş gün önce birlikte ticaret için yolculuğa çıktığı Osman bin İbrahim tarafından öldürülen Ahmed bin Mustafa’nın davasıdır. Ahmed’in varisleri olan annesi ve iki kız kardeşinin ifadesine göre, Osman yolda, parasına göz diktiği Ahmed’i kılıcı ile öldürerek su kuyusuna atmıştır. Osman ifadesinde, Ahmed’in parasını borç olarak aldığını ve kuyuya yanlışlıkla düştüğünü söylese de şahitler olayı görmüş, bu nedenle Osman’a kısas cezası verilmiştir.¹⁷⁵ Kısas cezası verilen ikinci davada ise Hüseyin isimli kişinin varisleri olan karısı ve amcaoğlu mahkemeye gelmiştir. Koyun otlatırken Hüseyin’in bıçakla katledildiğini iddia etmişler ve davalı olan kişi suçu kabul etmiştir. Sonuç olarak varislerin elindeki fetvanın gereği yapılarak kısas kararı verilmiştir.¹⁷⁶ Üçüncü dava ise çok daha karmaşık olan, çözülmesi uzun zaman alan ve divana kadar giden bir cinayet davasıdır. Şa’bân Ağa isimli kişinin on sekiz yerinden bıçaklanarak öldürülmesi ile ilgili olan bu davaya

¹⁷² Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 29.

¹⁷³ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 82.

¹⁷⁴ Nası Aslan, “Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bakımından Osmanlı Hukukunun Şer’iliği Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, Sayı 2, 2003, S. 17-44, s. 29-30.

¹⁷⁵ Sak, *37 Numaralı*, s. 32.

¹⁷⁶ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 69.

ait iki adet kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki, davanın tekrar görülmesi ve suçlulara gereken cezanın verilmesi ile ilgili kadıya gönderilen fermandır. Ölen kişinin oğullarının iddiasına göre, failerin isimleri belli olmasına rağmen gereği yapılmamıştır. Ayrıca katil olarak isimlerini verdikleri kişilerin, kendilerine düşmanlık beslediklerini ve kendilerini tehlikede hissetmelerine neden olduklarını söylemişlerdir. Fermanda yazıldığı için daha önceden konunun mahkemeye taşındığı anlaşılrsa da incelenen kayıtlar içinde bu hüccete rastlanmamıştır. Fermanda gereğinin yapılması istenmiştir: *katl husûsu mezbûrların üzerine şer'an sâbit olursa Konya Kal'ası'nda kal'abend eyledikten sonra üzerlerine sübût bulan mevâddın hüccetle vâki'-i hâli der-devlet medârıma i'lâm ve kazıyyede medhali olmayanları karışdırmayup emr-i şerîfimin mazmûn-ı münîfi ile 'âmil olasın...*¹⁷⁷ Ferman yaklaşık bir buçuk ay sonra kadıya ulaşmış ve taraflar mahkemeye aynı gün çağırılmıştır. Ölen Şa'bân Ağa isimli kişinin "ağa" unvanı taşıması ehl-i örf mensubu olduğunu ve varisleri arasında üç karısının olması maddî durumunun iyi olduğunu göstermektedir. Şa'bân Ağa'nın ölüm nedeni bilinmemekle beraber kasten öldürüldüğü ve bunun bir şiddet suçu olduğu, ...*hançer ile on sekiz mevzi'den 'amden darb ve cerh idüp ol cerâhatdan fevt olmuşdur...* ifadelerinden anlaşılmaktadır. Oldukça uzun süren iki yıllık bir uğraş sonunda, öldürülen Şa'bân Ağa'nın ailesi, suçluların ceza almasını sağlayabilmiştir.¹⁷⁸

Katilin maktûlü bıçak, kılıç, tabanca gibi öldürücü bir şeyle vurmasına *âmden katl* denir.¹⁷⁹ İslam hukukçuları kastı saptamada bazı ölçüler koymuşlardır. Nitekim, eğer fail eylemini, kesici, delici ve parçalayıcı bir aletle işlemişse bu onda öldürme kastının mevcudiyetini gösterir. Bir bakıma kastın var olup olmadığı, ancak katilin kullandığı suç aletine bakılarak tespit edilir. Kılıç, bıçak, ok, mızrak, keskin taş, sivri ağaç gibi şeyler katil aleti sayılır.¹⁸⁰ Kısas uygulanan bu üç davaya bakıldığında üçünde de cinayet kasıtlı şekilde işlenmiştir. Birinci davada bıçakla boğazı kesilerek öldürülen kişi, ikinci davada yüzünden kılıçla yaralanan kişi ve üçüncü davada on sekiz yerinden bıçaklanarak öldürülen kişinin kasıtlı şekilde öldürüldüklerini, suç aletlerinden anlamak mümkündür.

Yukarıda bahsedilen üç davadan başka, iki davada kısas ya da tazir cezası açıkça yazılmadığı için suçluların aldığı cezalar tam olarak tespit edilememiştir. Birinci dava ahaliden bir kişinin mahkemeye gelerek cinayeti haber vermesiyle kaydedilmiştir. Mahmud bin Mustafa isimli kişinin, kayını Deli İbrahim tarafından balta ve bıçakla öldürüldüğü ihbar

¹⁷⁷ Sak, 41 Numaralı, s. 376.

¹⁷⁸ Sak, 41 Numaralı, s. 168.

¹⁷⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku - Adalet ve Mülk*, İstanbul 2014, s. 355.

¹⁸⁰ İlhan Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *AÜHF*, C. 52, Sayı 1, 2003, S. 167-181, s. 170.

edilmiştir. Keşif sırasında yaraları görülen Mahmud'un karısı Döne'nin de ifadesi alınmıştır.¹⁸¹ Ertesi gün mahkemeye gelen Döne, İbrahim'den şikayetçi olmuş ve kocası ile failin arasındaki husumeti de anlatmıştır. Olayı görenler de tanıklık etmiş ve *mûcibiyle hükm* şeklinde olay kaydedilmiştir.¹⁸² Burada mahkemenin olayı öğrenmesini sağlayan varisler değil, mahalle sakini olan bir kişidir. Bu kişi olayı ihbar etmeseydi de Döne mahkemeye gelecek miydi, bilinmemektedir. Belki de aile içinde yaşanan bu şiddet olayı kapatılacak ve zaten daha önce akıl hastanesinde yatmış olan İbrahim suçlanmayacaktı.

İkinci dava ise kasten yaralama sonucu öldürülen Süleymân'ın vârislerinin mahkemeye gelmiş ve şikayetçi oldukları kişinin suçunu kabul etmesi ile ceza alması sağlanmıştır.¹⁸³ Kasten birini öldürmenin cezasının kısas olduğu bilinmektedir. Ancak mağdur yakınlarının kısas ile ilgili herhangi bir talebi açıkça yazmadığı için, suçlulara tazir cezası verilme ihtimali bulunmaktadır. Nitekim mağdur tarafın katili kısastan affetmesi onun alacağı cezayı tazire çevirir. Kasten adam öldürmede tazir cezası, müebbet hapis olabilir. Osmanlı'nın klasik dönem uygulamasında prangabentlik cezası ile failin malî durumuna göre uygulanan para cezası da verilebilecek cezalar arasındadır.¹⁸⁴

Kıyas hakkında karşılıksız veya bir bedel karşılığında vazgeçilmişse kısas cezası ortadan kalkabilir, fakat devlet kamu düzenini korumak için katile tazir cezası verebilir.¹⁸⁵ Ölen kişinin dava açacak yakını yoksa davayı devlet açar. Devlet de katille diyet karşılığı sulh yapabilir, ancak onu affedemez. Kıyasın şahsî bir hak oluşu, âmden katilde dava açma yetkisinin, ayrıca katil ile diyet karşılığı uzlaşma veya katili affetme hakkının öncelikle maktulün varislerine ait oluşu; bu suçta zaman aşımı kavramının işlememesi, kan davalarını engellemiş ve böylece toplumsal barış sağlanabilmiştir.¹⁸⁶

Öldürülen mağdurların yakınları her zaman kısas talebinde bulunmayabilir. Kıyas yerine suçun karşılığı olan mal veya para şeklinde diyet talebinde bulunma hakları da vardır.¹⁸⁷ Diyet tazminat kabilinden para cezasıdır. Çünkü bu yaptırımın hem ceza, hem de tazminat yönü vardır ve bu sebeple karma nitelikli bir yaptırımdır.¹⁸⁸ Kıyas yerine uygulanan diyet talebi ile ilgili mahkemeye yansıyan üç olay bulunmaktadır. Birinci davada Fâtıma,

¹⁸¹ Sak, 37 Numaralı, s. 393.

¹⁸² Sak, 37 Numaralı, s. 391.

¹⁸³ Sak, 41 Numaralı, s. 193.

¹⁸⁴ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 97-98.

¹⁸⁵ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 95; Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 358-360.

¹⁸⁶ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 356.

¹⁸⁷ Akbulut, "İslam", s. 171-172.

¹⁸⁸ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 89

kocasının ölümünden sorumlu tuttuğu Karaman mütesellimi İslâm Ağa ibn Ali'den şikayetçi olarak mahkemeye gelmiştir. İddiaya göre İslâm Ağa'nın yanında on yedi gün çalışan Fâtıma'nın kocası Sarac Ömer, ücretini almak için gittiğinde İslâm Ağa tarafından şiddetli şekilde darp edilmiş, insanların yardımı ile mahkemeye geldiği esnada burada ölmüştür. İslâm Ağa şiddetli darp ettiğini reddetse de Fâtıma elindeki fetva gereğince diyet talebinde bulunmuş ve fetvada yazan şekilde ya bin altın, ya gümüş olarak on bin dirhem ya da yüz deve ödemesine karar verilmiştir.¹⁸⁹ Bir diğer dava ile ilgili şikayet kaydı elimizde olmasa da diyet ödenen sulh kaydından dava ile ilgili bilgi edinebiliyoruz. Buna göre iki kardeş tarafından taşla yaralanıp öldürülen Ömer Beşe'nin yakınları, yüz on esedî kuruş alarak kısas taleplerinden vazgeçmişlerdir.¹⁹⁰ Bir diğer diyet talebi ise gece yarısı evinde boğularak öldürülen Fâtıma'nın, kocası tarafından faillerden istenmiştir. Üç kişiden ikisi olayı inkar etseler de davadan vazgeçmesi karşılığında Fâtıma'nın kocasına diyet olarak *otuz yedi buçuk guruş ile iki keyl buğday* vererek cezadan kurtulmuşlardır.¹⁹¹ Diğer taraftan olayı kabul eden faillerden biri için ayrıca dava açılmış ve diyeti ödemesi tenbih edilmiştir.¹⁹² Daha sonraki bir kayıttan anlaşıldığı üzere *yirmi sekiz guruş ve bir kilim* olarak diyeti ödemiştir.¹⁹³ Ancak bu davada Fâtıma'nın neden öldürüldüğü ile ilgili herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir.

Mağdur olarak adlandırılan kişiler, suçtan doğrudan zarar gören kişilerdir. Ancak mağdurun ölümü ile sonuçlanan suçlarda mağdur, hakkını arayamayacağı için, onun ölümüyle kimlerin mağdur olduğuna bakmak gerekmektedir. Elbette ki burada ölenin ailesinin doğrudan mağdur olduğu söylenemez, ancak suçtan zarar gören olarak nitelendirilebilirler. Haksız bir şekilde öldürüldüğünü düşündükleri yakınlarının hakkını arayan mağdurun varisleri, suçluların cezalandırılması ile bir nebze de olsa iç huzura kavuşabilmektedirler. Ne yazık ki bazı olaylarda suçun ispatlanması kolay olmamış ve aileler ölen yakınlarının haklarını aramada yetersiz kalmışlardır. Konu ile ilgili sicillerde iki adet davaya rastlanmıştır. İlk kayıтта, eşkıya sanılarak öldürülen oğlunun, haksız yere öldürüldüğünü üç yıl sonra mahkemeye gelerek kaydettiren bir kadın bulunmaktadır.¹⁹⁴ Olayın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen kadının, oğlunun iyi halinin kaydedilmesi için uğraşması, olayın mağdur yakınları için öyle kolay kapanmadığını göstermektedir. Bu davada kadın oğlunu öldüren kişinin adını verse de kişi ile ilgili herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bir diğer kayıтта ise ölen

¹⁸⁹ Sak, 37 Numaralı, s. 318.

¹⁹⁰ Sak, 37 Numaralı, s. 317.

¹⁹¹ KŞS 40: 85/1.

¹⁹² KŞS 40: 98/2.

¹⁹³ KŞS 40: 99/3.

¹⁹⁴ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 27.

kişinin karısı ve kardeşi mahkemeye gelerek, mağdurun yediği dayaktan dolayı yatalak olduğunu ve otuz yedi gün sonra öldüğünü söylemişlerdir. Ancak kanıtları olmayan mağdur yakınlarının, bu olaydan sorumlu tuttıkları iki kişi inkar ettikleri olaydan, yemin ederek aklanmışlardır.¹⁹⁵

2. Boşanma

Osmanlı Aile Hukuku'nda, İslam Aile Hukuku'nda, da olduğu gibi üç çeşit boşanma vardır. Bunlardan birincisi erkeğin tek taraflı bir irade ile kadını boşamasıdır. *Talak* denilen bu tür boşanmalarda herhangi bir boşanma sebebinin olması ya da boşanmanın kaydedilmesi gerekmemektedir.¹⁹⁶ İkinci tür boşanmada, karı kocanın anlaşarak ayrılmaları söz konusudur. *Muhâlaa* veya *hul'* adı verilen bu tür boşanmalarda ayrılma talebi genelde kadından gelir ve kadın belirli bir mal karşılığında kocasından kendisini boşamasını ister.¹⁹⁷ Üçüncü tür boşanmada ise eşlerden birisi, hakimden boşanmayı talep etmektedir. Bu boşanma türüne ise *kazai boşanma* veya *tefrik* denir.¹⁹⁸ Bu boşanma türlerinden talak, tamamen kocanın talebiyle gerçekleşirken, muhâlaa ve tefrikte boşanma isteği genellikle kadından gelmektedir.¹⁹⁹ Hastalık ve kusur, nafakanın ödenmemesi, gaiplik-terk, fena muamele ve geçimsizlik kazai boşanmanın başlıca sebepleridir.²⁰⁰

Tablo 4. Sicillerdeki Talâk ve Muhâla'a sayıları

	37. Sicil	38. Sicil	39. Sicil	40. Sicil	41. Sicil
Muhâla'a	24	13	18	8	16
Talâk	7	6	8	1	4

Muhâla'a türündeki boşanmanın, talâktan fazla olması boşanma iradesine tek taraflı sahip olan erkeklerin, muhâla'ayı -yani anlaşmalı boşanmayı- çıkarlarına daha uygun görmelerinden olmalıdır. Boşanma hakkı kendilerinde olan erkekler bu hakkı tek taraflı kullandıklarında maddî zarara uğrayacaklarının bilincinde görünmektedirler. Diğer yandan talâk türü boşanma, muhâla'a gibi karşılıklı bir anlaşma şeklinde olmadığı için, mahkemede kaydettirilme zorunluluğu yoktur.

¹⁹⁵ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 351.

¹⁹⁶ M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâi Boşanma (Tefrik)", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı V, S. 1-12, İstanbul 1986, s. 2.

¹⁹⁷ Aydın, "Kazâi Boşanma", s. 2.

¹⁹⁸ *Evinden ayrılan ve bir daha evine dönmeyen veya dönemeyen kimsenin bu durumu Mâlikî ve Hanbelîlerde, çeşitli şartlara göre, altı aydan dört yıla kadar değişen bir sürenin geçmesinden sonra, bir boşanma sebebidir. Hanefî ve Şâfiîlere göre, gâiblik ve terk, ne kadar uzun sürerse sürsün, bir boşanma sebebi değildir. Bu durumda evlilik ancak kocanın ölümüne hükmedilmekle sona erer.* Bkz. Aydın, "Kazâi Boşanma", s. 2-3.

¹⁹⁹ Maydaer, "Boşanma", s. 301.

²⁰⁰ Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri, s. 388.

2.1. Talâk

Sözlükte “serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek” anlamındaki *talâk* kelimesi, fıkıh terimi olarak nikâhın bozulmasını ifade eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır.²⁰¹ İslâm hukukunda hem tek taraflı irade bayanıyla yapılan boşamayı, hem tarafların anlaşarak evliliğe son vermelerini, hem de mahkeme kararıyla boşanmayı kapsar. Bununla birlikte sicillerde *talâk* tabiriyle, genellikle tek taraflı irade beyanı ile yapılan boşama kast edilmiştir.²⁰²

Kur’an ve Sünnet’te talâkın meşruiyeti açıkça ifade edilmekle birlikte evlilik bağının önemli bir sebep bulunmadıkça sona erdirilmesi tasvip edilmemiştir. Kur’ân’da aile içi anlaşmazlığın ortaya çıkması halinde evliliğin devamını sağlamaya yönelik bazı tedbirlere başvurulmasının, istenmesi de karı-koca arasındaki uyuşmazlıkların ilk çözüm yolunun boşanma olmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁰³

Talâk türü boşanma, erkek gerçekten boşanma niyetine sahip olmasa dahi, boşanmayı ifade eden sözlerin söylenmesi ile gerçekleşir.²⁰⁴ Koca bu yetkiyi kullandığında, ayrıldığı karısına mehir hakkını ve iddet süresince nafakasını vermek zorundadır. Erkekler ellerinde bulundurdukları boşama yetkisini, bazen kadınları korkutmak için, herhangi bir olayın olması veya olmamasını şart koşarak, eşlerini boşayacaklarını söyleyerek bir uyarı olarak kullanmış, bazen de çevreye karşı inandırıcılığını arttırmak için²⁰⁵ evlilikleri üzerine yemin ederek²⁰⁶ ciddiyetlerini göstermek istemişlerdir. Bu gibi durumlarda amaç çoğunlukla boşanmak değildir. Aksine kişi, söz konusu hususları yapmamakta ne kadar samimi olduğunu göstermek istemekte ve bunun için de önem verdiği evliliği üzerine yemin etmektedir.²⁰⁷ Fakat birçok defa, olay gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin, erkekler, kadınlara yine de eşi muamelesi yapmakta, kadınlar ise bu konuda daha hassas davranarak, mahkeme aracılığıyla evliliklerinin sona erip ermediğini öğrenmek istemekteydi.²⁰⁸

²⁰¹ H. İbrahim Acar, “Talak”, *DİA*, S. 39, 2010, S. 496-500, s. 496.

²⁰² Paçacı, “Aile Hukuku”, s. 82.

²⁰³ Acar, “Talak”, s. 496.

²⁰⁴ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 41, Konya 1988, s. 122.

²⁰⁵ Davalı, işlediği hırsızlık suçundan kurtulabilmek için evliliği üzerine yemin etmiştir. Bu sayede yeminini daha inanılır kılmak istemiştir. Ancak hırsızlık davasında suçlu bulunması üzerine, karısı mahkemeye gelerek gerçekleşen talâkı kaydettirmiştir. Bkz. Sak, *37 Numaralı*, s. 103.

²⁰⁶ Sak, *37 Numaralı*, s. 103.

²⁰⁷ Maydaer, “Boşanma”, s. 307.

²⁰⁸ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 255; Sak, *37 Numaralı*, s. 103.

İslam hukukçularının çoğunluğu şarta ve zamana bağlı olan talâkların geçerli olduğunu kabul etmektedir.²⁰⁹ Ancak insanların boşama yeminini alışkanlık haline getirmeleri, en basit hususlarda boşama yeminine başvurmaları gerek dini duyarlılık gerekse aile yapısı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Boşama yemininde beraber kullanılabilmesi gibi ayrı da kullanılabilen üç talak hakkının tek seferde kullanılması pişmanlıkları da beraberinde getirmiştir. Alınan fetvalarla boşanmanın gerçekleşmediğine dair sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu durumda ya boşama konusu olan şartın gerçekleşip gerçekleşmemesi ile ilgili tevellere başvurulmuş²¹⁰ ya da üç boşama hakkının kullanılmadığı sonucuna ulaşılmaya gayret edilmiştir.²¹¹

Erkekler karılarına kızdıklarında, akıllansınlar diye ya da kadın üzerinde otorite kurarak yola gelmesini sağlamak için talâk yöntemine başvurabiliyorlardı.²¹² Örneğin, akıllansın diye baba evine (adamın iddiasına göre) bir talâkla gönderilen kadın, üç talakla kocasının kendisini boşadığına dair kadı naibine boşanmayı kaydettirmiştir. Ancak iddet süresi bitmeden karısının yeniden evlendiğini duyan adam, konuyu divana kadar taşıyarak boşanmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Aldığı fermana rağmen üç talâk ile boşanmanın gerçekleştiğine dair şahitler olması adamın davadan men edilmesine sebep olmuştur.²¹³ Kadınlara ders vermek açısından bakıldığında çok da etkili bir yöntem olmadığını en azından bu dava için söylemek mümkündür. Özellikle haklarını bilen kadınları bu anlamda mağdur etmek kolay görünmemektedir.

Talak konusunda erkeklerin fevri çıkışları ve yemin olarak tartışmalarda talâk şartı koşmaları, kadınların bu konuda onlardan daha hassas olması bazı durumlarda erkeklerin başlarına iş açmıştır. Erkekler herhangi bir olayda bile talâk ile yemin ederek evliliklerini zedelemişlerdir. Örneğin, *bir daha ben seni darb idersem sen benden üç talâk boş ol,*²¹⁴ *eğer ben şu mevcûd bulgurdan ekl idersem benden üç talâk boş ol,*²¹⁵ *ben senin menziline gidersem ve menzilin bulunduğu mahalleye gelürsem sen benden üç talâk boş ol,*²¹⁶ *ben senin menziline girersem zevcem mümine benden üç talak boş olsun,*²¹⁷ *âhar diyâra gidersem zevcem mezbûre*

²⁰⁹ Kaşif Hamdi Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 15, 2009/1, S. 5-30, s. 10.

²¹⁰ KŞS 40: 215/1.

²¹¹ Okur, “Boşama Yemini”, s. 14.

²¹² Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 275.

²¹³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 274.

²¹⁴ Sak, *37 Numaralı*, s. 182.

²¹⁵ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s.255.

²¹⁶ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s.237.

²¹⁷ KŞS 40: 215/1.

*benden bir talâkla boş olsun*²¹⁸ gibi ifadeleri yüzünden niyetleri bu olmamasına rağmen karılarından boşanan erkeklere rastlamak mümkündür. Talâk için şart eden erkekler genelde şartlarını inkar etseler de şahitler olayı aydınlatmışlardır.²¹⁹ Bu inkar onların ettikleri yeminden pişman olduklarının bir göstergesidir.

Üç talâktan sonra kadının başka biriyle evlenmeden eski kocasıyla evlenememesi, boşanmak isteyen erkekler için caydırıcı bir unsur olmuştur. Bu yüzden aynı anda üç talâk hakkını birden kullananlara şer‘iyye sicillerinde çok ender rastlanmaktadır. Bazı üç talâkla boşanma kayıtları bulunmakla birlikte²²⁰, bunlar o dönemde toplumda böyle bir uygulamanın yaygınlığını gösterecek boyutlara ulaşmamaktadır. Buna göre kocalar eşlerinden ayrılmak istediklerinde genellikle tek bir talak hakkını kullanmayı tercih etmişler ve *...talâk-ı bâin ile tatlik eyledim...*,²²¹ *...Mehrini vermek üzere tatlik ettim...* vb. ifadeler kullanmışlardır.

Mahkemeye gitmeden, karısına *boş ol* veya *üçten dokuza boş ol* diyen koca, karısının boşanmış olduğuna ve artık nikahın da ortadan kalkmış bulunduğu inanmaktadır. Kadın veya erkek ancak başka biri ile evlenmek istediği zaman mahkemeye gider; kaldı ki çoğu zaman buna da ihtiyaç duymaz ve nikahı kaydettirmeden evlenirdi.²²² Bu nedenle talâk kayıtlarının mahkemeye çok fazla yansımadağı söylenebilir.

Karılarını zor durumda bırakmak istemeyen bazı erkekler askerî sefere veya ticarî yolculuğa çıkmadan önce kadınları boşamaktaydılar. Genelde bu türden boşamalarda erkekler, kendilerine geri dönmek için bir yıl gibi bir süre vererek bu sürede karılarının nafakasını karşılaması ve geri dönmez ise boşanmayı gerçekleştirmeleri için annelerini,²²³ kardeşlerini,²²⁴ veya bir tanıdıklarını vekil olarak bırakırlardı. Bu şartlı boşamada²²⁵ koca belirtilen sürede geri dönmezse karısının boş olduğunu söylemekte, söylediği süre içerisinde dönmediği takdirde, karısı bir mahkeme kararına ihtiyaç olmadan boşanmış olmaktadır. Bu usulün nafakanın ödenmemesi veya gaiblik sebebiyle boşanmayı kabul etmeyen Hanefî uygulamasını yumuşatmak için getirilmiş bir tedbir olduğu düşünülebilir.²²⁶ Aynı zamanda nafakasız kalan kadınların mağduriyetlerini önleyici bir tedbir olduğu da belirtilmelidir.

²¹⁸ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 375.

²¹⁹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s.255.

²²⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 251.

²²¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 301; Sak, 37 Numaralı, s. 287.

²²² Cin, *Boşanma*, s. 144

²²³ Sak, 41 Numaralı, s. 91.

²²⁴ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 251.

²²⁵ *Bu şart genelde kadınların haklarından vazgeçmesi şeklinde olmaktadır.* Bkz. Sak, 37 Numaralı, s. 388.

²²⁶ Aydın, “Kazâi Boşanma”, s. 7.

Kocaları uzağa giden kadınların belirlenen süreden daha fazlasını bekledikleri kayıtlara rastlamak mümkündür. Kadınları bu davranışa iten sebebin ne olduğu bilinmemekle birlikte nafakalarının kesilmesi ile mahkemeye gelenler de vardır.²²⁷ Bu kadınlar boşanmayı kaydettirmek için değil kocalarının bıraktığı vekillerden nafaka talep etmek için mahkemeye gelmişlerdir²²⁸ ve kocalarının belirttiği zamanın dolmasıyla çoktan gerçekleşmiş olan boşanma kaydedilmiştir. Kadınların neden doğrudan boşanma kaydı oluşturmak yerine nafaka talebi ile mahkemeye başvurduğu anlaşılammıştır. Ancak bu yolu tercih ederek maddî bir şeyler ya da bir gelir elde etmeyi umdukları söylenebilir.²²⁹

Kocalarının uzak yerlere gidip geri dönmemesi ve bir süre sonra kadınların nafakalarının kesilmesi, belki de hiç nafaka alamamaları onları mağdur eden bir durumdur. Örneğin bu mağduriyetle baş etmeyi bilmiş bir kadın, haklarını bilincinde olarak, uzak diyara giden ve uzun süre sonra geri dönen kocasının, kendisini mağdur etmesini engellemek adına mahkemeye gelmiştir. Yedi senedir kendisini oyalayan kocasından *bana aslâ nafaka ve kisvem için bir akça göndermeyüp küllî eziyet itmişken...* ifadeleriyle şikayetçi olan kadın belki de ayrılmayı teklif ettiği adamdan karşılığında talâk için şart almıştır. Bir daha gitmeyeceğine dair yemin eden adamın, yeminini mahkemede kaydettiren kadın, kocasının kendisini kandırıp yeniden mağduriyet yaşatmasına böylece engel olmuştur.²³⁰ Bu kayıttan üç hafta sonra kocası tekrar giden kadın, iki ay kadar bekledikten sonra kocasının dönmeyeceğinden emin olmuş ve boşanmayı kaydettirmiştir.²³¹ Bu kayıtlarda hukukî haklarının farkında olan kadın, kocasının talâk yeminini mahkemede kaydettirerek akıllıca bir hareket yapmış ve mağduriyetinin artmasını engellemiştir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, boşanma sonrasında mahkemeye müracaat edenler, belirtilen sebeplerden dolayı genellikle kadınlar olmaktadır. Ancak bazı hallerde kocaların da eşlerini dava ettikleri görülmektedir. Burada erkekler tarafından mahkemeye yapılan müracaatlarda öne çıkan iddia daha çok, eşlerinin kadınlık vazifesini yapmadığı yönündedir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bazı kocalar, eşlerinden ayrıldıkları halde, onlardan ayrılmamış gibi zevciyet mu'âmelesi beklemekte ve doğal olarak bundan kaçınan

²²⁷ Kocasının vekil olarak bıraktığı kişi bir yıl kadının nafakasını verip bir yıl sonra kadını boşamış, iki yıl nafakasız yaşayan kadın nafakasını alamadığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Bu durumda kadının boşanmadan haberi olmadığı düşünülemez, ancak iki yıl nafakasız kalmasına rağmen mahkemeye gelme nedeni kocasının döneceğine inanması olabilir. Mahkemeye gelme sebebi ise nafakaya gerçekten ihtiyaç duyması olabilir. Bkz. Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 242.

²²⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 388.

²²⁹ Sak, 41 Numaralı, s. 193.

²³⁰ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 312.

²³¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 375.

karılarının mahkeme yoluyla bu vazifelerini yapmalarının sağlanmasını istemekteydiler. Ancak kadınların daha önce kocalarının kendilerini talâk-ı selâse ile boşadıklarını ispatlamalarıyla dava erkekler aleyhine sonuçlanmaktadır.²³² Kadınlar talâk konusuna daha temkinli yaklaşmış ve talâk olmadığına ikna olana kadar kocalarına yaklaşmamışlardır.

2.2. Muhâla'a

İslam hukukunda *hul'*, kadının belli bir bedel vermesi karşılığında erkeği ayrılmaya razı etmesini ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi nedeniyle bu işleme muhâla'a adı verilir.²³³ Kaynağını Kur'an'dan alan, muhâla'a, şer'iyeye sicillerinde en çok rastlanan evliliği sonlandırma biçimidir. Erkek, talâk hakkının kendisine yükleyeceği malî yükümlülüklerden kurtulma imkânı sağladığı için bu yolla boşanmayı daha çok tercih etmiştir. Hanefî mezhebinin geçimsizliği kadın için boşanma gerekçesi olarak kabul etmemesi ise kadınların muhâla'ayı tercih etmesinde önemli bir etken olmuştur.²³⁴

Karşılıklı anlaşma ile ayrılma diyebileceğimiz muhâla'a usûlüne Osmanlı toplumunda oldukça sık başvurulmuştur.²³⁵ Muhâla'anın uygulamada talâk kayıtlarından daha fazla olmasının sebebi, bu boşanma şeklinin bir nevi anlaşma akdi olması ve onaylatılma ihtiyacından doğmasıdır. Erkekler boşanma konusunda son ana gelene kadar kadınların mallarından vazgeçmesini beklemiş; kadınlar ise bir türlü kendilerini boşamayan kocalarından kurtulmak için belki de haklarından vazgeçmeyi göze almışlardır. Ya da talâkla boşanmanın kayıt ettirilmesi gerekmezken muhâla'anın kayıt edilmesi ihtiyacından dolayı sicillerde bu dava türüne daha çok rastlanıyor olabilir. Muhâla'ada maddi bir durum ve karşılıklı bir anlaşma söz konusudur. Bu nedenle iki taraf açısından da bir cayma olmasın diye kayıt edilmiştir. Genel olarak mahkemeye bu kaydı yaptırmak için gelen taraf kadındır.²³⁶ İslamda evliliği bitirme yetkisi her ne kadar erkeğin elinde tuttuğu bir yetkiyse de kadın, erkeği anlaşmaya ikna ederek bu yetkiyi kullanmasını sağlayabilirdi. Bunun için elindeki tek koz olan malvarlığını kullanması gerekiyordu. Bu malvarlığı bazen yalnızca evlenirken kocasından aldığı mehri,²³⁷ bazen nafaka ve süknâsı²³⁸ bazen de mehirle birlikte şahsi eşyalarından vazgeçmesiydi.

²³² Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 255.

²³³ Fahrettin Atar, "Muhâlea", *DİA*, C. 30, 2005, S. 399-402, s. 399.

²³⁴ Maydaer, "Boşanma", s. 311-312.

²³⁵ İzzet Sak-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2004, S. 92-140, s. 95.

²³⁶ Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri", s. 383.

²³⁷ Sak, 37 Numaralı, s. 172.

Erkekler muhâla'a davalarında kadınlara oranla mahkemeye daha az gelmiştir. Kadınların mahkemeye ilk başvuran olmadığı muhâla'a durumları, genelde erkeklerin uzak bir yere gidip geri dönmemesi ve kadınların vekiller aracılığıyla boşanmasıdır. Ya da boşanmaktan pişman olan erkeklerin işi yokuşa sürmesidir. Erkeklerin mahkemeye geldiği durumlar ise genelde maddi sebeplerle olmaktadır.²³⁹ Örneğin, kadınlar bazı durumlarda haklarından vazgeçerek boşanmış olsalar da belki de bu durumu haksızlık olarak gördükleri için tekrar mahkemenin yolunu tutarak en azından mehir haklarını almaya çalışmaktadırlar.²⁴⁰ Böyle durumlarda koca, muhâla'ayı ispat edemezse kadının haklı çıkma ihtimali vardır, bu da kocanın maddi zarara uğraması anlamına gelir.

Muhâla'a kayıtlarında evliliğin bitiş sebebi ya da sorunun ne olduğu, talak davalarında olduğu kadar açık değildir.²⁴¹ Genelde bu davalardaki boşanma sebebi, “*beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla*” sözleriyle ifade edilerek, günümüzde kullanılan “*şiddetli geçimsizlik*” ifadesine benzetilebilir. Anlaşmalı boşanma diyebileceğimiz bu boşanma türünde taraflar konuyu kendi aralarında sonuca bağladıkları için üzerinde konuşulması gereken bir sorun kalmaması, boşanma nedeninin kaydedilmemesinin sebebi olarak gösterilebilir. İncelenen kayıtlardan yalnızca üç tanesinde boşanma sebebi açıkça ifade edilmektedir. Bunlardan ilki karısını, başka birinin zorlaması yüzünden boşadığını, boşanmanın geçersiz olduğunu ileri süren bir adamın şikayetçi olduğu davadır: *mukaddemâ mezbûre Râziye benim menzilimde iken bir husûs için bir tabanca urduğum için merkûm Muharrem Beşe beni zâbitim Serdâr Ağa'ya ahz ve habs itdirüp ve tatlık için merkûm Serdâr Ağa tarafından bana cebr ve ikrâh olunmağla havfımdan icâzetin yedinde olsun didiğim ecilden mezbûre Râziye benden müfârekat itmişidi lâkin ikrâhla tahyîr ve tatlık şer'an mu'teber olmamağla hâlâ zevciyet beynimizde bâkiye olduğuna binâ'en menzilime getürmek murâd iderin...* Burada kadını temsil eden erkek kardeşi Muharrem, hem evine aldığı kardeşine sahip çıkmış hem de evlilik süresince darp edilmesine sessiz kalmamıştır. Genelde bu davalarda sorunun ne olduğu söylenmese de kocanın, boşanmanın geçersizliğini iddia etmesi sonucu olay kaydedilmiştir.²⁴² Tamamen kendi hatalarından dolayı boşanma gerçekleşmiş olsa da kocanın, burada kullandığı argüman, kendisinin bu konuda korkutularak zorlanmasıdır. İkinci davada ise bu kez kadın korkutularak kendisine muhalaanın kabul ettirildiğini söylemiş ve mehrini geri istemiştir. Detaylı kaydedilen ifadesine göre, devamlı kocasından eziyet gören kadın, boşanmaya ikna

²³⁸ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 22.

²³⁹ KŞS 40: 92/1.

²⁴⁰ Sak, 41 Numaralı, s. 79.

²⁴¹ Sak-Aköz, “Muhâla'a”, s. 98.

²⁴² Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 65.

edilmek için de dayak yemiş ve mehri hariç bazı eşyalar alarak boşanmıştır. İddiasının dayanağı olmayan kadın davadan men edilmiştir.²⁴³ Üçüncü davada ise boşanmayı kabullenemeyen bir koca vardır. Eşyalarından ve haklarından vazgmesi karşılığında, kocasının boşanma hakkını kendisine verdiğini söyleyen kadın, boşanmayı gerçekleştirmiştir. Ancak kocasının kendisine hala karısı muamelesi yapmasından şikayetçidir.²⁴⁴

Muhâla'a kayıtlarında, muhâla'a bedelinin dışında yer alan bir husus da, tarafların evlilikten doğan tüm haklarından vazgeçtiklerini bildirerek birbirlerinin zimmetlerini ibra etmeleridir. Burada maksat, ileride doğabilecek maddi anlaşmazlıkların önüne geçmektir. Bu tür kayıtlarda ayrılan tarafların üzerinde ortaklaşa karara vardıkları maddi şartların dışında bir şeye rastlamak hayli zordur. Kadının niçin haklarından vazgeçerek boşanma yolunu seçtiğine dair herhangi bir açıklama genellikle yapılmamıştır.

Boşanma nedenleri arasında her zaman en başta gelen eşler arasındaki şiddetli geçimsizliğin, mahkemece boşanmak için geçerli bir sebep olarak görülmemesi, mahkemeye yansıyan muhâla'a oranının artmasına neden olmuştur. Yine gaipliğin boşanma sebebi sayılmaması nedeniyle pek çok kadın ve çocuk geçimlerini sağlamada zorluklar yaşamıştır.²⁴⁵ Genelde iş ya da sefer nedeniyle uzak diyarlara giden erkeklerden uzun süre haber alınamaması yahut geri dönmek üzere gittikleri yere yerleşmeleri, geride bıraktıkları eşleri ve çocuklarını zor duruma düşürmekteydi. Bu nedenle erkeklerin vekil bırakarak ya da gittikleri yerden vekil göndererek eşlerinden hul' talebinde bulunmaları, eşlerini düşündükleri için olabileceği gibi bir diğer ihtimal ise talâk türü boşanmanın kendilerine getireceği maddî yükümlülükten kaçınma isteğidir.²⁴⁶ Amacı her ne olursa olsun erkek, muhâla'a teklif ederken kendi maddî çıkarlarının yanı sıra, geride bıraktığı eş ve çocuklarını da düşünmüş olmaktadır.²⁴⁷ Tüm bunlara gerek kalmadan kocanın giderken kadına boşanma yetkisini verdiği durumlar da vardır. Belli bir süre geri dönmezse güvendiği birine vekalet vererek karısını boşayabilir ya da gittiği yerden dönemeyeceğini anlayınca gittiği yerden vekil göndererek karısını boşayabilirdi. Bazen de hiç mağduriyet yaşatmadan şartlı olarak ahar diyara gidenler de vardır. Bu kişiler bir yıl sonunda dönmezlerse karılarının boşanması için,

²⁴³ KŞS 40: 73/2.

²⁴⁴ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 270.

²⁴⁵ Maydaer, "Boşanma", s. 317.

²⁴⁶ Sak-Aköz, "Muhâla'a", s. 138.

²⁴⁷ Kıvrım, "Boşanma Hadiseleri", s. 385-386.

bir yakınlarına²⁴⁸ ya da tanıdıklarına vekalet bırakarak²⁴⁹ haklarından vazgeçmeleri karşılığında kolaylık sağlamışlardır.

Geride kalan kadınların boşanma talebinde bulunmaları, kocalarının yanlarında bulunmamasından dolayı çektikleri sıkıntılardandır. Kadınlar bütün sıkıntılarına rağmen, ya kocalarını bekleyerek ya da örneklerdeki gibi mahkemeye müracaatla eşlerinden ayrılarak, durumlarını düzeltebilecek yeni evlilikler kurabilmenin zeminini muhâla'a ile haklarından vazgeçerek boşanmakta bulmuşlardır.²⁵⁰

Muhâla'a kararlarını mahkemeye tescil ettirenlerin çoğunun kadınlar olduğu görülmüştür. Kadınlar iddetleri bitip de bir başkasıyla evlenmek istediklerinde, eski kocalarının engellemesiyle karşılaşmak istemedikleri için muhâla'aları kaydettirmede istekli olmuşlardır.²⁵¹ Haklarından vazgeçerek boşandıkları halde, erkeklerin boşanmayı kabul edememesi ve kendilerini rahat bırakmaması sonucu mahkemeye gelen kadınlara da rastlanmaktadır.²⁵² Erkeklerin muhâla'ayı kaydettirmek için mahkemeye başvurmalarının nedeni ise, boşandıkları kadınların daha sonra mehir ve iddet nafakası istemesini engellemektir.²⁵³

Kadınların evliliklerini bitirmek için “mihir-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ” gibi haklarından vazgeçmelerinin yanı sıra, kocalarından alacaklı oldukları çeşitli eşya, para ve mallardan da feragat ettikleri sıkça görülen hususlardandı.²⁵⁴ Örneğin, mehir, nafaka ve süknası yanında, *bir sandal kaftan ve bir sandal zibun ve sâ'ir beynimizde ma'lûm esvâb ve eşyâsı* gibi kişisel eşyalarından vazgeçen bir kadın,²⁵⁵ kendi malından *bir sîm kuşak ve kırk guruş, bir bâb beyt ve zokak kapusunu müştamil menzilini* vermiş başka bir kadın,²⁵⁶ yine haklarından vazgeçip üstüne *bir sîm kuşağım ve yedinde kalan sâde ve sâ'ir eşyâ-i olmak üzere* kendi malından veren bir başka kadın bulunmaktadır.²⁵⁷ Bu kadınların evliliklerinde mutsuz oldukları ve kocalarından kurtulmak için başka şanslarının kalmadığı söylenebilir. Çünkü bu kadar maddî zararı kabul etmeleri için sonunda ciddi bir kazanç elde etmeleri gerekmektedir. Buradaki kazançları ise kendilerini mutsuz ve mağdur eden evliliklerinden

²⁴⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 255; Sak, 37 Numaralı, s. 109.

²⁴⁹ Sak, 37 Numaralı, s. 255.

²⁵⁰ Sak, 41 Numaralı, s. 172; Kıvrım, “Boşanma Hadiseleri”, s. 385.

²⁵¹ Sak, 41 Numaralı, s. 172.

²⁵² Sak, 41 Numaralı, s. 331; Sak-Solak, 39 Numaralı, s. 258.

²⁵³ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 418; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 285.

²⁵⁴ KŞS 40: 62/2.

²⁵⁵ Sak, 37 Numaralı, s. 64.

²⁵⁶ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 284.

²⁵⁷ Sak, 41 Numaralı, s. 183.

kurtulmalarındır. Bunca malı kaybetmek kadınları mağdur ediyor görünse de bunu göze alıyor olmaları daha büyük bir mağduriyetten kurtulduklarını göstermektedir.

Mahkemeye intikal eden boşanmaya ilişkin bazı davalarda ise, kadın kocasının kendisini boşadığını iddia ederken, erkek bu durumu inkâr edebilmektedir. Aslında bu tip davaların kadın tarafından mahkemeye getirilmiş olması dahi, kadının kocasından memnuniyetsizliğinin bir göstergesidir. Pek tabii böyle bir durum gerçekleşmişse ve kadın da kocasından zaten memnun değilse mahkemeye şahitler getirerek iddiasını ispat etmekte ısrarcı olmuştur.²⁵⁸ Örneğin, aralarında muhâla‘a yapılmasına rağmen boşanmanın gerçekleştiğini kabul etmeyen adam, mahkemede men edildikten²⁵⁹ sonra şahitleri yalancılıkla suçladığı için tekrar mahkemelik olmuştur.²⁶⁰ Kayıtlardan anlaşıldığı üzere eski koca boşanmadan dört ay sonra bile kadını rahat bırakmamıştır. Nitekim bu davada kadının bütün haklarından vazgeçerek boşanmayı kabul etmesi bile onu kocasından kurtarmaya yetmemiştir.

Bir başka davada ise kadının dört bin akçe mehri ve nafakası ile süknası karşılığında yedi guruş ve bir kırmızı çuka çakşur vererek boşanmayı gerçekleştiren bir çift bulunmaktadır.²⁶¹ Yine boşanırken kocasından *bir sîm kuşağı ve bir Haleb alacası sâde ve bir peştemali* almayı başaran bir kadın,²⁶² kişisel *esvâb ve eşyâsı* kadında kalarak mehri, nafakası ve süknasından vazgeçen bir başka kadın,²⁶³ haklarından vazgeçerek *esvâbımı ve bir beledî döşek ve bir yemeni yorgan ve bir beledî yasdık ve bir tencere ve bir sahan ve bir palas* gibi birtakım eşyalarını alabilen bir kadın vardır.²⁶⁴ Bu kadınların kocalarından birtakım eşyaları almaları ya da en azından kişisel eşyalarını alabilmelerinden, kocalarının maddî durumunun iyi olduğu veya kocaları ile kötü şekilde ayrılmadıkları yorumu yapılabilir. Bu kadınların yanında bir de hiçbir şey almadığı gibi çocuğun bakımından koca sorumlu olsa bile çocuklarının bakımını üstlenerek boşanan kadınlar olduğu gibi²⁶⁵ haklarından vazgeçmiş ancak kocasından boşanırken üç kuruş para almış ve bakımını üstlendiği oğlu için de dörder akçe nafaka almayı başarmış bir başka kadın daha vardır.²⁶⁶

Muhtemelen her iki tarafın da mutsuz olduğu bir evlilikte, kocalarını boşanmaya ikna etmeye çalışan kadınlar birçok haklarından vazgeçmiş görünmektedirler. Hatta evlilikten

²⁵⁸ Maydaer, “Boşanma”, s. 304.

²⁵⁹ Sak, 37 Numaralı, s. 158.

²⁶⁰ Sak, 37 Numaralı, s. 338.

²⁶¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 100.

²⁶² KŞS 40: 88/1.

²⁶³ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 379; Sak, 41 Numaralı, s. 11.

²⁶⁴ Sak, 41 Numaralı, s. 15.

²⁶⁵ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 304; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 295.

²⁶⁶ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 18.

doğan hakları olan mehirlerinden vazgeçmekle kalmamış, kimi üstüne bir de para ve eşya da vermiştir. Bazı kadınlar çocuklarının kendinde kalmasını şartıyla çocukları için bile nafaka istememişlerdir.²⁶⁷ Bazı şanslı kadınlar, sadece mehirlerinden vazgeçmişken bazıları boşanırken birtakım eşyalar almayı başarmıştır. Bazı kadınlar tüm haklarından vazgeçerek boşansalar bile eski kocaları onları rahat bırakmamıştır.²⁶⁸ Çoğunlukla hala evli oldukları iddiası ile hareket ederek kadınları tekrar mahkemeye gelmek zorunda bırakmışlardır.²⁶⁹

2.3. Mehir

Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala mehir denir. Kur'ân-ı Kerim'de, evlenen erkeğin kadına mehir vermek zorunda olduğu ve zorla geri almasının caiz olmadığı bildirilmektedir.²⁷⁰ Osmanlı Devleti'nde genel kabul gören Hanefî hukukuna göre kadın mehri, nikah akdi veya cinsel ilişki sebebiyle hak etmektedir.²⁷¹ Mehir olarak kadına verilebilecek şey menkul veya gayrimenkul bir mal, herhangi bir hayvan veya bir menfaat örneğinin, bir maldan yararlanma hakkı olabilir.²⁷² Kadın, bu malı istediği gibi kullanır ve karşılığında herhangi bir çeyiz hazırlamak zorunda değildir. Evliliğin doğal bir sonucu olan mehir hakkından kadın vazgeçmediği veya bağışlamadığı takdirde kocası er veya geç bunu ödemek zorundadır.²⁷³ İslam toplumlarında kadınlara verilen en önemli haklardan birisini oluşturan mehir, kadının evlilik, sosyal statü toplumsal değeri ve hakları açısından önemli bir görünüm arz etmektedir.²⁷⁴ Mehir kadınların, kocalarının yokluğunda maddî zorluk yaşamaması için, onlara güvence sağlayan bir haktır. Aynı zamanda istemediği bir evliliği sonlandırırken erkeği ikna etmek için de kullanıldığı bilinmektedir.

Kadının mehir hakkının mirasçılara intikal etmesi ve bunun bir hak olarak gündeme gelmesi, mehirin sadece kadının cinselliğinden yararlanmak için verildiği iddiasıyla örtüşmemektedir. Kadının cinselliğinden yararlanma düşüncesinin mirasçıları bağlaması söz konusu değildir. Mehir daha çok aile içi bir tür borçlanma ve bu borcun bir şekilde ödenmesi

²⁶⁷ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 258.

²⁶⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 338; Sak, 41 Numaralı, s. 214.

²⁶⁹ Sak, 37 Numaralı, s. 253.

²⁷⁰ Paçacı, "Aile Hukuku", s. 68.

²⁷¹ Jülide Akyüz, "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı 6, 2007, S. 75-91, s. 214.

²⁷² Halil Cin, *İslâm Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 42, Konya 1988, s. 210.

²⁷³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı Devleti'nde Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, 2003, s. 194; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 115.

²⁷⁴ Colin Imber, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehr", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed: Madeline C. Zilfi, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 77.

zorunluluğu ile ilgilidir.²⁷⁵ Erkek öldüğünde miras dağıtımı yapılmadan önce ilk olarak geride bıraktığı karısının mehrinin ödenmesi de bunun bir göstergesidir. Mehir hakları verilmeyen ya da göz ardı edilen kadınlar mahkemeye gelerek haklarını aramış²⁷⁶, bazı kadınlar ise mehir miktarlarını fazla göstererek ölen ya da boşandıkları kocalarının yokluğunda zorlaşacak olan koşulları hafifletmeye çalışmışlardır.²⁷⁷

İslam hukukunda eşler şahsî mallarının diledikleri şekilde kullanabilirlerdi. İslam hukukunun bu konuda kadına tanıdığı serbestlik, birçok modern kanunlarda mevcut değildir.²⁷⁸ Şer'îye Sicilleri incelendiğinde Osmanlı kadınlarının toplumun hangi kesiminden olursa olsun, mehir hakkının farkında olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların mehir hakkı, erkeğin elinde olan boşama yetkisini gelişigüzel kullanmasını kısıtlayıcı niteliktedir. Ellerindeki talâk denilen boşanma yetkisini kullanan erkeklerin, maddî zarara uğramayı da göze alması gerekmektedir. Diğer taraftan mehir, kadınların sonlandırmak istediği evliliklerinde, kocalarına sundukları bir teklif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde muhâla'a yolu ile boşanan kimi kadınların, mahkemeye gelip talâk ile boşandıkları iddiası ile mehir talep etmeleri, haklarının bilincinde olduklarının bir göstergesidir.²⁷⁹ Diğer taraftan talâk ile ortaya çıkan boşanmalarda kadınların mehir miktarını fazla söylemeleri sicillerde rastlanan bir durumdur.²⁸⁰ Bu kadınlar mehirlerinden bu şekilde vazgeçmek zorunda kalmayı haksızlık olarak görmüş olabilirler.

2.4. Nafaka

Nafaka, lügatta “*yiyecek parası, geçimlik, birinin kanunen geçindirmek mecburiyetinde bulunduğu kimselere mahkeme kararıyla bağlanan aylık*”²⁸¹ anlamlarına gelir. Dar anlamda nafaka ise, *hak sahibine ihtiyacı olan yiyecekleri temin etmek* demektir. İslam hukukunda koca, karısının yiyecek, giyecek, mesken ve tedâvî masrafları, ayrıca gerektiğinde hizmetçisini karşılamak zorundadır.²⁸² Kadının görevi eve bakmak ve çocukları yetiştirmek olduğuna göre, kocanın da dışarda çalışıp karısı ve çocukların nafakasını temin etmesi doğaldır. Kocanın zengin veya fakir, iktidarsız yahut kocalık yapamayacak kadar

²⁷⁵ Akyüz, “Osmanlı Kadınları”, s. 221.

²⁷⁶ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 197.

²⁷⁷ Sak, 41 Numaralı, s. 191; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 200.

²⁷⁸ Cin, Evlenme, s. 195.

²⁷⁹ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 154; Sak, 41 Numaralı, s. 79; Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 418; KŞS 40: 73/2; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 281.

²⁸⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 251; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 154.

²⁸¹ Ferit Devellioğlu, “Nafaka”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Fflu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, Erişim tarihi: 08/03/2019, s. 1213.

²⁸² Paçacı, “Aile Hukuku”, s. 68; Cin, Evlenme, s. 196.

küçük olması vs. gibi hiçbir durumu nafaka sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.²⁸³ Koca, nafaka mükellefiyetini yerine getirmediği takdirde kadın, mahkemeye başvurabileceği gibi,²⁸⁴ koca nafakayı ödememekte ısrarcı olursa kadı mallarını sattırıp borcunu ödemek veya bir müddet kocayı hapsedmek hakkına sahiptir. Eğer koca güç yetiremediği için veya gaipliği sebebiyle nafaka mükellefiyetini yerine getiremiyorsa bu takdirde kadı bir nafaka tayin eder ve kadına kocası adına borç alma yetkisi verebilir.²⁸⁵ Kocanın nafaka borcu, evlenme mevcut oldukça devam eder, ancak evlilik bittikten sonra bir süreliğine daha nafaka ödemesi gerekir. Buna *iddet nafakası* denir. İddet ölüm veya boşanma halinde ortaya çıkar.²⁸⁶

İddet, başkası ile yeniden evlenebilecek hale gelebilmesi için kadının beklemesi gereken belli bir müddettir.²⁸⁷ İddet nafakası ise, “kadının iddeti içinde lazım gelen nafaka”dır.²⁸⁸ Evliliğin sona ermesinin belli başlı sonuçları arasında yer alan iddet, Kur’an ve hadiste aile hukukunun diğer konularına nisbetle daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.²⁸⁹ Kur’an’da, iddet bekleyen kadına kocasının evinde ikamet hak veya yükümlülüğü getiren ve iddet süresince kadına zarar verilmemesini emreden ayetler, bu süre zarfında kadın için nafaka hakkını da öngörmektedir.²⁹⁰ Boşamadan sonra kadının kocasının evinde oturması, geçerli bir mazereti olmadıkça burayı terk etmemesi ilkesi, ister bir hak ister bir yükümlülük olarak düşünülün aile birliğinin tekrar kurulmasını sağlama yönünde taraflara düşünme ve görüşme imkanı verme, kadın ve çocukların haklarını koruma ve onlara belli bir süre de olsa güvence sağlama gibi önemli amaçlar taşımaktadır.²⁹¹

Osmanlı’da kadınlar anlaşmalı boşanmalarda tıpkı mehir gibi nafakalarını da boşanmayı kolaylaştırmak için bir araç olarak kullanmaktaydı.²⁹² Kadınlardan bazıları bütün haklarından vazgeçmekle kalmamış, boşanmak istedikleri kocalarına kişisel mallarından da vermişlerdir.²⁹³ Böyle durumlarda bu kadınların boşanmak için farklı yollar deneyip başarısız oldukları ve kocalarını boşanmaya ancak bu şekilde boşanmaya razı edebildikleri

²⁸³ Cin, *Evlenme*, s. 196.

²⁸⁴ Sak, *41 Numaralı*, s. 193.

²⁸⁵ Akyılmaz, “Miras”, s. 483.

²⁸⁶ Cin, *Evlenme*, s. 204

²⁸⁷ Ahmet Ekiz, “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir Dergisi*, Sayı 3, 1999, S. 74-75, s. 74.

²⁸⁸ Ferit Devellioğlu, “Nafaka-i İddet”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, Erişim tarihi: 08/03/2019, s. 1213.

²⁸⁹ H. İbrahim, Acar, “İddet”, *DİA*, C. 21, 2000, S. 466-471, s. 466-467.

²⁹⁰ Acar, “İddet”, s. 470.

²⁹¹ Acar, “İddet”, s. 469.

²⁹² Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 379; Sak, *41 Numaralı*, s. 11.

²⁹³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 284; Sak, *41 Numaralı*, s. 183; Sak, *41 Numaralı*, s. 15.

anlaşılmaktadır. Diğer taraftan mehir ve nafaka haklarına karşılık çeşitli mallar alan kadınlar da vardır.²⁹⁴

Sicillerde karşılaştığımız bir diğer durum ise boşanma mağduru çocukların bakımı meselesidir. Yaşı küçük olan çocukların kendi ihtiyaçlarını karşılayacak yaşa gelene kadar anneleri ile kalmaları uygun görülse de çocuklar babanın vesayetindedir. Bazı kadınların, çocuklarının kendilerinde kalması şartıyla kocalarının, çocuk için vermek zorunda olduğu nafakayı bile almayarak boşandıkları görülmektedir.²⁹⁵ Bunun dışında çocuklarının bakımını üstlendikleri halde, tek seferlik kocalarından mal almayı başaran kadınlar da vardır.²⁹⁶

İslam hukukunun boşanma konusundaki yetkiyi erkeğe vermesi, kadınların bu konuda bazı mağduriyetler yaşamalarına sebep olmaktadır. Kocalarını boşanmaya ikna etmek isteyen kadınların ya haklarından vazgeçmeleri ya da istemedikleri evliliklerini sürdürmeye devam etmeleri gerekmektedir. İki durumda da zararlı çıkanın kadın olduğu görülmektedir. Kadınların mahkemeyi en çok kullandıkları durumlardan birinin muhâla'a olması, bu konuda mağduriyet yaşadıklarının bir göstergesidir.

Osmanlı'da kadınlar mahkemeyi kullanma konusunda herhangi bir sorunla karşılaşmıyor görünmektedir. Yine de tutanaklara geçmiş sorunlu evliliklerin tamamının mahkemeye yansıdığını düşünmek yanlış olacaktır. Mahkemeye gelen bu kadınların mağdur oldukları yorumu rahatlıkla yapılabilirken, mahkemeye gelmesi engellenen ya da sessizce kaderine razı olan, mağdur kadınların var olduklarını da tahmin etmek zor değildir.

3. Cinsel Mağduriyet

Cinsel mağduriyet davalarında mağdurlar genelde kadınlardır. Bu türden suçlar toplum tarafından ahlaka aykırı olarak nitelendirilen ve topluma karşı işlenmiş olduğu düşünülen suçlardandır. Böyle bir suça maruz kalan mağdurun mahkemeye gelerek, yaşadığı ruhsal mağduriyetten sonra başına gelenleri anlatması kolay görünmemektedir. Kadı huzuruna getirilen davaların yanında, bir de gün yüzüne çıkmayan mağduriyetler olduğunu unutmamak gerekir. Ancak konuyla ilgili mahkemeye gelen kadınlar, çoğunlukla kendileri bizzat gelerek durumu kadıya anlatmışlardır. Kadınların bu davranışı altında yatan sebep yaşadıkları bu önemli hadiseyi en iyi kendilerinin anlatabilecek olması ve kendi itibarlarını ilgilendiren bu

²⁹⁴ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 100; KŞS 40: 88/1.

²⁹⁵ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 305; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 295; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 258.

²⁹⁶ Sak, *37 Numaralı*, s. 187; Sak, *41 Numaralı*, s. 270; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 18.

sorunla bizzat ilgilenme isteği olabilir. Cinsel suçlarda mağdurların çoğunluğu kadınlardan oluşuyor olsa da bu suçtan mağdur olan erkekler ve çocuklar da bulunmaktadır.

3.1. Fi'l-i Şeni' ve Haneye Tecavüz

Tecavüz kelimesi “ötesine geçme, sınırı aşma, atlama, saldırma, sataşma, sarkıntılık, el uzatma, başkasının hakkına dokunma” olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁷ Kur'an en önemli toplumsal suç olarak gördüğü zinanın cezasını, ayetlerle açık şekilde belirlemiştir. Zina fiiline kadının zorlanması ise olayı tecavüz boyutuna taşımaktadır. Ebussuud Efendi, bunu “cebr ile tasarruf eylemek” şeklinde tanımlamıştır.²⁹⁸

Konu ile ilgili kanunnamelere bakıldığında Fatih Kanunnamesi'nde zina yapanlara para cezası uygulanması hükmünün yanında tecavüzle ilgili “zina kasdıyla” ve “kötülükle” bir kimsenin evine girene, zina ile ilgili hükümler uygulanacağı hükmü dışında doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır.²⁹⁹ I. Selim Kanunnamesi'nin tecavüz suçu ile ilgili olan maddesi ise şöyledir: “Bir kişi zina kasdıyla bir kişinin evine girse evlü olursa evlü cürmin vire ve eğer ergen olursa ergen cürmün vire kız oğlan çeken hıyanet ile bir kimsenin evine girenin ve kız ve avret çekmeğe bile varan kimesneye siyaset için zekeri kesile...”³⁰⁰ Bu şekilde bedenî ceza öngörülmüş olsa da sicillerde bu cezanın uygulandığına rastlanmamıştır.³⁰¹ Zina suçu içinde görülen tecavüz suçunun ispatında da zina suçundaki şartlar arandığından, uygulamada bu suç hadd cezasından çok tazir ile cezalandırılmıştır.³⁰²

İspatlaması en zor suçlardan olan tecavüz suçunda, davalının olayı inkar edip yapmadığına dair yemin etmesi, mağdurun davadan men edilmesi anlamına gelmektedir. Bir kadın, bir erkeğe “benim ırzıma geçti” diye iftira edip ispatlayamazsa erkeğe yemin ettirilip, iftira eden para ya da sopa cezasına çarptırılır.³⁰³ Ancak mağdurların çoğu iddialarını ispatlayamamış olmasına rağmen, iftira davası açılmamış ya da kimseye bu nedenle ceza verilmemiştir.

Cinsel suçlarda dört tanığın olması gerekliliği iftira suçlamasını engellemek içindir. Ancak bu ispatı da bir o kadar zora sokan bir durumdur. Cinsel saldırıya uğrayan kadınlar

²⁹⁷ Ferit Develioğlu, “Tecavüz”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, Erişim tarihi: 08/03/2019, s. 1548.

²⁹⁸ Yağcı, “Kadın”, s. 53.

²⁹⁹ Belkıs Konan, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, C. 29, Sayı 2, 2011, S. 149-172, s. 157-158.

³⁰⁰ Yağcı, “Kadın”, s. 55.

³⁰¹ Sak, *41 Numaralı*, s. 281.

³⁰² Konan, *Tecavüz Suçu*, s. 152-153.

³⁰³ Sevim Can, “Osmanlı Mahkemelerinde Kadın”, *Prof. Dr. Yavuz Ercan Armağanı*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, s. 201.

tanık olmadıkça, iftira atma cezası alacaklarını biliyor olmalarına rağmen, topluma bu olayı duyurmak için bunu göze almışlardır. İspat olmadığı zamanlarda davalının yemin ederek suçtan aklandığı durumlara sık rastlanmaktadır. Suçlanan kişiler, suç ispatlanmasa bile toplum gözünde töhmet altında kalır ve ileride adı bu türden bir suça karışırse ceza alması kaçınılmaz olurdu.

Gerçekten de tanık bulunmamasına karşın açılan bu tür dava tutanaklarına bakıldığında, birçok mağdur bulunduğu görülür. Tanıksız davalarda kişilerin yine de mahkemenin yolunu tutması, bu davalardan elleri boş dönmeyeceklerinin ya da ne yaptıklarının bilincinde olduklarını göstermektedir. Ceza almasını sağlayamamasalar da suçladıkları kişiyi zan altında bırakmaktadırlar. Aynı zamanda suçlanan kişinin, önceden bilinen, bu tarz davranışları varsa, kadı suçlu olduğuna karar verebilmektedir. Mağduru kanıt olmadan mahkemeye getiren bir diğer husus ise, hiçbir şey elde edemese bile mahkemeye gelmeyi onurunu korumanın bir yolu şeklinde görmesi olabilir. Mağdur suçsuzluğunu topluma ilan ederek sonradan duyulması muhtemel bu olayı, mahkemeye kendisi getirerek itiraf etme yolunu seçmiş görünmektedir.

Çalıştığımız dönemde mahkemeye yansıyan fi'l-i şeni' olayı sayısı 24, aynı olayla ilgili birden çok kayıt bulunması dolayısıyla ilgili kayıt sayısı ise 31'dir. 31 kayıta bizzat mahkemeye gelen kişi sayısı 25'dir. 25 kişiden 4'ü erkek, 21'i kadındır. Bunlar dışında kadınlardan biri kardeşini vekil olarak kullanmış, iki tanesinde ise kadın yerine vekalet olmaksızın kocası davacı olmuş, yine baldızı yerine vekalet olmaksızın olay kendi hanesinde geçtiği için davacı olan bir kişi bulunmaktadır.

24 fi'l-i şeni' olayında tecavüz ya gerçekleşmiş ya da tecavüz girişimi olmuştur. Bu olaylardan 11 tanesi haneye tecavüz ile birlikte fi'l-i şeni' davalarıdır. Bu davalarda genel olarak şartlar aynıdır ve *gece vakti evde yalnız olan kadınlar* hem hırsızlık hem de tecavüz için açık hale gelmektedir. Evde kocası da varken yaşanan haneye ve kadına tecavüz yalnızca bir davada karşımıza çıkmaktadır. Diğer on davada kadınlar yalnızdır. Bu durumda kadınların kendilerini korumak için bağırma yöntemini kullandıkları, beş kayıttan anlaşılmaktadır. Feryad eden kadınların çığlığının duyulmasından endişe eden failer kaçarak uzaklaşmıştır. 10 haneye tecavüz davasından 4 tanesinde tecavüz olayı gerçekleşmiş, 6'sında fail, 1'inde ise mağdur kaçmıştır.

Fi'l-i şeni' davalarının ispatı zor olduğu için, genelde davalılar ellerinde hiçbir kanıt olmadan mahkemeye gelmişlerdir. Davalılar ise hiçbir şekilde ispatlanamayacak bu suçlardan

kendilerini inkar ve yemin ederek kurtarmışlardır. Bu şekilde ispat edemeyerek davadan men edilen 2'si erkek, 4'ü kadın 6 kişi bulunmaktadır. 1 kişi de ispat edemeyeceği için davadan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Bu kişilerin iddialarını ispat edememeleri, dolaylı olarak davalılara iftira attıklarını gösterdiği için *kazf* suçundan ceza almaları gerekirken böyle bir cezaya rastlanmamıştır. Belki de ispat edemeseler bile mağdur oldukları düşünüldüğü için böyle bir cezaya gerek duyulmamıştır. Örneğin, kendisine gereken süre verildiği halde iddiasını kanıtlayamayan Asiye isimli kadın, davacıların yemin etmesi ile davadan men edilmiştir. Böyle bir durumda Asiye'nin ceza alması gerekirken davalılardan kadına zarar vermeyeceklerine dair kefil istenmesi bu durumu kanıtlamaktadır.³⁰⁴

Tecavüz ya da tecavüz kastı (örneğin eve girme) davalarında mağdurun ve tecavüz isnadında bulunulan kişinin toplumdaki konumu ve ahalinin mağdura bakış açıları birinci derecede rol oynamıştır. Davaların seyrine baktığımızda öncelikle mahkemeye tecavüz isnadı ile gelen kadının veya adamın mahalleliden ya da köy ahalisinden durumunun sorulması genel kuraldır. Kurbanın ve failin toplum nezdindeki yeri mahkemenin tutumunu belirleyen önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁵

Sicillerde karşılaşılan fi'l-i şeni' davalarında sui/iyi hal soruşturmaları önemli bir noktayı oluşturmaktadır. 24 davadan 8 tanesinde sui hal soruşturması failerin ceza almalarını sağlamış görünmektedir. Diğer taraftan 2 tane davada kadınların kendileri ile ilgili iyi hal soruşturması talep ederek olaylardan tamamen aklanmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bu kadınlardan biri ispat edemediği için men edildiği fi'l-i şeni' davasından toplum gözünde aklanmaya çalışmış, diğeri ise davalılar ceza aldığı halde kendi ile ilgili hiçbir şüphe kalmaması için soruşturma talep etmiştir.

Fi'l-i Şeni' davaları kişiye karşı işlenmiş suçlar olsa bile, ailenin ve toplumun onurunu da ilgilendirir. Örnek olarak kocası evde yokken, kadına fi'l-i şeni' kastıyla saldıran fail, kadının bağırması ile birlikte kaçmıştır. Kendini savunmak için bağırın ve böylelikle tecavüze uğramaktan kurtulan bu kadının sesi, mahkemede duyulmamıştır. Belgede yalnızca o anda evde olmayan kocanın sözleri yer almıştır. Mahkemenin kocanın konuşmasını kaydetmesinden söylenebilir ki kadının yaşadığı olaydan, kocası da mağdur kabul edilmiştir.³⁰⁶ Namus hem aileyi hem de toplumu ilgilendirmektedir. Bu davanın aksine bir başka davada tecavüze uğrayan kadın, kocası ile mahkemeye gelmesine rağmen kendi

³⁰⁴ Sak, 41 Numaralı, s. 11.

³⁰⁵ Yağcı, "Kadın", s. 56.

³⁰⁶ Sak, 37 Numaralı, s. 73.

sözlerini kaydettirebilmiştir. İki kayıt arasındaki fark ise ilkinde yaşanan tecavüz girişimi gerçekleşmemişken ikincisinde gerçekleşmiş olmasıdır. İkinci davada kadın, evde olmayan kocasını konuşturmak yerine, yaşadığı mağduriyete sahip çıkmış ve sesini duyurmuştur.³⁰⁷

Mahkemeye getirilen bu davaların her zaman gerçek rakamları yansıtmayacağı unutulmamalıdır. Toplumda gizli kalan mağduriyet sayısı ve uğradıkları haksızlığa karşı seslerini çıkaramamış olan mağdur sayısının özellikle fi'l-i şeni' konusunda çok daha fazla olması kaçınılmazdır. Tecavüz suçu diğer suçlardan farklı olarak hem ruhsal hem de sosyal mağduriyeti beraberinde getirir. Mahkemeye gelerek konu ile ilgili mağduriyet iddia edenler, toplumun haklarında kötü düşünmesi ihtimalini göze almış görünmektedir. Mağduriyet iddiasında olan kişiler, iddialarını ispat edemeseler bile, böyle bir olayda mahkemedan kaçınmamaları adalete ve kadıya güvendikleri anlamına gelmektedir. Bu anlamda kadı, ispat edemeyen kişilere nadiren zina iftirası cezası vermiştir.

3.2 Zina

Zina kelimesi, Arapça bir isim olup “*gayrı meşru münasebette bulunmak, evli erkek veya kadının, kendi rızasıyla eşinden başka bir kimseyle cinsel ilişkide bulunması, kanun dışı cinsel buluşma*”, şeklinde tarif edilmiştir.³⁰⁸

Zina suçu, İslâm hukukunda had suçlarındandır. Had suçları tüm insanlığa karşı işlenmiş suçlar olarak görüldüğünden cezaları da insanlara ibret olacak şekilde verilmiş ve bu şekilde kamu menfaati gözetilmiştir.³⁰⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de zina eden kadına ve erkeğe yüz sopa vurulmasını emreden âyet bu türden bir cezayı içerir.³¹⁰

Osmanlı Kanunnameleri’nden I. Selim Kanunnamesi’ne kadar zina suçunun tanımı İslam hukukunda tarif edildiği gibidir. Ancak bu gibi suçlarda şüpheye mahal bırakmadan karar vermek esas olduğu için çoğunlukla para cezası uygulanmıştır. I. Selim Kanunnamesi’nin zina suçunu düzenleyen birinci maddesinde *siyaset olunmadığı takdirde* ibaresi yer almaktadır. Fakat Kanunname’de maddenin devamında ta’zir cezaları için de para cezası öngörülmüştür.³¹¹ Osmanlı Hukukunda recm cezası yanında, yumuşatılmış para

³⁰⁷ Sak, 37 Numaralı, s. 99.

³⁰⁸ İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 33, 1994, S. 61-100, s. 62.

³⁰⁹ Cihan Osmanağaoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu Ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66 (1), 2010, S. 109-177, s. 112.

³¹⁰ Kur’an, Nur, 24/2 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2793/2-ayet-tefsiri>, Erişim tarihi: 05/04/2019.

³¹¹ Yağcı, “Kadın”, s. 54.

cezaları olduğu gibi, suçun artmasını önlemeye yönelik sert tedbirler de alınmıştır.³¹² Kanunî Kanunnamesi m. 10'a göre: “*ve dahi kız oğlan çeken veya hıyanet ile (bir) kimesnenin evine giren ve avret ve kız çekmeye bile varan kimsenin siyaseti için zekeri (içmeği) kesile.*” Aynı kanun m. 11'e göre: “*...Eğer avret veya kız razı olup ondan taşra gitseler onların ferçlerin dağlayalar.*”³¹³ şeklinde bedenî ve caydırıcı cezalar uygulanmıştır.

Konya Şer'îye Sicillerinde zina kelimesi tecavüz suçu için de kullanılmıştır. Burada zina başlığı altında incelenen kayıtlar iki tarafın da rızası olarak yapılan bir eylemi ifade etmektedir. Zina olarak bahsedilen, ancak bir tarafın zorlanması ve korkutulması yolu ile gerçekleştirilen eylemler ise fi'l-i şeni' başlığı altında incelenmiştir. Çalışılan dönemde zorlama olmaksızın gerçekleştirilen tarafların ikisinin de fail olduğu üç zina davası vardır. Fi'l-i şeni' davaları, her ne kadar toplumu ilgilendirse de kişilere karşı işlenmiş suçlar olduklarından, suçtan zarar gören tarafından mahkemeye getirilirken; zina topluma karşı işlenmiş bir suç olduğu için toplum tarafından ya da yerel görevliler tarafından mahkemeye getirilmiştir.

Zinâ suçu dört erkek, hür, adil, Müslüman şahidin, hakim huzurunda *bu ikisini zinâ halinde gördük*, demeleri ile veya fâillerin hakim huzurunda ayrı ayrı dört kere ikrar etmesiyle ispatlanmış olur. Bu şartlar tamamlanmazsa ceza verilemez. Evli olmayan bir kadının hamile kalması durumunda da kadına had cezası uygulanır.³¹⁴ Nitekim 41. Sicilde bu türden bir kayda rastlanmıştır. Evli olmayan gayrimüslim bir kadının karnının büyümesi ile olayı fark eden mahalleli durumun soruşturulmasını talep etmiştir. Altı ay önce adını bilmediği Müslüman birinin tecavüzüne uğradığını iddia eden kadın, hakkını aramak yerine sessiz kalmayı tercih etmiştir. Kadının hamile kalmasıyla açığa çıkmış olan bu olay, sadece kaydedilmiş ve kimseye ceza verilmemiştir.³¹⁵ Olayı takip eden süreçte ise kadının herhangi bir ceza alıp almadığı bilinmemektedir.

Bir diğer zina davasında mahalleli birbirine kefil olma ve birbirini denetleme yetkisini kullanarak evlerine namahrem alan kadın ve kocasından şikayetçi olmuşlardır. Olaya bizzat tanık olan mahalleli, durumun araştırılması için kadına başvurmuş ve bunun üzerine keşif heyeti oluşturulmuştur. Heyet tarafından eve yapılan baskında kadının, kendisine namahrem

³¹² Can, “Osmanlı Mahkemeleri”, s. 200.

³¹³ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 171-172.

³¹⁴ Tecavüze uğradığını iddia eden kadın, iddiasını ispat edemediği gibi çelişkili ifadeler vermiş ve hakim, kadının zina yaptığına hükmetmiştir. Ancak İslam hukukuna göre kadının, had cezası ile cezalandırılması gerekirken tazir ile cezalandırılmıştır. Bkz. Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 233; Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 345-346.

³¹⁵ Sak, *41 Numaralı*, s. 221.

olan kişi ile aynı odada olduğu görülmüştür.³¹⁶ Bu olay da yukarıdaki zina davası gibi yalnızca bir kayıttır. Burada mahalle sakinlerinin özellikle gayr-i ahlâki durumlarda sorumluluk alma ve olayları mahkemeye bildirme konusunda hassas davrandığı görülmektedir.

Son olarak recm cezası verilen bir kayıt vardır. Bu olay, diğer kayıtlara nazaran daha somut bir zina olayı olduğu için, nadir rastlanan bu tür durumlarda Osmanlı hukukunun nasıl işlediğini göstermesi bakımından önemlidir. Karaman mutasarrıfının mübaşiri konuyu mahkemeye taşımıştır. Mustafâ isimli kişi, kızkardeşinin idam edilmesine sebep olacak şikayetlerini mahkemede dile getirmiştir. Mustafa kızkardeşinden *...mezbûre Sultân dâ'imâ ecânib ve nâ-mahrem levendâtla şurb-ı hamr ve ihtilât üzere olduğundan gayri târîh-i kitâbdan üç gün mukaddem dam üzerine çıkup açık gezerken ben men' idüp merkûme mümteni 'a olmamağla darb murâd eylediğim ecilden merkûme Sultân taşla benim sol kolumu ve böğrümü darb ve ağzıma şetm itmişdir...* ifadeleri ile şikayetçi olmuş, son yaşadıkları darp ve küfür olayından sonra mahkemeye gelse de aslında Sultan'ın genel tavırlarından ve kötü eylemlerinden rahatsızlığını dile getirmiştir. İmanın da içlerinde bulunduğu mahalleden on beş kişi kadının sui halini, *...mezbûre Sultân dâ'imâ nâ-mahrem levendât ve sâ'ir ecânib ile ihtilât ve şurb-ı hamr ve fesâd itmekden hâliye olmayup ve gâhi yedinde kılıç ile üzerimize hücûm idüp ve gâhi menzilinde ve gâhi manastırda levendât ve eşkiyâ ile hem meclis olup mukaddemâ kal'aya konup ve nice def 'a nasihat olunup kabûl itmeyüp ıslâh-ı nefis itmemişdir...* ifadeleri ile haber vermiştir. Şahitlerin normalinden oldukça kalabalık bir gruptan oluşması, olayın sıradan bir olay olmadığı ve toplumun konuya yoğun ilgisi olduğunun bir nevi kanıtıdır. Üstelik şahitlerin *...mukaddemâ kal'aya konup ve nice def 'a nasihat olunup kabûl itmeyüp ıslâh-ı nefis itmemişdir...* şeklindeki söylemleri kadını ıslah etmek için her yolu denediklerini göstermektedir.³¹⁷ Diğer taraftan ellerinde bulunan fetva da kadıya yol göstererek katl kararı vermesini kolaylaştırmıştır.³¹⁸ Bu türden idam cezalarına pek rastlanmaması son çare olarak başvurulduğunu gösterir. Yine bu davada Şuhudu'l-Hal'in ehli-i örften olması da davaya verilen önemi gösterir.³¹⁹ Her ne kadar bu kayıta kadının

³¹⁶ KŞS 40: 226/1.

³¹⁷ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 174.

³¹⁸ *dâ'imâ fıska ve nâ-mahrem ile mücâlese ve zinâ ile müttehime olan Hind'in mesâcidde şurb-ı hamra ve müsümleri âlet-i harble katl kasdıyla üzerlerine hücûm ve dâ'imâ sâ'i bi'l-fesâd olduğu şer'an sâbit olsa imâm Hind'i siyâseten katl etmeğe kâdir olur mu el-cevâb olur deyu buyurulmağın.* Bkz. Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 174.

³¹⁹ Kıdvetü'l-meşâyihî'l-kirâm el-Hâc Mustafâ Efendi el-müftü be-Konya hâlâ, Zehrü'l-müdderisîn Mehmed Efendi el-müftü be-Konya sâbikan, Zübdetü's-sâdat es-Seyyid 'Abdulhay Efendi kâ'im-makâm-ı nakîbü'l-eşraf be-Konya, el-Hâc Abdal Ağa 'Arab-zâde. Bkz. Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 174.

ifadelerine yer verilmemişse de failin reem cezasına çarptırılması için açık bir şekilde yaptığını ikrar etmesi gerekir.³²⁰

Haksız yere ya da emin olmadan, bir kimseye zina isnadında bulunmanın, ispat söz konusu değilse cezası vardır. Sözlükte *herhangi bir şeyi atmak* anlamına gelen *kazf* fıkihta haddi gerektiren belirli suçlardan birinin adı olup “*muhsan olan bir kimseye zina ithamında bulunmak veya nesebini reddetmek*” şeklinde tanımlanır.³²¹ Zina iftirası (kazf) suçunun ve cezasının öngörüldüğü, Kur’an ayetinde “*iffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.*”³²² denilmektedir. Görüldüğü gibi kazf suçu sabit olan kişiye bedeni ceza olarak sopa; manevi ceza olarak da şahitliği kabul edilmeyerek güvenilir biri sayılma cezaları uygulanmıştır.³²³ Bu bağlamda kazf suçuna verilen had cezasının, mahkeme önüne zina suçunun, daha fazla getirilmesini önleme görevi gördüğüne ilişkin yorumlar yapılmıştır.³²⁴ Usul yönünden de zina iftirası suçunun var sayılabilmesi için zina isnat eden kişinin isnadını dört erkek tanıkla ispat edememesi gerekirken Süleyman ve Fatih Kanunnamelerinde, iftiraya uğrayan mağdurun yemini, zina iftirası suçunun sabit olması için yeterli görülmüştür.³²⁵ Diğer taraftan cezanın ayrıntıları Kur’an’da seksen sopa olarak belirtilmesine rağmen, Fatih Kanunnamesi sopa miktarını kadı’nın takdirine bırakmıştır.³²⁶

Çalışılan dönem içerisinde iki adet zina iftirası davasına rastlanmıştır. Bunlardan birincisi kendisine zina iftirası atıldığını söyleyen bir kadının mahkemeye gelmesi ile ortaya çıkmıştır. İftirayı atan kişi, kendisine izdivaç sözü verilen kadının başkası ile evlendirileceğini duyunca, zina yaptık diyerek engel olmaya çalışmış görünmektedir.³²⁷ İkincisi ise iki kayıt şeklindedir. Kayınvalidesi ile başka bir adamı uygunsuz bir vaziyette gördüğünü iddia eden kişi, ikisini de yaralamış ve gördüklerini ispat edemediği için kazf cezası alması uygun görülmüştür.³²⁸

³²⁰ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 193.

³²¹ Hamza Aktan, “Kazf”, *DİA*, C. 25, 2002, S. 148-149, s. 148.

³²² Kur’an, Nur, 24/4 <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2795/4-ayet-tefsiri>, Erişim tarihi: 05/04/2019.

³²³ Aktan, “Kazf”, s. 149.

³²⁴ Osmanağaoğlu, “Zina Suçu”, s. 119.

³²⁵ Osmanağaoğlu, “Zina Suçu”, s. 146.

³²⁶ Osmanağaoğlu, “Zina Suçu”, s. 131-132.

³²⁷ Sak, *37 Numaralı*, s. 122.

³²⁸ Sak, *41 Numaralı*, s. 196; Sak, *41 Numaralı*, s. 197.

Zina çok failli bir suç olduğu için mağdurun rızası ancak rıza gösterenin de cezasına neden olur.³²⁹ Zina suçunda tarafların kendi rızaları ile bu suçu işlemeleri suçu ortadan kaldırmamaktadır. Toplum nezdinde ahlaksızlık olarak değerlendirilen zina suçunda suçtan zarar gören dolaylı olarak toplumdur. Bu nedenle toplum duyarlı davranarak, konu ile ilgili kazf cezası almak pahasına şüphelerini mahkemeye taşımışlardır.

4. Vergi

16. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nde başlayan malî bunalım, köylüler üzerindeki vergi yükünü fazlalaştırmıştır. Sık sık olağanüstü vergilerin alınması, öşür gelirlerinin toplanması işinin mültezimlere devredilmesi gibi çeşitli tedbirler, reaya üzerindeki baskıyı daha da artmıştır.³³⁰ Taşraya atanan yöneticiler ise, reayaya baskı yaparak, çeşitli bahanelerle vergi toplama peşinde olmuşlardır.³³¹

Osmanlı'da, sipahi ve reaya ilişkileri, toprak tasarrufu ve intikali, örfi vergiler, reayaya yüklenen çeşitli hizmetler, gümrük ve bağlar vb. reayayı ilgilendiren hukukî konular kanunlarda belirlenmiştir. Bu kanunlara aykırı olan uygulamalar ise bid'at sayılmıştır. Ancak merkezi otorite şu veya bu sebeple zayıfladığı zaman ehl-i örf otoriteyi kötüye kullanmaya eğilim göstermiştir. Reayadan kanunun gösterdiğinden fazla vergi almaya çalışmış, *salma* denilen, devletin olağanüstü durumlarda beylerin ihtiyaçlarını halktan karşılaması için izin verilen uygulama ile reayaya zulm etmiştir.³³²

Yönetenler ile reaya arasındaki sorunlar ağırlıklı olarak vergi konusunda, vergilerin tahsil edilmesi esnasında yaşanmıştır. Yönetenler, kanunlarla belirlenmiş miktar ve oranlardaki vergi toplama haklarını reaya aleyhine arttırmak için çabalamış,³³³ reaya ise aksine daha az vergi vermek yahut hiç vergi vermemek için karşı koymaya çalışmıştır.³³⁴ Vergi vermektan kaçınan reaya ile ilgili hükümlerde sorunun çözümünde, merkezde tutulan defterler referans gösterilmiştir. Bunlar ruznamçe-i hümayun, defter-i icmal ve mufassaldır. Ayrıca berat, hüccet ve örfe de atıfta bulunulmuştur. Yapılacak işlerde her zaman öncelikle başvurulması gerekenin daima şer', kanun ve defter olduğu hususu vurgulanmıştır.³³⁵

³²⁹ Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 173.

³³⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 127.

³³¹ Pamuk, *İktisadî Tarih*, s. 141.

³³² İnalçık, "Adaletnameler", s. 79; KŞS 40: 267/1.

³³³ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 320; Sak, *41 Numaralı*, s. 84.

³³⁴ Tuğluca, "Şikayet" s. 151.

³³⁵ Tuğluca, "Şikayet" s. 172.

Sicillerde ehl-i örf'ün, reayadan istediği vergiyi alamadığında konuyu mahkemeye taşıdıkları görülmüştür. Ancak bu şekildeki davalarda genelde reaya defterde yazılı olmadıkları için vergi vermektan kaçınmıştır.³³⁶ Reaya, ehl-i örf'ten olan ve vergi toplayanların ellerindeki resmi defterde isminin kayıtlı bulunup bulunmadığını bilirken, ehl-i örf'ün bunu bilmediğini düşünmek yanlış olur. Buna rağmen davacı olarak ehl-i örf'ün beklentisi, mahkemenin kendi tarafını tutmasıdır ki bu davalar daha çok ehl-i örf tarafından mahkemeye getirilmiştir. Kadılar ise bu tip davalarda her zaman resmî evraka, yani deftere göre hareket etmiş, bazı durumlarda deftere bakıldıktan sonra reayadan yemin etmelerini istemiştir.³³⁷ Bu türden davalar, ehl-i örf'ten olanların reayayı rahatsız etmemesi konusunda uyarı almaları ile sonuçlanmıştır.³³⁸

Diğer taraftan vergi vermek istemeyen reaya çeşitli bahaneler ileri sürmüş ve bu bahanelerin başında da askerîlik iddiası gelmiştir.³³⁹ Örneğin babalarının sipahi olduğu gerekçesi ile askerî oldukları için vergi vermek istemeyen reayadan kişilerin babalarının öldüğünün anlaşılması ile vergi vermeleri için tenbih edilmiştir.³⁴⁰ Reayanın vergiden kaçma yollarından birisi de başka dirliğin reayası oldukları iddiasıdır. Böyle durumlarda defterlere bakılarak ona göre hareket edilmiştir. Nitekim başka bir mukataada kayıtlı olup vergisini vermesine rağmen, ehl-i örf tarafından zincirlenip haps edilen reaya, elinde defter olmayan ehl-i örf'ün haksız iddiaları sebebiyle zulme uğramıştır. Mahkemeye gelerek diğer defterdeki kayıtlarını gösteren reayayı, rencide etmemek üzere ehl-i örf'e tenbih edilmiştir.³⁴¹ Reayayı şikayetçi olarak mahkemeye getiren bir diğer konu ise vergilerini vermelerine rağmen, sipahilerin çeşitli bahanelerle vergiler almaya çalışması durumudur. Örneğin...*sâ'ir bahâne ile rencide üzere olup zulm ve te'addiden hâlî olmamağla...* ifadeleriyle zulm olarak değerlendirdikleri bu konuyu daha önce de divana bildirerek ferman alan reaya, sipahilerin eziyetleri devam ettiği için tekrar mahkemeye gelmişlerdir.³⁴² Kanunda yazılı olandan fazla vergi isteyerek haksız vergi talebinde bulunan ehl-i örf'e karşılık mahkemede kendilerini fetva ile destekleyenlere de rastlanmıştır.³⁴³ Örneğin Esb-keşan oldukları iddiasıyla defterde kayıtlı olmamasına rağmen haksız vergi talep edilen reayaya karşılık,³⁴⁴ hem başka bir yerin reayası hem de esb-keşan olarak iki defterde de adı kayıtlı olduğu için mağdur olan bir kişi vardır.

³³⁶ KŞS 40: 49/3; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 346; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 365.

³³⁷ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 151; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 258.

³³⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 408; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 103.

³³⁹ Tuğluca, "Şikayet" s. 169.

³⁴⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 340.

³⁴¹ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 269.

³⁴² Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 325.

³⁴³ KŞS 40: 194/2

³⁴⁴ KŞS 40: 145/1; KŞS 40: 195/2

Konuyu daha önceden divana taşımış olan mağdur, konu ile ilgili ferman almıştır. Elinde ferman ve hüccet bulunuyor olmasına rağmen, vergi vermediği şikayeti ile mahkemeye çağırılmış, reayadan olduğunu bir kez daha ispat etmesi gerekmiştir.³⁴⁵ Verilen örneklerdeki haklı reaya profiline rağmen, vergi vermek istemeyen kimi reaya bahane üretmeksizin işi zorbalığa dönüştürmüş ve vergi toplamak için gelen görevliye küfrederek saldırmıştır.³⁴⁶

Vergi anlaşmazlıkları ile ilgili bir diğer konu da askerilerin kendi aralarındaki sorunlardır. Askerî sınıfa mensup ehl-i örfün, yine askerî sınıfa mensup olan beratlılardan vergi talep ettiği durumlar da zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁷ Bu şekildeki davaların ehl-i örfün kendi arasındaki ya da ehl-i şer' ile arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ehl-i örfün kendi aralarında yaşadıkları bir diğer problem türü ise birbirlerinin görev alanına girmeleridir.³⁴⁸ Çözülemeyen bu tarz durumlarda divana başvurarak görev alanlarını netleştirme yoluna gitmişlerdir.³⁴⁹ Askerîlerin haksız vergi isteklerinden biri de vakıf arazilerinden vergi istenmesi durumudur.³⁵⁰ Diğer taraftan mütevellilerin vakıf arazisinde hayvan otlatanlardan istediği haksız vergi ile ilgili kayıtlara da rastlanmaktadır.³⁵¹

Sicillere yansıyan bir diğer kayıt türü ise reayanın vergi vermiyor gerekçesi ile birbirlerini şikayet etmeleridir.³⁵² Bu tür şikayetlerde defter kayıtları temel kaynaktır. Bazen de davalı olan kişiler fetvalarla iddialarını destekler ve kadı bu kaynaklara bakarak karar verir.

Aşağıdaki grafikte vergi konusu ile ilgili davaların mahkemeye yansıma şekilleri verilmiştir:

³⁴⁵ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 240.

³⁴⁶ Sak, 37 Numaralı, s. 381.

³⁴⁷ Sak, 37 Numaralı, s.391; Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 61.

³⁴⁸ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 107.

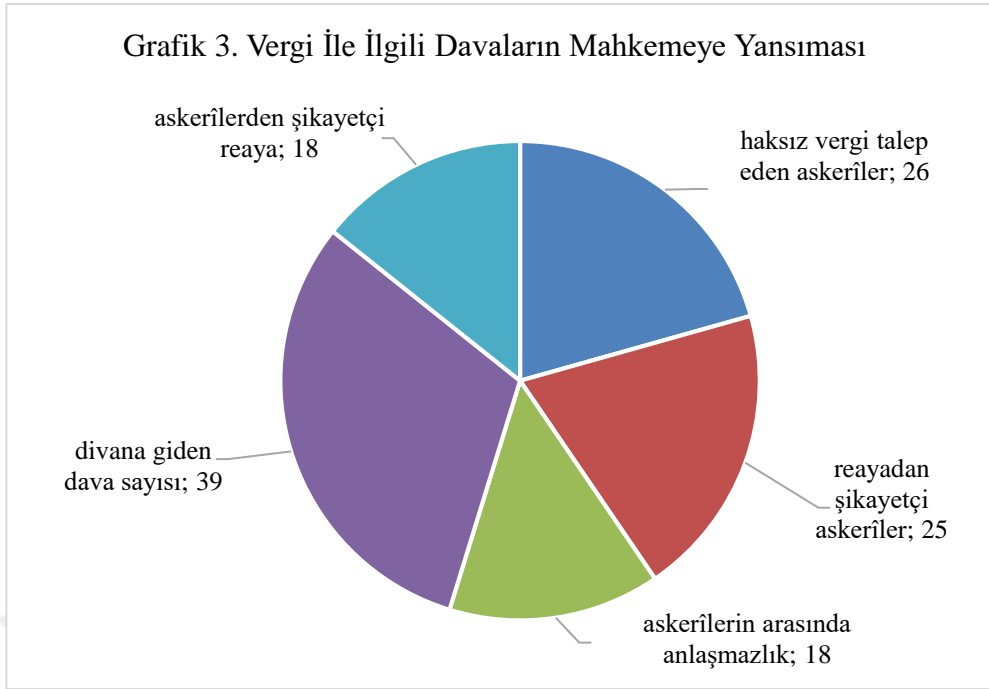
³⁴⁹ KŞS 40: 262/1; KŞS 40: 263/1.

³⁵⁰ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 250.

³⁵¹ KŞS 40: 210/1

³⁵² Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 175.

Sicillerde vergi konusu ile ilgili 126 dava bulunmaktadır. Bu davaların %21’inde askeriler haksız görülerek *reayayı rencide etmemek üzere tenbîh* edilmişlerdir. %31’i divana gitmiş olan davalarda özellikle vergiler toplanırken kimseye kanun dışı davranılmaması ve zulüm edilmemesi istenmiştir.³⁵³ Divana giden vergi konusu ile ilgili anlaşmazlıkların çoğu ehl-i örfün birbirlerinin görev alanına müdahale etmesinden ya da kendi arasındaki çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Askeriler ve reayadan birinin diğerinden davacı olduğu kayıt sayısı 43 iken, bu davalarda askerilerin haksız talepleri % 60 oranındadır.

5. Angarya

Reaya ve reaya çiftliği hem ekonominin ve hem de devlet maliyesinin temelini oluşturmaktaydı. Bu nedenle devlet, sipahinin keyfi davranışlarını ve reayayı aşırı derecede sömürmesini engellemeye çalışmış, reyanın sipahiye olan emek yükümlülüklerinin üst sınırlarını, koyduğu kanunnamelerde belirtmişti. Örneğin, reyanın sipahiye karşı sorumlu olduğu yedi hizmet veya kulluğun para olarak karşılıkları Süleyman Kanunnamesi’ne göre şu şekildedir: “*üç gün şahsi hizmet veya üç akça, orak, yani bir araba ot veya karşılığı yedi akça, dögen, yani yarım araba saman veya karşılığı yedi akça, bir araba (kağrı) odun veya üç akça, boyunduruk (araba ile hizmet) veya iki akça.*”³⁵⁴

³⁵³ Sak, 37 Numaralı, s. 413.

³⁵⁴ Halil İnalçık, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu”, *Belleten*, C. XXIII, Sayı 92, 1959, S. 575-610, s. 580.

Sadece kanunlardan yola çıkarak Osmanlıda hak ve adaletin kesintisiz uygulandığı yargısına varılmamalıdır. Kanun ve adaletnameler merkezi devletin güçlü olduğu dönemlerde, devletin düzen anlayışını yansıtır. Ancak merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde reaya üzerindeki baskıların arttığı, sipahilerin keyfi davranışlarının yaygınlaştığı söylenebilir. Bu nedenle daha önceden konulan kanunlara uyulmasını sağlamak üzere devletin, ayrıca adaletnameler çıkarmasını, bu tür keyfi davranışlara ne kadar sık rastlandığının bir göstergesi olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.³⁵⁵

Osmanlı, beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı, sipahi gibi devleti temsil eden askerîlerin, reayadan geçmiş dönemin adetlerini kullanarak angarya hizmetler istemeleri engellenmiştir.³⁵⁶ Önceden uygulanan bu angarya türü işlerde, reayaya kanunda yazandan başka işler yüklenmesi zulüm şeklinde yorumlanmıştır.³⁵⁷ Gerektiğinde konu ile ilgili reaya şikayetleri divana kadar gitmiştir.³⁵⁸ Sicillerde bu şekildeki haksızlıklara az rastlanması, genelde kanuna uygun hareket edildiği şeklinde yorumlanabileceği gibi bütün haksız uygulamaların mahkemeye yansımadağı şeklinde de yorumlanabilir.

6. Eşkîyalık

Eşkîya, bedbaht, talihsiz, günahkâr, asi anlamına gelen *şaki* teriminin çoğulu olan bir kelimedir. Osmanlı kaynaklarında *kat'ü't-tarik* tabiri de kullanılmakla birlikte daha çok *şaki* ve çoğulu *eşkîya* ile *Celâlî*, *eşirra*, *haramî*, *haramzade*, *türedi* ve *haydut* kelimeleri kullanılmıştır. Eşkîyalık, zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliğini ihlâl olarak tanımlanabilir.³⁵⁹ Eşkîyalar genellikle devletin savaşıla uğraştığı ve hükûmetin zayıfladığı dönemlerde türemişlerdir.³⁶⁰ Şehirlerin korumasız olduğu zamanlarda ortaya çıkan bu eşkîyalar şehirlere zarar vermekle kalmamış, halkın malına ve ırzına da saldırmışlardır.³⁶¹

Eşkîyalık yaygınlaşmadan önce, yaşanan sosyoekonomik sorunlar nedeniyle reayadan genç erkekler, devletin ihtiyaç duyduğu paralı askerlere dönüşmüştür. Savaş zamanında tüfek ve yevmiye sahibi olan bu askerler, savaş bitince yevmiyelerini kaybetmişler; eşkîya, hırsız ya

³⁵⁵ Pamuk, *İktisadî Tarih*, s. 45-46.

³⁵⁶ Akyılmaz, "Yönetici-Reaya", s. 233.

³⁵⁷ Tuğluca, "Şikayet" s. 173.

³⁵⁸ KŞS 40: 267/1; Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 478.

³⁵⁹ Demirci-Arslan, "Eşkîyalık Faaliyetleri" s. 48; Mehmet Öz, "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği Ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, ed: Osman Köse, S. 11-20, Samsun 2009, s. 12.

³⁶⁰ Uluçay, *Eşkîyalık*, s. 141.

³⁶¹ Uluçay, *Eşkîyalık*, s. 142-143.

da işsiz paralı askerler olarak köylerine dönmüşler ve reayayı her yönden zarara uğratmışlardır.³⁶² XVI. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başında paralı askerler eşkıyalıkla, özellikle yol kesip adam soymayla nam salmışlardır.³⁶³ Osmanlı'da paralı ordular kurulup dağıtıldıkça eşkıyalık yayılmıştı. Devlet halkının sadakatini, kendisinin de kullandığı eşkıyaların başını ezerek belirli ölçüde sağlamıştı.³⁶⁴

Eşkıyalık faaliyetleri, devletin işleyişinde pek çok konuda aksaklıklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Vergi toplanmasında zorlukların yaşanması, köylülerin yerlerini bırakıp göç etmesi ve sonuçta devletin maddî zarara uğraması bu sorunlardan birkaçıdır.³⁶⁵ Eşkıyalığın önemli sonuçlarından biri de özellikle ordunun sefere çıktığı zamanlarda, yol ve geçitlerin güvenliğinin kalmamasıdır. Eyâlet ve vilâyetlerde üst düzey yönetici kalmadığından gizlenen veya dağlarda bulunan eşkıya, yol ve karyelere inerek savunmasız halka saldırmış, onları soymuş, her türlü zulmü yapmıştır.³⁶⁶ Sıradan eşkıyalık ile devlete hizmet eden bazı görevlilerin zulüm ve isyanları arasında farklar olmasına rağmen, devlet bunların hepsini *zulüm, teaddi, şekavet* gibi kavram ve kelimelerle nitelendirmiştir.³⁶⁷

Tezin kapsamı açısından, eşkıyalık faaliyetlerinin oluşması ve yaygınlaşması süreci burada ele alınmamıştır. Bu tezde çalışılan 1691-1704 yılları arasındaki süreçte beş sicilde de eşkıyalık ile ilgili fermanları görmek mümkündür.³⁶⁸ Yine sicillere bakarak divana bu konuda çok sayıda şikayet gittiği söylenebilir. Eşkıyalık faaliyetlerini engellemek için devletin çeşitli önlemler aldığı ve Anadolu'ya gönderdiği müfettişlerle bu faaliyetlerin önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir. Ancak devletin içinde bulunduğu dönem itibariyle belgelerden de takip edilebildiği gibi bu faaliyetler azalmak yerine giderek artmıştır.

Yol kesme (kat-ı tarîk) Kur'an'ın cezasını belirlediği az sayıda suçtan biridir. Cezası adam öldürme, yağma ya da her ikisinin birden meydana gelmesine bağlı olarak sağ il ile sol ayağı kesmekten çarmlıya germeye dek uzanmaktadır. Süleyman Kanunnamesi'nde yol kesme ayrı bir suç olarak değerlendirilmemiştir.³⁶⁹

Divana giden şikayetlerden birinde, Anadolu'da *kapusuz bacasız gezen* levendâtın ve daha önceden yerleşmesi fermanlarla bildirilen Türkmen ve Kürdlerin, "*halka eziyet edip*

³⁶² Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 13.

³⁶³ Faroqhi, *Devletle*, s. 23.

³⁶⁴ Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet*, s. 13.

³⁶⁵ Demirci-Arslan, "Eşkîyalık Faaliyetleri" s. 67-68.

³⁶⁶ Demirci-Arslan, "Eşkîyalık Faaliyetleri" s. 68.

³⁶⁷ Öz, "Eşkîyalık Hareketleri", s. 19.

³⁶⁸ KŞS 40: 272/1; KŞS 40: 273/1; KŞS 40: 274/1; KŞS 40: 275/1.

³⁶⁹ Pierce, *Ahlak Oyunları*, s. 443.

oğlanlara saldırıp halkın mallarını yağmalayarak gezdikleri” duyumu üzerine buldukları yerde hukuka göre yargılanıp cezalandırılmaları söylenmiştir. Türkmen ve Kürdler için belirlenen yerlerde ikametleri tenbih edilsin, dinlemezlerse yola gelmeleri için elinizden geleni yapın, denilmiştir. Ehl-i örfe bu konuda geniş yetki verilerek gerekirse silahla karşı konulabileceği söylenmiştir.³⁷⁰

Bir sonraki fermada durum düzelmek yerine daha da kötüleşmiş ve belgeden anlaşıldığı kadarıyla halk durumu padişaha bildirmiştir...*yollarda ve bellerde gezüp ebnâ-i sebîlin yollarına inüp katl-i nüfûs ve gâret-i emvâl eyleyüp tahrîb-i bilâd ve ta'zîb-i 'ibâd idüp fesâd ve şekâvetleri gündün güne ezdiyâd ve işti'âl bulmağla sükkân-ı vilâyet ve kattân-ı memleket ve bi'l-cümle ebnâ-i sebîl ve ehl-i ticâret şerr ve mazarratlarından emn ve mutammîn olamayup muzdaribü'l-hâl oldukları sem'-i hümayûnuma ilgâ ve 'izz-i huzûr-ı pâdişâhâneme inhâ olunup...*Bu belgede daha önce gönderilen fermanın farklı olarak buldukları yerde eşkıyaların cezalandırılmaları kesin olarak emredilmiş ve fetva ile de desteklenmiştir.³⁷¹

Bir diğer fermada eşkıyanın defi için çalışılırken bu işle alakası olmayanlara zarar verilmemesi üzerinde durulmuştur...*lâkin bu takrîb ile müft (ve) meccânen re'âyâ ve berâyâdan zehâyir ve sâ'ir nesne mütâlebesiyle te'addiden ve fesâd ve şekâvetle 'alâkası olmayanların nüfûs ve emvâline ta'arruzdan tevakkî eylemeniz bâbında fermân-ı 'alışânım sâdir olmuştur...*³⁷² Böylesine karışıklığın olduğu ortamda özellikle ehl-i örften, eşkıyalıkla alakası olmayan ve kendi halindeki halka zulm etmemesi istenmiştir. Halkın devlet tarafından mağdur olması engellenmeye çalışılmıştır.³⁷³ Ancak masum reyanın da eşkıyalıkla suçlanarak haksız yere katledildiği olmuştur.³⁷⁴

Seydişehir Kadısı iki kişiyi eşkıyalık yaptıkları ve yanlarına adam topladıkları gerekçesiyle divana bildirmiş ve bu kişilere kal'abendlik cezası uygun görülmüştür ...*kazâ-i mezbûr sâkinlerinden Kôr Ahmed nâm yeniçeri kendi hâlinde olmayup müdemmin-i hamr olup ümmet-i Muhammed'in emred oğullarına fi'l-i şeni' kasd ve hetk-i 'ırz 'âdet-i müstemeresi olup ve Deli 'Abdullah nâm kimesne dahî ahâli-i vilâyetin devvâbını sirka ve diyâr-ı âharda fûrûht idüp cümle nâs şerrinden mutazarrır ve mâvâ-yı lisûs olduğundan*

³⁷⁰ Sak, 37 Numaralı, s. 459.

³⁷¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 454.

³⁷² Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 409.

³⁷³ ...amma bu takrîb ile gitdüğün yerlerde müft ve meccânen zahîre ve gayrı nesne mütâlebesiyle re'âyâ ve berâyâ ve sükkân-ı vilâyete te'addiden ve fesâd ve şekâvetde 'alâkası olmayup kendi hâllerinde olanların nüfûs ve emvaline ta'arruzdan tevakkî eylesin... Bkz. Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 411.

³⁷⁴ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 27.

mâ'adâ hevâlarına tâbi' yüz elli nefer eşkiyâ ile cemi'yet ve bunların babaları 'Abdulkerîm nâm kâdı ile bunları bi-gayr-ı hak ahz ve haps ve şütüm-ı galîza ile şetm ve bin guruş nukûd ve eşyâların gasb ve gâret idüp te'addî ve tahvîf ve habslerinden nâşî babaları mezbûr fevt olup hilâf-ı şer'-i şerîf te'addî eylediklerin bildirüp ol bâbda hükm-i hümayûnum ricâ ve mestûrû'l-esâmî olan Kôr Ahmed ve Delî 'Abdullah'ın keyfiyet-i ahvâlleri bî-garaz müslimînden istifsâr olundukda mezbûrân Kôr Ahmed ve Delî 'Abdullah teşekkî olunduğu üzere muzirû'nnâs ve sâ'î-i bi'l-fesâd fi'l-arz olduklarını kuzât tâ'ifesinden ve sâ'irden nice kimesneler meclis-i şer'-i şerîfde haber virdiklerin a'lemü'l-'ulemâ'i'l-mütebahhürîn bi'l-fi'l Rûm-ili kâdı'askeri olan Mevlânâ Yahyâ edâmallahu te'âlâ fezâ'iluhu i'lâm itmeğin sen ki vezîr-i müşârûn-ileyhsin mezkûrân Kôr Ahmed ve Deli 'Abdullah ahz ve i'lâm olunduğu üzere sâ'î-i bi'l-fesâd olmalarıyla ıslâh-ı nefis için zâbitleri ma'rifetiyle Konya Kal'ası'nda kal'abend olunmaları emrim olmuştur...³⁷⁵

Ehl-i örfe gönderilen fermanlarda gerekli tedbirlerin alınması istenmiş ve görevlerindeki aksaklıklardan ya da görev yerlerinde işlenen herhangi bir suçtan onların da sorumlu tutulacakları söylenmiştir. Bu konuda özrün kabul edilmeyeceği ona göre davranmaları gerektiği ifade edilmiştir.³⁷⁶ Eşkiyaların türemesinden halk kadar devlet de ciddi zarar görmüştür, çünkü halk fakirleştikçe toplanamayan vergiler devlet hazinesine aktarılamamıştır.³⁷⁷ Buna rağmen, bu dönemde taşranın en büyük sorunu olan eşkiyalık konusunun uzun süre çözülemediği fermanlardan anlaşılmaktadır. Fermanların dili ise Anadolu'da güvenliği sağlamakla yükümlü olan ehl-i örfe karşı giderek sertleşmektedir. Devletin asayiş ve adaleti sağlamak için çaba gösterdiği, gerek kadılarına gerekse yerel idarecilere gönderilen belgelerden hareketle anlaşılmaktadır. Fakat bu çaba dönemin şartları dolayısıyla yeterli olmamış, taşradaki sorunlar artarak devam etmiştir. Divana yapılan şikayetler bu konuda alınan tedbirlerin yetersizliğini göstermektedir. Buna rağmen halkın yaşadığı mağduriyeti bildirebileceği kurumların olması ve devletin halkın şikayetlerini dikkate alarak konu ile ilgili tedbirler alması, mağduriyetin sürekli hale gelerek maduniyete dönüşmesini engellemiş görünmektedir.

³⁷⁵ Sak, 41 Numaralı, s. 401.

³⁷⁶ Sak, 41 Numaralı, s. 351.

³⁷⁷ Uluçay, Eşkiyalık, s. 149.

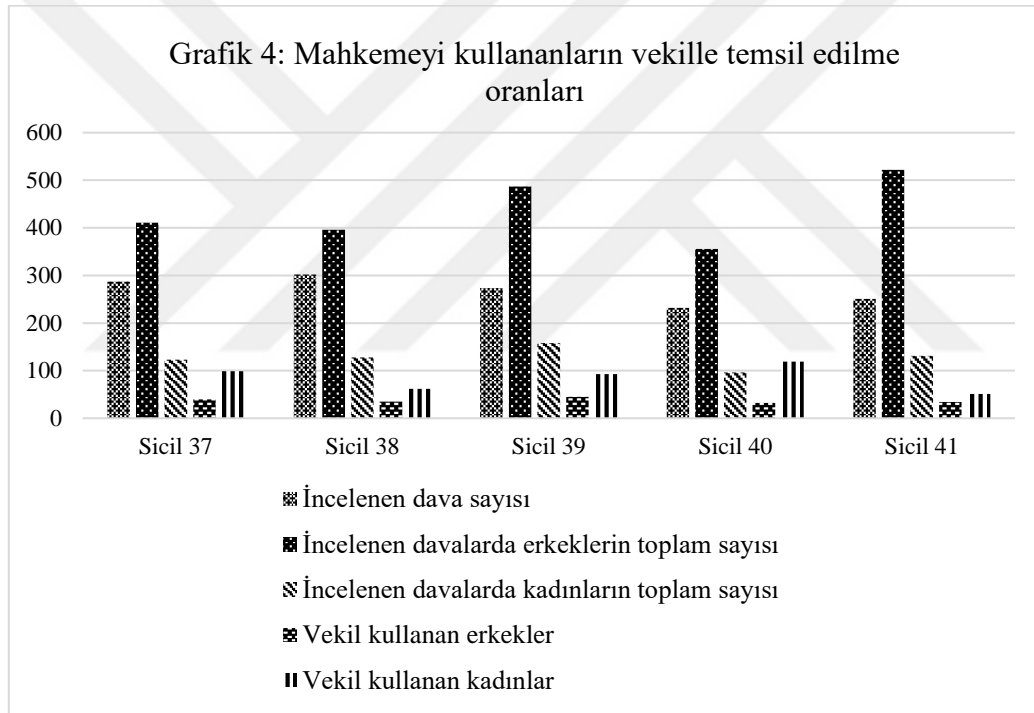
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAK ARAMA YOLLARI

1. Mahkemeyi Kullanma Biçimleri

Osmanlı toplumunda, sicillerden hareketle, cinsiyet farkı olmaksızın, insanların mahkemeyi kullanma konusunda herhangi bir engelle karşılaşmadıkları görülmektedir. Kişiler kendi inisiyatiflerine bağlı olarak vekilleri aracılığıyla veya bizzat gelerek mahkemede haklarını savunmuşlardır. Yaşadıkları sorunları mahkemeye taşıyan insanların, vekaletle olsun ya da olmasın, mağduriyetlerine sahip çıktıkları söylenebilir.

Aşağıdaki grafikte sicillere göre erkek ve kadınların vekil kullanma oranları verilmiştir:

Mahkemede kişilerin kendilerini temsil etme oranlarına bakıldığında, bütün sicillerde kadınların erkeklerden daha fazla vekil kullandıkları görülmektedir. Bu durumun kadınların toplumsal konumları ile ilişkisi olduğu kadar, taraf oldukları davaların sayısının erkeklere göre daha az olmasından kaynaklandığı da söylenebilir. Buna göre erkekler mahkemeyi daha fazla kullanmaktadırlar. Kadınlar toplumsal konumlarından ve kendilerine biçilen rollerden dolayı sosyal hayatta erkeklere oranla daha az yer bulmuşlardır. Bu durum kadınların mahkemeye yansıyan olayların daha az içinde olması anlamına gelmektedir.

Kadınların vekilleri ile olan yakınlıklarına bakıldığında, mahkemede en çok kocaları tarafından temsil edildikleri görülmektedir. Tezimize konu olan davalar içinden tüm sicillerde yer alan kadınlardan, 113 kadın kocası, 59 kadın kardeşi, 32 kadın babası, 12 kadın oğlu, 8 kadın annesi, 6 kadın amcası, 5 kadın üvey babası, 2 kadın kayınbiraderi, 1 kadın kuzeni, 1 kadın dayısı, 1 kadın kızkardeşinin kocası ve 1 kadın üvey oğlu tarafından temsil edilmiştir. 235 kadının ise vekilleri ile olan yakınlık derecelerini sicillerden çıkarmak mümkün olmamıştır.

Erkeklerin vekilleri ile olan yakınlıklarına bakıldığında, en çok erkek kardeşleri tarafından temsil edildikleri görülmektedir. Tezimize konu olan davalar içinden tüm sicillerde yer alan erkeklerden 52 erkek kardeşi, 6 erkek oğlu, 5 erkek annesi, 4 erkek babası, 1 erkek üvey babası, 2 erkek ise karısı tarafından mahkemede temsil edilmiştir. Bu erkeklerden 13'ü uzakta olduğu için, 25'i ehl-i örften, 5'i ise seçkinlerden olduğu için vekil kullanmışlardır. 62 erkeğin ise vekilleri ile olan yakınlık derecelerini sicillerden çıkarmak mümkün olmamıştır.

Kadınların vekil kullandıkları davaların başında miras konusu gelmektedir. Aile içinde yaşanan ve haklarının yenmesi muhtemel olan miras davalarında, kadınları temsilen erkek kardeşleri ya da kocalarının konuştuğu görülmektedir. Diğer taraftan kadınların özellikle fi'l-i şenî' davalarında; erkeklerin ise darp davalarında kendilerini temsil ettikleri görülmektedir. Bu türden fiziksel suçlar, kişilere kendilerini daha fazla mağdur hissettirebilecek durumlar olmalıdır ki yaşadıklarını kendileri anlatmak için mahkemeye bizzat gelmeyi tercih etmişlerdir. Bunların dışında boşanma davaları ise her iki tarafın da büyük oranda vekilsiz katılmayı tercih ettikleri davalardandır. Hane içinde yaşanan anlaşmazlıkların, ancak yaşayanlar tarafından doğru ifade edilebileceği düşünülürse bu durum normal görünmektedir.

2. Mahkemede Kendilerini İfade Ediş Biçimleri

Osmanlı'da mahkemeler herkese açıktır ve mahkemeye gitmek çok masraf gerektiren bir iş değildir. Bu nedenle toplumun her kesiminden insan, birçok sebeple mahkemeleri kullanmış ve kadıların adaletine inanmıştır. Kadılar mahkemeye gelen her türden konuyu sicillerine kaydetmiştir. Bu konulardan bizi ilgilendiren, mağduriyet içeren mahkeme kayıtları genelde konunun ana hatlarıyla yazıldığı belgelerdir. Bu yönü dolayısıyla bu belgelerden mağdurların sesini duymak bile zorken madunun sesini duymak neredeyse imkansızdır. Maddî davalarda kadın olsun erkek olsun sözler hep aynı kalıplar ve özet ifadelerle kaydedilmiştir. Çünkü bunlar gündelik, sıradan olaylardır. Bu kayıtlarda davalar neredeyse

birbirinin aynısı, isimler farklıdır. Tutanaklarda bu türden belgelerde detaya girilmemiş, özetin özeti diyebileceğimiz kısa ifadelerle olay kaydedilmiştir. Nitekim darp davaları buna güzel bir örnektir. Diğer yandan kişinin onurunun ve saygınlığının tehlikeye girdiği, sık rastlanmayan ve sıradan olmayan durumlarda (taciz, tecavüz, boşanma, mahalleden ihraç vs.) seslerini duyurmak istedikleri, ifadelerin farklılaşmasından anlaşılmaktadır. Burada ayrıntıları verilen bütün davaları incelememiz mümkün olmadığından, mağdurların kendilerini ifade edişleri açısından örnek olarak birkaç belge incelenecektir.

Mahkemede detaylı kaydedilen belgelerin başında fi'l-i şeni davaları gelmektedir. Bu davalar ispatı zor olmasından dolayı diğer kayıtlara göre daha fazla detaylandırılmış olabilir. Yahut bu tür davalarda konuşanların kadınlar oluşu daha detaylı anlatıları içeriyor olabilir. Nitekim köylü, dul bir kadın olan Marziye mahkemeye gelerek, belki de çoğu kadının sessiz kalacağı bir durumu açığa çıkarmıştır. Marziye mahkemede, bitişik komşusu olan Mustafâ'nın, evlerinin arasındaki duvar yıkıldıktan sonra avlusuna girerek kendisine sarkıntılık ettiğini şu ifadelerle belirtmiştir: *...fi'l-i şeni'a ta'rîz kasdıyla koluma yapuşup sen garîb ben garîb seni koyup ben kime gideyim deyüp...* Mustafa'nın kadına söylediği sözler bir nevi toplumun dul kadına bakış açısını da yansıtıyor olabilir. Marziye'yi mahkemeye getiren sebep de yine bu bakış açısı olabilir. Belki de Marziye yaşadığı bu olaya tepki göstermeseydi, adam belki de insanlar arasında bu olayı dillendirecek ve kadını da razı gibi gösterecek ya da gerçekten razı olduğunu düşünecekti. Marziye ifadesinde adamı reddettiğini, ancak gece yarısı kendisini gözetlediğini fark ettiğini söylüyor. Muhtemelen ilk seferde çok ciddiye almadığı adamın, ikincisinde gerçekten kendisine zarar verme niyetinde olduğunu anlamış olan Marziye, harekete geçmesi gerektiğine karar vermiş görünmektedir. Dava edileceğini öğrenen adam bir kez daha kadını taciz ederek *...edebsizsin her ne idersen kendine idersin bana değildir...* demiş ve kadını küçük düşürmekle tehdit etmiştir. Adamın bu sözlerinin ispat edemezsin, boşuna çabalıyorsun, kimseyi inandıramazsın gibi anlamlar içerdiğini düşünmek sanıyoruz yanlış olmayacaktır. Tüm bu olanlara rağmen korkmadan, belki de korksa bile olayın üstüne giderek hakkını savunan bu köylü kadın, mahkemedeki konuşmaları ile olaya şahit olmuşsunuz hissi uyandırmayı başarmıştır. Marziye bu kadar detay vererek ortada somut bir zarar olmamasına rağmen, hem sözlerine inanılmasını hem de adamın ceza almasını sağlamak istemiş olabilir.³⁷⁸ Adamın tazir cezası almasında şahitlerin su-i halini haber vermesi kadar Marziye'nin sözlerinin de etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

---

³⁷⁸ Sak, 37 Numaralı, s. 121.

Cinsel suç mağdurları olan kadınlar, açık açık söylenmese bile, bulunmamaları gereken yerde buldukları için kadı'nın ve toplumun gözünde suçluydular. Özellikle kadınlar evlerinin korunaklı yapısının dışına çıktıklarında kişiliklerinden kuşku duyulur hale geliyordu. Bu nedenle başlarına gelen fi'l-i şenî vakalarında, olayın yaşandığı yerde ne işleri olduğunu mutlaka belirtmişlerdir. “*Kamu alanlarına çıkmak kadını ahlaksal savunmasızlıkla karşı karşıya bırakıyordu.*” Zaten mahkemede yargısal olarak erkekler ayrıcalıklı durumdaydı. O yüzden kadınların yolları mahkemeye düşünce, söz sırası kendilerindeyken etkileyici konuşmaları gerekiyordu.³⁷⁹ Uzun ve detaylı anlatımların olduğu davalarda genelde kadınların, başrolde oluşunu bu duruma bağlayabiliriz.

Bir diğer detaylı anlatım içeren davada Ayşe isimli kadının söylediği sözlerin duyulmayışına şahit olmaktayız. Muhâla'a şeklinde boşanarak haklarından vazgeçen Ayşe, sözlerine kocasından şikayet ederek, ...*da'imâ bana cûr ve eziyet üzere olduğundan mâ'adâ...* şeklinde başlıyor. İddiasına göre kocasından zulüm gören kadın, muhâla'a yapmak istemediği için dayak yediği iddiasındadır. Muhâla'aya ikna edilmek için ise ağzından ve burnundan kan gelene kadar dayak yediğini söyleyerek mehir hakkını istemiştir. Boşanma sırasında kendisine birtakım eşyalar verildiğini, kocasının korkusundan hepsini kabul ettiğini söyleyen Ayşe, muhâla'anın geçersiz olduğunu iddia etmektedir. Bu olayda ciddi mağduriyet iddiasında olan Ayşe'nin sözlerinin dikkate alınmadığını görebiliriz. Çünkü muhâla'anın tanıkları Ayşe'nin davadan men edilmesine neden olmuşlardır. Kadın iddiaları ile ilgili yalan söylüyor olabilir, çünkü muhâla'a ile boşandıktan sonra kocasına mehir talebi ile dava açan çok sayıda kadın bulunmaktadır. Ancak muhâla'a yapması için zorlandığını söyleyen tek kadın Ayşe'dir. Ayşe'nin hiçbir kanıtı olmadan mahkemeye gelmesi kadı'nın adaletine güvendiği için en azından bir sorgulama yapılacağını düşünmüş olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Ayşe'nin doğru söyleme ihtimali, üzerinde durulması gereken bir ihtimal iken suçu ispat etmek iddia sahibinin görevidir. Bu nedenle mahkeme kimin şahitleri varsa onun lehine karar veriyor görünmektedir.³⁸⁰

Mahkemede haklılıklarını ispatlamak için sözlerin bir yöntem olarak kullanıldığı davalara en güzel örnek mahalleden ihraç talepleridir. Çünkü mahallelinin göndermek istedikleri kişilerin durumu ile ilgili kadıyı ikna etmesi gerekmektedir. Bu tür davalarda mahalleli ihracını istedikleri kişilerin, onaylamadıkları davranışlarını uzun uzun sıraladıktan sonra ...*nice def 'a men' ve nasîhat olunup her biri 'âmil olmadıkları ecilden her birinin bu*

³⁷⁹ Peirce, *Ahlak Oyunları*, s. 262.

³⁸⁰ KŞS 40: 73/2.

makûle hilâf-ı şer' evzâ'ına tahammülümüz kalmamışdır... şeklinde defalarca onları doğru yola getirebilmek için denediklerini ama akıllanmadıklarını, son çare olarak mahalleden ihraç talebinde bulduklarını belirtmeye özellikle gerek duymuş olmalılar, çünkü eğer mahalleden çıkarılmazlarsa ...*her birimiz perâkende ve perîşân olmamız mukadderdir...* diyerek adeta kadıyı durumun ciddiyeti konusunda ikna etmeye çalışmışlardır.³⁸¹

Mahalleden ihraç talebi olan bu davada oldukça detay verilirken kullanılan ifadeler önemlidir. İmam ve sevgilisi olduğunu düşündükleri kadının, mahalleden ihraç edilmesini talep eden mahalleli, ...*câr-ı mülâsık olup menzillerinin arasında olan yerde divarı münhedim olmağla mezbûre İsmihân nâ-mahrem iken biri birlerinden ihtifâ itmeyüp dâ'imâ ülfet ve ünsiyet ve 'işret ve musâhabet üzere oldukları ecilden merkûmun imametinden istikrâh eyledik...* şeklinde durumu özetlemiştir. İddialarını güçlendirmek için şikayetçi olan ahalinin ifadelerinde kullandıkları sözcüklere dikkat etmek gerekmektedir. Öncelikle duvarları bitişik komşu iken duvarlarının yıkıldığını söyleyerek aralarındaki somut sınırın ortadan kalktığını vurgulamak istemişlerdir. Sonra nâ-mahrem olmalarına rağmen birbirlerinden *ihtifâ itmeyüp* ifadesiyle çekinmeden görüştiklerini belirtmişlerdir. İkisinin artık dost olduklarını ahablık yapıp sohbet ettiklerini *dâ'imâ ülfet ve ünsiyet ve 'işret ve musâhabet* şeklinde ifade etmişlerdir. Buradaki *dâ'imâ* kelimesi bu durumun artık bir alışkanlık haline geldiğini belirtmişler ve bundan rahatsızlık duydukları için imamlarına güvenleri kalmadığını dile getirmişlerdir. Ortada bir zina durumu olmamasına rağmen bir zina iması ve öncesinde alınmak istenen bir tedbir var görünmektedir. Mahalle kendi kontrol mekanizmasıyla bunun önüne geçmeye çalışmaktadır. Dava sonucunda kişilerin ihraç edilmeleri ise mahallelinin kontrol mekanizmasının işlediğinin kanıtı olmaktadır.³⁸²

Anlaşmazlık sebeplerinin detaylı kaydedildiği belge türlerinden biri de talâk'tır. Bu türden boşanmaların kayıt edilmesinin zorunlu olmamasından dolayı sicillerde az sayıda kayda rastlanmaktadır. Kaydedilen talakların ise bir şekilde mahkemeye taşınmasını gerektirecek anlaşmazlıklar içerdikleri söylenebilir. Örneğin karısından şikayetçi olan Mehmed mahkemeye gelerek ifadesinde, ...*zevcem mezbûre Cemîle babası merkûm ile ma'â benim menzilime gelüp kendinin olan eşyâsını bi'lcümle ve benim dahî ba'zı eşyâmı tefrîk ve ahz idüp babasının menziline gelüp meks itmişdir hâlâ kendüyü ve eşyâmı menzilime götürmek murâd eylediğimde muhâlefet üzredir...* diyerek tamamen üstü kapalı şekilde bir ifade vermiştir. Mehmed'in ifadesinden, tamamen mağdur olan, karısının gidiş sebebini bile

³⁸¹ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 330.

³⁸² Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 127.

bilmeyen bir adam profili ortaya çıkmaktadır. Ancak Cemile'ye vekalet eden babasının ifadelerine göre Mehmed, karısına sinirlenmiş ve kayınpederinin dükkanına gidip *...ben senin kızını tatlık murâd iderin...* dedikten sonra, kızını götürmesini istemiştir. Kadının eşyalarını eline veren Mehmed *...ben seni istemen çık kapudan taşra git...* demiş ve karısını evden kovmuştur. Kadının *...sen beni istemezsen ben dahî seni istemem...* sözlerinden anlaşmazlığın iki taraflı olduğu anlaşılmaktadır. Kovulan kadın, bir anda terk eden pozisyonuna girmiş ve adamdan mehrini vermesini istemiştir. Mehmed o anda verebileceği kadarını verip kalanını sonra getireyim dese de Cemile, *...mezbûr mehrim temâm olmadıkça almam...* demiştir. Buraya kadar karı koca arasındaki kavganın ciddi olduğunu söylemek zor değildir. Olayın gerçek yüzü ortaya çıkınca Mehmed elindeki fetvayı ile talâkın gerçekleşmediğini ispat etmeye çalışmıştır. *...mezbûreye ıslâh olsun deyu seni istemem didim lâkin kelimât-ı meşrûha ile talâk vâki' olmadığına...*³⁸³ Mehmed dediği gibi bunca olayı karısını ıslah etmek için yaşadıysa ıslah olan gerçekten karısı mıydı? sorusu akla geliyor. Ancak başlangıçta olayı gizlemesinden de anlaşıldığı gibi Mehmed öfkesi ile hareket etmiş ve pişman olmuş, sonrasında ise karısını eve getirmeyi başaramadığı için fetva alarak mahkemeye gelmiştir.

Kişilerin ifadeleri ya da söyledikleri sözlerden, söylemek istediklerini çıkarmak tabii ki bir varsayımdır. Ancak bu varsayımlar sayesinde insanların kendi dünyalarında yaşadıkları sorunlara daha yakından bakabilmek mümkün olmaktadır. Sözleri çeşitli kaynaklar vasıtasıyla bir şekilde günümüze ulaşan bu insanların seslerine kulak vererek geleneksel tarih yazımından uzaklaşıp yaşadıkları mağduriyetleri daha iyi anlayabilmekteyiz.

3. Hak Arama Yolları

1691-1704 yılları arasında Konya'da yaşayan insanların mahkemeyi aktif bir şekilde kullandıkları görülmektedir. Buradan hareketle insanların adalete, mahkemeye, dolayısıyla kadıya güvendikleri söylenebilir. Çoğu zaman ispatları olmasa da mahkemeye gelişleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Kadı'nın uğradıkları haksızlığı anlayacağını ve kendilerine yapılan haksızlığı gidereceğine inanmış görünmektedirler. Aksi taktirde hiçbir sonuç elde edemeyeceklerini bildikleri durumlarda bile mahkemeyi bu şekilde aktif kullandıkları düşünülemez.

3.1. İhbar/Haber Verme

Özel hukuk alanında kadı'nın davaya bakabilmesi için kendisine bir şikayetin ulaşması veya taraflardan birinin dava açması gerekmektedir. Ceza hukuku alanında ise kişilere karşı

³⁸³ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 274.

işlenmiş bir suç söz konusu olduğunda, zarar görenin ya da varislerinin; had cezası gerektiren bir suç söz konusu ise herhangi bir Müslümanın, mahkemeye haber vererek şikayetçi olması gerekmektedir.³⁸⁴ Kişilerin mahkemeye haber verme sebepleri, anlaşmazlıkları çözmekten çok, ileride ortaya çıkabilecek tazminat yükümlülüklerini engellemek için kayıt oluşturma amacı taşımaktadır.³⁸⁵

Olayın mahkeme kayıtlarına yansımalarının bir diğer yolu, konu ile ilgili bilgisi olan kişi ya da kişilerin haber vermesidir. Mahkemeyi bilgilendiren kişi ya da kişilerin öncelikli amacı olayın çözülmesine yönelik değildir. Bu durum daha çok Osmanlı idarî anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin subaşı, gelirini suçlulardan alınan cezalardan sağlamaktadır. Bu nedenle aldıkları duyumları mahkemeye getirme konusunda bu görevlilerin hevesli davrandıkları görülmektedir.³⁸⁶ Diğer yandan mahkemeye haber verenler mağdur ve mağdur yakınlarından başka, suçun işlendiği bölgede yaşayan kişi ya da kişiler olabilmektedir. Nitekim suçun işlendiği mahalde yaşayanlar, failin bulunamadığı durumlarda suçtan doğan zararı ödemek zorundadır. Bu nedenle suçu mahkemeye haber vererek bu zarardan kaçınmaya çalışmışlardır.³⁸⁷ Kişilerin yaşadıkları mağduriyetlerde mahallelinin dahil olmadığını belirttikleri kayıtlara da sık rastlanmaktadır. Bunun dışında mahalleli toplumu ilgilendiren ve toplum ahlakına aykırı olduğunu düşündüğü zinâ gibi suçlarda da duyarlı davranarak mahkemeye haber vermiştir. Yine aynı şekilde mahalle veya köyden biri öldüğünde ya da faili meçhul bir cinayet işlendiğinde olayın araştırılması için, mahkemeye gidenlerin keşif isteği de sorumluluktan kaçınma sonucu ortaya çıkmaktadır. Ahalinin sorumluluktan kurtulmak adına, yaşanan adlî olaylarda dikkatli olması, Osmanlı'da suçun ve dolayısıyla mağdurun gizli kalmasını engellemiştir.

3.2. Hüccet

Hüccet, *“Kadı tarafından verilen ve herhangi bir karar içermeyen tarafların beyanlarına dayanan belgedir.”*³⁸⁸ Hüccetler noterlik işleri türünden kayıtlar olup sicillerdeki belgelerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Gerekli görüldüğünde kadılar tarafından kişilere

³⁸⁴ Nazmi Küçükyağcı, “Geçmişten Günümüze Türk Yargı Sistemi Ve Yargı Bürokrasisi”, *Başbakanlık Uzmanlık Tezi*, Ankara 2012, s. 34.

³⁸⁵ Harun Er, “1700-1725 Yılları Arasında Konya Mahkemesi’ne İntikal Eden Olaylar”, *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya 2006, s. 27.

³⁸⁶ Abacı, *Bursa*, s. 104.

³⁸⁷ Abacı, *Bursa*, s. 104.

³⁸⁸ Abacı, *Bursa*, s. 111.

verilen bu belgeler, kadıların mühür ve imzasını taşıması açısından resmî belge özelliği taşımaktadır.³⁸⁹

Şer'îye Sicillerinde hüccet, sonradan ortaya çıkabilecek mağduriyeti önlediği ve bir kanıt niteliğinde olduğu için önemlidir. Daha önceden yaşanan mülk satışı, boşanma kaydı, alacak meselesi, miras paylaşımı, nikah akdi vs. gibi çok çeşitli konularda kadı tarafından kişilere verilen bu belgeler, ileride yaşanan ve mahkemeye yansıyan meselelerde, kişilerin aklanmasını sağlayabileceği için, geçerli bir hak arama yoludur. Örneğin miras paylaşımında haksızlığa uğrayan Ayşe Hatun, divana başvurarak elindeki hüccete aykırı hareket eden ve kendine ait malları satan yeğeninden şikayetçi olurken; konu ile ilgili fermanda, hüccete göre karar verilmesi yönünde kadıya emir verildiği görülmektedir.³⁹⁰ Bir başka örnekte ise kendisine tecavüz edildiğini iddia eden, ancak ispatlayamayan bir kadın, aradan sekiz ay geçtikten sonra tekrar mahkemeye gelerek aynı şekilde şikayetini yinelemiştir. Burada davalı olan adam daha önceden aldığı hüccet sayesinde bu kez olaydan yemin etmesine bile gerek görülmeden aklanabilmiştir.³⁹¹

Hüccet, aynı konu üzerinden daha sonra oluşabilecek hak iddiasını engellemektedir. Örneğin, anlaşmalı boşanma olan muhâla'a davalarında kişilerin ellerinde bulundurduğu hüccet sayesinde, daha sonra ortaya çıkabilecek hak iddialarını engelleyebildiği görülmektedir. Nitekim muhâla'adan sonra yeniden evlenmek için izin almaya gelen kadın, elindeki hücceti sayesinde beklemesi gereken iddet süresinin bittiğini ispat ederek izin alabilmiştir.³⁹² Diğer taraftan muhâla'a hüccetleri sayesinde haklarından vazgeçen kadınların, sonradan hak talep etmelerinin önüne geçilmiş,³⁹³ boşanmayı inkar eden erkeklerin kadınları rahatsız etmemeleri sağlanmıştır.³⁹⁴

Hüccetin mağduriyet oluşmadan önce ve oluşuktan sonra, kişilerin haklarını koruyucu bir özelliği vardır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi hüccetin, sonradan ortaya çıkabilecek mağduriyet ile ilgili durumlarda bir nevi tedbir niteliğinde olduğu görülmektedir.

³⁸⁹ Ekinci, "Mahkeme", s. 977; İlhan Akbulut, "Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni", *AÜHFD*, C. IV, S. 219-256, 2000, s. 231-232.

³⁹⁰ Sak, *41 Numaralı*, s. 357.

³⁹¹ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 21.

³⁹² Sak, *41 Numaralı*, s. 172.

³⁹³ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 418.

³⁹⁴ Sak, *37 Numaralı*, s. 172.

3.3. Fetvâ

İfta/fetvâ verme, bir sorunu veya bir olayı açıklamaktır. Genellikle *ifta*, bir meselenin şeriatı uygunluğunu ve hukukî sonuçlarını öğrenmek için sorulan soruya cevap anlamındadır. Soruyu sorana *müstefti/fetvâ isteyen kimse*, cevap verene *müftü*, verilen cevaba *fetvâ* denilmektedir. Fetvâ müessesesinde, sorunu olanlar müftülere başvurarak meselelerin çözüm yollarını aramış ve buna göre aralarında anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu müessese aynı zamanda her olayın mahkemeye çözümlenmek üzere gelmesini de önlemiştir.³⁹⁵ İlgililer isterlerse ve aldıkları bilgiden tatmin olmuşlarsa meselenin çözümünü böylece halletmiş, ancak aldıkları bilgiden tatmin olmamışlarsa mahkemeye müracaatla olayın çözümünü talep etmişlerdir. Osmanlı'da hemen her yerleşme merkezinde müftülerin bulunması insanların bu müesseseyi aktif kullanmalarını sağlamıştır.³⁹⁶

Halk arasında daha önce yaşanan hukukî anlaşmazlıkların çözümleri Şeyhülislâmlık tarafından birer kaynağa dönüştürülmüş ve herkesin özellikle de kadıların bu kaynaklardan yararlanması istenmiştir. Bu sebeple kadıların verdikleri hükümde hataya düşmemeleri beklenmiştir. Kaldı ki takıldığı hususlarda hukukçulara danışması, müftülerden fetvâ sorması da mümkün kılınmıştır. Zaten karmaşık ve çeşitli olmadığı için mahkemeye gelen davaların hukuka aykırı çözümlenme ihtimali de oldukça düşüktür.³⁹⁷ Kadılar hatalı karar verseler bile temyiz yolu her zaman açık bırakılmıştır.

Mahkemeye gelen kişi davasıyla ilgili müftüden aldığı fetvâyı kadıya, haklılığını destekleyecek bir delil olarak sunabileceği gibi, kadı da gerektiğinde müftüden fetvâ istemiştir.³⁹⁸ Fetvalar gerçekte danışma amaçlı belgeler olup doğrudan kanıt niteliği taşımaları³⁹⁹ da uygulamada kişileri haklarını ararken destekleyici nitelikte olmuştur. Yani kadıların fetvâya uyma zorunluluğu yoktur, ancak *“uygulamada genellikle hükümlerin bunlara uygun verildiği, aksi halde üst kontrol mercii tarafından hükmün bozulduğu veya fetvâya niçin uyulmadığının sorulduğu görülmektedir.”* Dolayısıyla kadıların bu şekilde fetvâlara uygun hareket etmesi, anlaşmazlıkların üst mahkemeye götürülme oranını azaltmıştır.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Küçükyağcı, “Yargı”, s. 42.

³⁹⁶ Akbulut, “Adalet”, s. 235.

³⁹⁷ Ekinci, “Mahkeme”, s. 977.

³⁹⁸ Ekinci, “Mahkeme”, s. 975.

³⁹⁹ Abacı, *Bursa*, s. 113-114.

⁴⁰⁰ Ekinci, “Mahkeme”, s. 975.

3.4. Görgü Tanıkları

Osmanlı'da çeşitli iddialar ile suçlanan şahıslar hakkında mahkemede yapılan tanıklık önem arz etmekte ve kadı, kararını buna göre şekillendirmektedir. İslâm hukukunda iddiaların kanıtlanmasında en çok başvurulan araçlardan birisi şahitliktir. *Şahitlik/tanıklık üçüncü kişilerin dava ile ilgili bir vakıa hakkında, dava dışında bizzat edinmiş oldukları bilgiyi mahkemeye bildirmeleridir.* Tanıklar ister olay hakkında ister kişiler hakkında tanıklık ediyor olsunlar, şikayet eden ve edilenin kaderini belirlemektedirler.⁴⁰¹ Bu anlamda “*tanıklık yargılama sisteminin ayrılmaz bir yapı ögesidir.*”⁴⁰²

Yazılı hukukta, tanıkların inanılabilirliklerini gerçek biçimde belirlemek çok önemli bir husustur. Kendi düşünceleri arasında gerçek bir bağ kuran ve başkalarının duyguları ile kendi duyguları örtüşen her insan tanık olabilir.⁴⁰³ İslam hukukunda kişinin şahitliğe ehil olması için ilk şart, dinî-hukukî yükümlülüklerle muhatap olacak yaşa ve akli olgunluğa erişmiş olmasıdır. Bunun için de kişinin akıl sağlığı yerinde olup bulûğ yaşına erişmesi gerekir.⁴⁰⁴ Osmanlı mahkemelerinde tanık profiline bakıldığında, bu kişilerin erkek oldukları görülür. İslam hukuku çeşitli gerekçelerle kadınların şahitlik yapmasını sakıncalı görmüş, Osmanlı da, istisnai durumlar hariç,⁴⁰⁵ buna göre hareket etmiştir.

Sicillerde her iki tarafın şahidinin olduğu davalara rastlamak pek mümkün değil iken var olan şahitler iddia sahibinin şahitleridir. Bazı durumlarda olaya direk şahit olmasalar da davalının genel durumu hakkında bilgisi olan kişilerin şahitliklerine de başvurulmuştur. Bu durum *li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'a hâzırûn olup istihbar olunduklarında* kalıbı ile gösterilmiştir. Eğer olayı gördülerse *li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'a hâzırûn olup istihbar olunduklarında ala tarikiş-şehade haber virmeleriyle* şeklinde söylenmiştir. Görgü tanıkları bulunmayan vakalarda, davalının itirafına tanık olunmuşsa bu da geçerli sayılmıştır.⁴⁰⁶

Mahkemede suçun ispatı, şikayetçinin yükümlülüğündedir. Bunun için de en önemli kanıt olayın görgü tanıklarının mahkemeye getirilmesidir. Şayet olayı gören tanıklar yoksa, failin cezalandırılması için suçlu olduğunu doğrudan kabul etmesi ya da yeminden kaçınarak⁴⁰⁷ dolaylı yoldan kabul etmesi gerekir. Mahkemede bu unsurlardan hiçbirisi yoksa

⁴⁰¹ Çakır, “XVI. Yüzyıl Ayntab”, s.40

⁴⁰² Pierce, *Ahlak Oyunları*, s. 194.

⁴⁰³ Cesare Beccaria, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, çev: Sami Selçuk, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 71.

⁴⁰⁴ H. Yunus Apaydın, “Şahit”, *DİA*, C. 38, S. 278-283, 2010, s. 280.

⁴⁰⁵ Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 121.

⁴⁰⁶ Abacı, *Bursa*, s. 107-108.

⁴⁰⁷ Sak, *41 Numaralı*, s. 246; KŞS 40: 91/1; Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 310.

o zaman fail ile ilgili su-i hal soruşturması talep edilebilir ve kadı buna göre hüküm verebilir.⁴⁰⁸

Tanıklara inanılabilirliğin gerçek ölçütünü, yalnızca onun doğruyu söylemekteki ya da söylememekteki çıkarı belirler.⁴⁰⁹ Yalancı şahitlik ihtimaline karşı mahkemenin aldığı açık bir önlem yoktur. Sistemin işleyişinde toplumun sosyal kontrol işlevinin etkinliğine güvenilmektedir. Buna ek olarak kullanılan *udûl-i muslimîn* kalıbının da bu kişilerin “dürüst” olarak tanındıklarının işareti olduğu varsayılabilir.⁴¹⁰ Diğer taraftan yalancı şahitlik haksızlığın devam etmesine sebep olmakta ve adaletin yerini bulmasını engellemektedir. Bu sebeple yalancı şahitlik yapmama Ku’an’da iyi insanların özellikleri arasında zikredilirken (el-Furkan 25/72), hadislerde yalancı şahitlik en büyük günahlar arasında sayılmıştır.⁴¹¹ Diğer taraftan bir tanığın inandırıcılığını, suçlu ile kendisi arasındaki ilişkinin derecesine indirgeyerek saptamak gerekir. Suçun korkunçluğu ve koşulların belirsizliği ne denli çoksa, bir tanığın inandırıcılığı da o oranda azalmaktadır.⁴¹²

3.5. Su-i/Hüsn-i Hal Soruşturması

Osmanlı Devleti’nde bir kişinin suç işleme potansiyeli, mahallelinin onun hakkındaki kanaatine göre belirlenir ve *hüsn-i hal* sahibi olanların suç potansiyelinin düşük, *su-i hal* sahibi olanların ise suç potansiyelinin yüksek olduğu düşünülürdü. Bir kişinin, kadın veya erkek olsun, hüsn-i halinin en net ve kesin ifadesi, *kendi halinde olmaktı*. Bu ifade ile kastedilen, kişinin kanun dışı işlere meyletmediği, toplumun hoş karşılamadığı eylemlerden uzak durduğu, suç işleme ihtimalinin düşük olduğudur. Bununla birlikte erkeklerin *cemaatle namaz kılmaları*, kadınların ise *ehl-i ırz* ve *dindâr* olmaları toplumun gözünde kişilerin güvenilir olmasını sağladı. Erkekler açısından cemaatle namaz kılmak dinî ve ahlakî referanslar kadar kişinin ne kadar sosyalleştiği ile mahallelinin “*yüzüne bakacak yüzünün olması/olmaması*” bağlamında karşılıklı güven açısından önemli sayılmaktadır.⁴¹³

Herhangi bir olayda, suça görgü tanıklığı yapabilecek kişi yoksa, mahallelinin davalının kişiliği hakkında verdiği ifade kararın temelini oluşturuyordu. Her ne kadar son kararı kadı veriyorsa da mahallelinin sözlerinin dikkate alınmadığını söylemek yanlış olur. Mahalle halkının davalı kişi hakkında yaptıkları tanıklık bu açıdan bakıldığında oldukça

⁴⁰⁸ KŞS 40: 197/2.

⁴⁰⁹ Beccaria, *Suçlar*, s. 71.

⁴¹⁰ Abacı, *Bursa*, s. 108-109.

⁴¹¹ Apaydın, “Şahit”, s. 283.

⁴¹² Beccaria, *Suçlar*, s. 72.

⁴¹³ Çetin, “Mahalle”, s. 48-49.

mühimdir.⁴¹⁴ Mahallesinde iyi ya da kötü olarak tanınıyor olmak kişinin suçlu veya masum olduğunun kanıtlanmasında çok önemli bir işleve sahiptir.⁴¹⁵ Örneğin, komşusunun, zina teklifinde bulunarak tehdit ettiği kadın, olayı mahkemeye taşıyınca, kişi hakkında su-i hal soruşturması yapılmış ve mahalleli adamın kötü halini haber vermiştir. Ortada kanıtlanabilecek bir suç olmamasına rağmen, kadının sessiz kalmamasından ve adamın da mahallelinin gözünde iyi bir izlenim bırakmamasından dolayı kişi tazir ile cezalandırılmıştır.⁴¹⁶ Örnekten de anlaşıldığı gibi böyle bir ortamda sürekli mağduriyet yaşayan birinin toplumun gözünden kaçması zordur. Zamanla mağduriyetin artarak maduniyete dönüşmesi ile kişilerin toplum dışına itilmesi durumlarının ortaya çıkması için Osmanlı mahalle ya da köyleri uygun ortamı yaratmamaktadır.

Mahkemede kişiler onurunu korumak istiyorsa, toplumun kendisine bakışının iyi olmasını sağlamak zorundadır. Bu da doğal olarak toplumu ahlak dedektifi yapmaktadır. Dolayısıyla insanlar toplum içinde hal ve tavırlarına dikkat etmiş, kimse adı kötüye çıksın istememiştir. Bu nedenle bir kişi mahkemede suçlanırsa hakkında tutanaklara geçen ve saygınlığını zedeleyen durumdan kurtulmak için çalışmıştır.⁴¹⁷

Çalıştığımız dönemde tezimize konu olan davalarda 33 kere su-i/hüsn-i hal soruşturması yapılmıştır. Bunlardan 13'ünde kişilerin hüsn-i halleri, 20'sinde ise su-i halleri mahalleliler tarafından ihbar edilmiştir. Kişilerin iyi halleri, *kendi hâlinde ehl-i 'ırz müstakim kimesne olmak, hüsn-i hâl üzere eyü kimesne olmak, bu ana değin hilâf-ı şer' evzâ'ı istimâ' olunmamak, kendi hâlinde diyânet ve istikâmet üzere olmak, ecânib ve nâ-mahrem ile mu'âmelesi olmamak, san'âtıyla iktisâb ve ta'yîş üzre olmak, yaramaz olmamak, sâlih ve mütedeyyin ve kendi hâlinde olmak*, ifadeleri ile mahkemeye bildirilirken; kötü halleri ise *nisvân ve sıbyâna elfâz-ı habîse ile itâle-i lisân ve sâ'ir envâ' şerr ve fesâd itmekden hâlî olmamak, yaramaz olmak, dâ'imâ ehl-i 'ırza şütüm idüp itâle-i lisân itmekden hâlî olmamak, dâ'mâ cevr ve eziyet üzere olmak, dâ'imâ nâ-mahrem levendât ve sâ'ir ecânib ile ihtilât ve şurb-ı hamr ve fesâd itmekden hâliye olmamak, kendi hâlinde olmamak, ehl-i fesâd eşkıyâ ve fiska evlerin gezmeyi mu'tâd edinmek, fesâd ve şekâvet üzere olmak, dâ'imâ şerr ve şekâvet üzere olmak, bî-nâmâz ve nâ-mahrem ecânib 'avratlar ile muhtelit kimse olmak, dâimâ nice kimesnelerin kendüyü ve nice kimesnelerin evlâdını fesad için ta'rızdan hâlî olmamak, ehl-i fesâd olmak, menziline fevâhiş ve ehl-i fesâd getürmek, beyne'n-nâs yer içer uyur ta'bîr*

⁴¹⁴ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 40.

⁴¹⁵ Çetin, "Mahalle", s. 49.

⁴¹⁶ Sak, 37 Numaralı, s. 121.

⁴¹⁷ Pierce, Ahlak Oyunları, s. 237.

olunan ehl-i fesâddan olmak, eyu adam olmamak gibi ifadelerle bildirilmiştir. Kısacası kendi halinde, işiyle uğraşp cemaate faydalı olan kişiler mahalle ahalisinin gözünde iyi izlenim bırakırken; kendi halinde olmayan, boş gezip insanlara rahat vermeyen, küfreden, eşkıyalar ve namahrem kişilerle ilişkide olan ve tüm bunları alışkanlık haline getiren insanlar mahalle ahalisinin haklarında iyi düşünmediği kişilerdir.

Su-i/hüsn-i hal soruşturmalarına ihtiyaç duyulan konular genelde, fi'l-i şeni', zinâ, haneye tecavüz, küfür, mahalleden ihraç gibi konulardır. Bunlar dışında karısını dövme, alışkanlık haline getiren bir kişinin durumu, görevini kötüye kullandığı iftirası üzerine ehl-i örfen bir kişinin durumu ve komşusu olan kadının evini gözetleyen bir kişinin durumu mahalle ahalisinden sorulmuştur.

Kişiler hakkında yapılan su-i/hüsn-i hal soruşturması açılan bir davada, kadıya karar verme konusunda yardımcı olan bir unsurdur. Kişinin halinin ahaliden sorulması için her zaman hakkında açılmış bir dava olmasına gerek yoktur. Bazı durumlarda kişiler haklarında kötü bir söylenti çıktığında ya da iftiraya uğradıkları zaman bu soruşturmayı talep etmişlerdir.⁴¹⁸ Sicillerde halinin mahalleliden sorulmasını isteyerek toplum nezdindeki itibarını korumaya çalışan 5 kişi vardır. Bunlardan biri yukarıda bahsi geçen görevi kötüye kullandığı iftirası atılan ehl-i örf,⁴¹⁹ biri hakkındaki şüpheleri gidermek isteyen kadı naibi,⁴²⁰ biri evine giren hırsız yüzünden insanların kötü düşünmesini istemeyen kendi ve kızları ile ilgili soruşturma talep eden bir kadın,⁴²¹ biri tecavüze uğramaktan kaçarak kurtulan ancak ispat edemediği için davadan men edilen bir kadın,⁴²² diğeri ise suçlular ceza aldıkları halde hakkında hiçbir şüphe kalmasını istemeyen, tecavüze uğrayan bir kadının soruşturma talebidir.⁴²³

Osmanlı'da kişilerin, ahalinin gözündeki itibarını önemsemesi toplum içinde davranışlarına dikkat etmesine neden olmuştur. Ahalinin ise kişilerin yaşayışlarına dikkat etmesi, yaşanan mağduriyetlerin de görülmesini sağlamıştır. Böylece toplum nezdinde kötü hali görülmeyen ve iyi bilinen kişi, mahkemede kendine bir dayanak sağlamış olmaktadır.

⁴¹⁸ Tok, "Kadı Sicilleri", s. 161.

⁴¹⁹ Sak, *41 Numaralı*, s. 306.

⁴²⁰ Sak, *37 Numaralı*, s. 395.

⁴²¹ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 205.

⁴²² Solak-Sak, *39 Numaralı*, s. 5.

⁴²³ Sak-Solak, *38 Numaralı*, s. 293.

3.6. Mahalle Faktörü

Osmanlı mahallelerinin iç yapılanması sayesinde mahalle düzeyinde her türlü kötü ve gayri ahlâki yaklaşım adeta imkânsız hale getirilmiştir.⁴²⁴ Mahallede yaşanan herkesin, mahallenin kurallarına uyması beklenmiştir. Aykırı durumlar ise toplumun kendi geliştirmiş olduğu mekanizmalarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu durumu, devlet tarafından her zaman desteklenen ve hatta mahalle kurumu aracılığıyla mahalleliye yüklenen bir ödev olarak değerlendirmek mümkündür.⁴²⁵ Örneğin toplum ahlakını bozan ve mahallenin adını lekeleyen zina suçunu engellemek adına katran sürme yöntemi uygulanmıştır. Zina suçu, gizli işlenmesi dolayısıyla ispatlanması diğer suçlara göre daha zordur. Eğer zina ispatlanamazsa, iftira atılmış yani kazf suçu işlenmiş sayılma ihtimali vardır. Bu nedenle kapıya sürülen katran, zinanın cezalandırılması için devleti harekete geçirmenin yanında, kişileri de kendilerine ve ailelerine bir çekidüzen vermeleri için de ciddi bir uyarı niteliğinde olmuştur.⁴²⁶ Nitekim ahali, mahallelerinde yaşayan kişileri yakından tanımaktadır. Bu sebeple kişilerin suç işleme potansiyelleri, mahallesi ahalsinin onun hakkındaki gözlemlerine göre tanımlanmıştır. Bu anlamda kapıya katran sürme davalarında karar, mahkemede ve kadı tarafından verilse bile, kararın asıl kaynağının mahalleli olmuştur.⁴²⁷

Osmanlılarda mahalle/köy ahali, ahlâk dışı davranışlarda bulunan veya kanuna karşı gelen kişileri, kanunnâmelerin onlara verdikleri yetki çerçevesinde, mahalle veya köylerinden çıkartma hakkına sahip olmuştur. Bununla ilgili bilinen ilk hüküm, I. Selim Kanunnâmesi'nde yer almakla birlikte I. Süleyman, II. Selim ve IV. Mehmed dönemi kanunnâmelerinde de küçük değişikliklerle bu hükme, rastlamak mümkündür.⁴²⁸ Nitekim I. Süleyman (Kanunî) Kanunnamesinde, *bir kişinin oturduğu mahallenin ya da köyün halkı bu kişinin "yaramaz" olduğundan bahseder ve gerçekten de halk arasında "adı kötüye çıkarsa", bu durumda olan şahsın mahalle ve köyünden sürgün edileceği* ifade edilmiştir. Bu madde mahalleden ihraç edilme hususunda yasal bir dayanaktır.⁴²⁹ Burada asıl önemli olan mahallelinin ihraç talebinde bulunabiliyor olmasıdır. Bu durum kişilerin mahallenin kontrolünü her zaman üzerlerinde hissetmelerine neden olmuştur.⁴³⁰

⁴²⁴ Düzbakar, "Osmanlı", s. 100.

⁴²⁵ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 33.

⁴²⁶ Çetin, "Katran", s. 143.

⁴²⁷ Çetin, "Katran", s. 149-150.

⁴²⁸ Çetin, "Mahalle", s. 50-51; Yağcı, "Kadın", s. 56.

⁴²⁹ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 44.

⁴³⁰ Çakır, "XVI. Yüzyıl Ayntab", s. 47.

Mahalle sakinlerinin yaşadıkları yerin saygınlığını korumak adına, sui hallerinden ve ıslah olmayacaklardan emin oldukları kişilerin ihraç edilmesi için mahkemeye başvurduğu dört adet mahalleden ihraç davası vardır. Bu davalarda şikayetçi olarak mahkemeye gelenler mahalle ahalisidir. Bu kişiler kayıtlara *ashâb-ı hâze'l-kitâb* olarak geçmiştir. İhraç talebi ile ilgili ilk olay Bordabaşı Mahallesiinde meydana gelmiştir ve “ashâb-ı hâze'l-kitâb” şeklinde tanımlanan -mahallenin imamıyla birlikte molla unvanlı bir kişi, hacı unvanlı iki kişi, seyyid unvanlı üç kişi, beg unvanlı bir kişi ve isminde herhangi bir unvan bulunmayan üç kişiden oluşan- grup, kal'a mustahfizlarından olan Hasan bin Hüseyin isimli kişi ve annesinden şikayetçi olmuştur. Hasan ve annesine isnad edilen çok sayıda suç detaylı olarak kayda geçirilmiş ve her biri ayrı ayrı mahalleden ihraç sebebi olarak gösterilebilecek suçlardır. Yine de bu ana kadar ihraç talebinde bulunulmayıp en son çare olarak mahkemeye gelinmiştir. Mahallelinin sabrını taşıran olay ise iki gün önce Hasan'ın sarhoş olup *ehl-i ırz* bir ailenin menzilinin havlusuna girmesi sonucu, kadının çığlık atması ile mahallelinin de olaya şahit olmasıdır. Bu olaya kadar Hasan ve annesi için yapılan suçlamalar *evlerine fahişe ve genç oğlanları alarak içkili eğlenceler düzenlemeleri, aynı zamanda eşkıya ve ehl-i fesad olanlarla oturup kalkmaları* şeklindedir. Görüldüğü gibi bu suçların hepsi de son olaya kadar mahallelinin sabır gösterdiğini kanıtlamaktadır. Çünkü bu eylemlerden herhangi biri bile Osmanlı hukuku için cezası olan suçlardır. Sonuç olarak mahalleli bu kişilerin mahalleden ihraç edilmesini istemiş, kadı ise ihraç ile birlikte hapsedilmelerine karar vermiştir.⁴³¹

Sicile yansıyan ikinci olay Piresed Mahallesiinde meydana gelmiştir. Bu kez davalı mahallenin imamı ve imamın sevgilisi olduğu iddia edilen İsmihan isimli kişidir. İmam Molla Mehmed bin 'Îsâ'nın, komşusu İsmihan ile kendisine nâ-mahrem olmasına rağmen rahatlıkla görüşüp konuşması neticesinde *imametinden istikrâh eyledik*, diyen mahalleli rahatsızlıklarını ifade etmiştir. Yani hareketlerinden ve yakışsız davranışlarından dolayı imamlığından nefret ettik ya da imamlığını beğenmiyoruz diyerek ihraç talebinde bulunmuşlardır.⁴³² Mahallede cemaat önderi olarak gösterilebilecek bir kişinin, ahlaka aykırı davranışlar sergilemesi, mahalleliyi harekete geçirmiştir.

Üçüncü olay Şeyh Şemseddîntebriî mahallesiinde gerçekleşmiştir. Ashâb-ı hâze'l-kitâb şeklinde kaydedilen mahallenin ileri gelenleri olarak tanımlayabileceğimiz bu grup, Kasâb 'Osmân'ın karısı Satı'nın davranışları ile ilgili olarak mahkemeye gelmiştir. Esas şikayetçi olunan ve kendi halinde olmamakla suçlanan Satı isimli kadın iken, kocası da

⁴³¹ Sak, 37 Numaralı, s. 213.

⁴³² Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 127.

Satı'nın kötü hareketlerini görüp buna mani olmamakla belki de karısını dışlamamakla suçlanmıştır. Mahalleli iddialarını güçlendirmek adına olayı detaylandırmış ve Satı'nın yanlış davranışlarını, *...haftada bir gün kendi menziline olup sâ'ir günlerde def ve düplek ile ehl-i fesâd eşkıyâ ve fıska evlerin gezmeyi mu'tâd idinüp ve sâ'ir bunun emsâli fesâd ve şekâvet üzere olup ve zevci merkûm dahî merkûmenin şekâvet ve fesâdâtı ma'lûmu iken sükût idüp...* şeklinde ifade etmiştir.⁴³³

Dördüncü olayda ise Hocahabîb Mahallesi sakinleri Gançe bint-i 'Abdullah isimli kadının evine namahrem yabancı erkek aldığı gerekçesiyle ve daha önce de böyle bir durum yaşandığını söyleyerek mahalleden ihracını talep etmişlerdir. Hem Gançe hem de eve aldığı iddia edilen kişi olayı kabul etmemişlerdir. Buna rağmen mahalleli ihraç talebinde bulunmuş, ancak yalnızca kadının ihracı ile ilgili bir talep kaydedilmiştir. Mucibiyle şeklinde kaydedilen davada ihraç gerçekleşti mi tam olarak anlaşılamamıştır.⁴³⁴

Birinci ve üçüncü olayda mahalleli kişilerin sui halini, *kendi halinde olmamak* olarak tanımlamışlardır. Birinci olayda ahali durumunu ya da mağduriyetini, *...dâ'imâ bize eziyet üzereledir...* şeklinde; üçüncü olayda ise *...eğer ihrâc olunmazlarsa her birimiz perâkende ve perîşân olmamız mukadderdir...* şeklinde ifade etmiştir. İmam ve komşusu İsmihan'ın olayında ise böyle ifadelere rastlanmamıştır. Rastlanmama sebebi yüksek ihtimalle mahallelinin bir ve üçüncü olaydaki gibi somut dayanaklarının olmamasıdır. Belki de taraflardan biri, herkes tarafından tanınan ve cemaat önderi imam olmasaydı olay bu kadar büyümeyebilirdi. Yine imam ve İsmihan'ın komşu olması, ikisinin de bekar olması gerçek olup olmadığı belli olmayan bazı dedikodulara sebep olmuş ve sonuç mahalleden ihraç edilmeye kadar gitmiş görünmektedir.

Bu davalarda taraflara söz hakkı verilmemesi mahalle ahalisinin sonsuz söz ve kanaat hakkı olduğunu düşündürebilir ya da haklarında şikayet olan kişilerin sözlerinin kayıt altına alınmadığı düşünülebilir. Birinci olayda adli bir vaka bulunurken ikinci, üçüncü ve dördüncü olay bir iddiadır. Yalnızca birinci olayda ihraç dışında bir cezaya gerek duyulmuş ve hapis kararı verilmiştir. Dört olayın ortak noktası zina ile ilişkili davalar olmalarıdır. O halde ihraç taleplerinde zina suçu mahalleliyi bu kararı almaya iten sebeplerin başında gelmektedir, diyebiliriz.

⁴³³ Solak-Sak, 38 Numaralı, s. 330.

⁴³⁴ Sak, 41 Numaralı, s. 89.

Kıscası 1691-1704 yılları arasında dört mahalleden ihraç talebi olup üçü 1692 senesinin farklı zamanlarında dördüncüsü ise 1704 yılında meydana gelmiştir. İncelenen dönemde yalnızca dört kez mahalleden ihraç talebi olduğu düşünülürse bu yönetime nadiren başvurulduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu davalardan birincisinde Hasan ve annesi, ikincisinde imam Molla Mehmed bin 'Îsâ ve komşusu İsmihan, üçüncüsünde Osman ve karısı Satı, dördüncüsünde ise Gançe isimli kadın olmak üzere yedi kişi mahallelerinden ihraç edilmiştir.

Mahalleli kendini rahatsız eden her suçta mahkemeye giderek ihraç talebinde bulunmamıştır. Nitekim Mustafa Beşe isimli kişinin, sarhoşken kapısına dayandığı kişi mahkemeye gelince mahalleden Mustafa Beşe'nin hali sorulmuştur. Mahallelinin hakkında, *...Mustafâ Beşe dâ'imâ münferiden ve menziline ehl-i fesâd getirüp müctemi'ân şurb-ı hamr ve fisk itmekten hâlî değildir...* şeklinde ifade verdikleri Mustafa, ahaliye her ne kadar davranışlarıyla yük olsa da hakkında mahalleden ihraç talebi yoktur.⁴³⁵

Katran sürme ve mahalleden ihraç talebi gibi doğrudan mahallelinin karar verici konumda olduğu durumlarda her zaman sağlıklı kararlar verildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Kişisel çıkar ya da düşmanlıkların karar verme konusunda nasıl etkilerinin olduğunu buradan çıkarmamız mümkün değildir. Her ne kadar kararı kadı veriyor gibi görünse de mahallelinin kadı'nın kararlarını etkilediği bir gerçektir.

Mahallenin karar verme ve kontrol mekanizması olduğunu gösteren bir başka örnek ise Kerîmede Mahallesinde yaşanmıştır. Mahalle ahâlisinden yirmi kişilik kalabalık bir grup mahkemeye gelerek ve diğerlerini de temsil ederek imamlarından şikayetçi olmuşlardır. İmam Molla Mehmed bin Ömer'in başka bir camide daha imam olduğunu ve mahalle mescidini Ramazanda dahi açmadığını iddia etmişlerdir. Kuran'ı güzel okumadığını, konuşurken kaba ve küfürlü konuştuğunu söylemiş, imamlığından memnun değiliz, demiş ve daha işinin ehli birini talep etmişlerdir.⁴³⁶ Sonuç olarak imam, görevi başkasına bırakarak feragat etmiştir. Birçok soruşturmada mahalle ile birlikte imamların da görüşünün sorulduğunu düşünürsek, mahalleli toplumda itibarı olan biri ile ilgili bile çekinmeden ne düşündüklerini söylemiş ve şikayet edebilmişlerdir.

Dinî ve ahlakî hassasiyetlerle ya da onur ve şeref kavramlarıyla açıklanabilecek bu tepkilerin yanı sıra, devlet yönetimi, açıkça zina işleyen ve başkalarının da işlemesine sebep

⁴³⁵ Solak-Sak, 39 Numaralı, s. 164.

⁴³⁶ KŞS 40, 105/2.

olan kişileri toplumdaki soyutlamak için birtakım önlemler almaktadır. Bunun için yayınlanan fermanlar ile uyarıları dikkate almayarak fahişelerin barındırıldığı mahallelerde, başta imam ve müezzin olmak üzere, tüm mahalle halkının azarlanacağı ve ceza göreceği açıkça belirtilmektedir. Yine söz konusu emirin takipçisi olmak suretiyle, zaman zaman mahallelerin teftiş edildiği görülmektedir.⁴³⁷

Devletin *kefalet*, *nezir*, *kasame*, *teftiş* gibi uygulamalar yoluyla bireylerin birbirlerini kollamalarına, uyardılarına ve bazı durumlara müdahil olmalarına, kanuni olarak etki sağladığı görülmektedir. “Eğer bir kişi zinayı bilse gelip kadiya demese cürm yok. Ama uğruluğun bilse gelip demese on beş akçe cürm alın” şeklindeki hüküm bireyleri şahit oldukları kötülükleri, yetkililere bildirme konusunda sorumlu tutmakta, ancak kanıtlanması son derece zor olan ve kanıtlanamadığı zaman iftira olarak değerlendirilen zina konusunda ise esnek davranmaktadır.⁴³⁸ Bu nedenle kişiler hem ceza almamak hem de olayın gizli kalmasını engellemek için, şüphelendikleri kişilerin sokak kapısına katran sürme geleneğini başlatmışlardır. Böylece kapılarına katran sürülen hane üzerinde bir zina şüphesi olduğu ima edilmiştir. Hane halkının olaya sessiz kalma gibi bir seçeneği olmadığı gibi, üzerlerindeki zina isnadını kaldırmak için mahkemeye başvurarak, katran sürdüğünü düşündükleri kişilerden şikayetçi olmuşlardır.⁴³⁹

Çalıştığımız dönemde katran sürme ile ilgili iki adet olay yaşanmıştır. İlk davada olayı mahkemeye getiren mütesellim, kapısına gece vakti katran sürülen ise bir gayrimüslimdir. Mütesellim evdekilerin soruşturulmasını istemiş ve mahalleli ...*mezbûr Simâven kendi ve zevcesi ve ‘iyâlinde olanlar bi’l-cümle ehl-i ‘ırz müstakîm kendi hâllerinde kimesnelerdir ve hâricden dahî yaramaz ma’kûlesinden gelir gider yokdur bu âna gelince hükkâm-ı kirâm tarafından dahl olunmak icâb ider hâlleri mesmû‘umuz olmamışdır...* diyerek davalının iyi halini haber vermiş ve onu bu suçlamadan aklamışlardır.⁴⁴⁰ Her ne kadar aklansa da Semaven olayın peşini bırakmamış olacak ki altı gün sonra başka bir gayrimüslimden şikayetçi olarak mahkemeye gelmiştir. Kanıtı ya da şahidi olmadığı halde mahkemeye gelen Simâven, karşı tarafın yemin etmesi ile davadan men edilmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁷ Çetin, “Katran”, s. 135.

⁴³⁸ Cemal Çetin, “Osmanlı Toplumunda ‘Seyirci Etkisi’ Üzerine Bazı Gözlemler (1600-1750)”, *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, S. 127-143, 2016, s. 131-132.

⁴³⁹ Bkz. Cemal Çetin, ‘Seyirci’, ss. 127-143.

⁴⁴⁰ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 114.

⁴⁴¹ Solak-Sak, *38 Numaralı*, s. 172.

İkinci olayda kapısına katran sürülen kişi Müslümandır ve olayı mahkemeye getiren kendisidir. Diğer olaydan farklı olarak bu kez eylemi gerçekleştiren kişiyi gören tanıklar devreye girmişlerdir. Fail yaptığını inkar etse de ceza almaktan kurtulamamıştır. Davaların genelinde olduğu gibi, burada da *mucibiyle* şeklinde kaydedilen cezanın ne olduğu bilinmemektedir. İki olayda da iftiradan öteye geçemeyen zina imalarının kişisel husumetten kaynaklı olduğu söylenebilir.⁴⁴²

Mahalle esas alınmak suretiyle oluşturulan kontrol sistemi sayesinde, mahalle halkı kendi kaderi üzerinde söz söyleyebilen, gerektiğinde olayların seyrine müdahale edebilen bir topluluk özelliği taşımaktadır. Birbirlerinin haklarına riayet ettikleri gibi suçluların tespiti ve cezalandırılması, alınacak vergilerin tespiti, görevli olan kişilerin kontrolleri, gerektiğinde bu kişilerin görevlerinden alınması, ihtiyaç duyulan hizmetlerin yerine getirilmesi gibi pek çok konuda etkin rol oynamışlardır.⁴⁴³ Bu sayede suçun ya da mağduriyetin gizli kalması engellenmiştir.

3.7. Sulh/Uzlaştırma

Sözlükte “barışma, uzlaşma, anlaşma; barıştırma” gibi anlamlara gelen sulh kelimesi, fıkıh terimi olarak bireyler veya toplumlar arasındaki sorunların anlaşmayla çözülmesini veya bu şekildeki anlaşmayı ifade eder. Uzlaştırma tarafların istekleriyle ve üçüncü kişi ya da kişilerin yardımı ile yapılır. Bu arabuluculuk, tarafların gönüllülük ve fedakarlıkları sonucu, onları ortak noktada buluşturarak sorunları çözebilir. Sulh yöntemi her olayın mahkemeye taşınmasını engellediği için adalet mekanizmasına işlerlik kazandırır ve insanlar arasında düşmanlık oluşmasına engel olur.⁴⁴⁴ Ancak tüm suçlarda uzlaşma söz konusu değildir. Yalnızca tazir ile cezalandırılacak ve kişilere karşı işlenmiş suçlarda sulh uygulanabilir. Kişiler kendilerini mağdur eden tarafı affedebileceği gibi belirli bir bedel karşılığında sulh de yapılabilir. Cinayet, darp, yaralama gibi suçlar sulh yapılabilir suçlara örnektir.⁴⁴⁵ Kur’an’da vasiyetle ilgili anlaşmazlık, eşler arasındaki geçimsizlik, iki Müslüman topluluk arasındaki çatışma gibi konularda sulh yapılması teşvik edilmiş; bu durum hadislerle de iyi bir çözüm yolu olarak desteklenmiştir.⁴⁴⁶ Buna karşılık topluma karşı işlenmiş ve had cezası gerektiren

⁴⁴² Sak, *41 Numaralı*, s. 261.

⁴⁴³ Düzbakar, “Osmanlı”, s. 108.

⁴⁴⁴ Fahrettin Atar, “Sulh”, *DİA*, C. 37, S. 481-485, 2009, s. 481.

⁴⁴⁵ Mustafa Avcı, “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh (Uzlaştırma)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, Sayı 1, S. 11-71, Konya 2017, s. 50-52.

⁴⁴⁶ Atar, “Sulh”, s. 481.

suçlarda ise taraflar arasında uzlaşma geçersizdir. Zina, eşkıyalık, içki içme gibi suçlar bu duruma örnek gösterilebilir.⁴⁴⁷

Şer'îye Sicilleri incelendiğinde mahkemede sulhun, oldukça yaygın bir yöntem olduğu görülmektedir. Sulh kayıtları özellikle alacak, miras, mülk satışı, mala zarar verme, darp gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Bu davaların birçoğu, anlaşmazlık ile ilgili dava açılmadan taraflar arasında uzlaşma sağlanarak çözülmüştür. Arabulucu olarak davalarda yer alan kişiler, kimi zaman mahalleli olarak kaydedilmekle birlikte kayıtların genelinde *bi-tavvassuti'l-müslimîn* şeklinde kaydedilmiştir. Bunun dışında arabulucu olmadan da taraflar karşılıklı anlaşarak sulh yapabilmektedirler.

Yapılan sulh sayesinde mağdur, failden bir tazminat bedeli alır ve zararını karşılarken bir kazanç elde etmiş olur. Diğer yandan kanıtı olmadığı için mağduriyetini ispatlayamamış ya da ispatlayamayacak mağdurların, mağduriyetini gidermesi açısından, hak arama yöntemleri arasında sulh yolu da zikredilebilir.

3.8. Divana Başvurma

Klasik İslam devletlerinin Daire-i Adliye geleneklerinden çalışmamızın birinci bölümünde bahsetmiştik. Bu anlayışa göre ancak adaletin sağlanmasıyla devletin devamlılığı mümkün olabilirdi. Bu yüzden hükümdarların en önemli görevi halk için adaleti sağlamaktı.⁴⁴⁸ “*Tebaanın itaat yükümlülüğü karşılığında padişah, tebasını korumak ve adaletle muamele etmekle mükelliftir.*”⁴⁴⁹ Osmanlı’da adaletin son başvuru yeri Divan-ı Hümayun yani hükümdardır. Bu nedenle de adaletin yerini bulması için toplumda herkes, birey olarak ya da toplu halde divana şikayetini götürebilmiştir.⁴⁵⁰

Bir kişi şikayetini mahallindeki kadıya yapabileceği gibi sırasıyla sancak ve eyalet divanı ile devletin merkezinde bulunan sadrazama bağlı diğer divanlara ve son olarak Divan-ı Hümayun’a yapabilirdi.⁴⁵¹ Herhangi bir konuda şikayetçi olan halk, duruma göre yerel mahkemeleri atlayarak doğrudan divana başvurabilirdi. Bulduğu yerdeki mahkemenin taraflı olduğunu düşünenler veya orada yapılmış mahkemenin sonucuna razı olmayanlar Divan-ı Hümayun’da yeniden mahkeme açılmasını talep edebilirlerdi. Divan bu özelliği ile bir nevi üst mahkeme niteliği taşımaktadır. Adaletin yerini bulması için dikkatle ele alınan davalarda mümkünse davacı ve davalı bir araya getirilir, mümkün değilse mahallin kadısından

⁴⁴⁷ Avcı, “Sulh”, s. 50-52.

⁴⁴⁸ Murat Tuğluca, “Şikayet”, s. 17.

⁴⁴⁹ Murat Tuğluca, “Şikayet”, s. 20.

⁴⁵⁰ İnalçık, “Arz-i Hal”, s. 49.

⁴⁵¹ Murat Tuğluca, “Şikayet”, s. 26.

iddia edilen konuda bilgi istenir, gerekirse divandan çavuşlar veya mübaşir adı verilen, o iş için görevlendirilmiş kişiler gönderilerek geniş araştırma yapılırdı.⁴⁵²

Mahkemelerde alınan kararların her zaman adaleti sağladığını iddia etmek doğru değildir. Bu tür durumlarda haksızlığa uğradığını veya kadı tarafından yanlış kararlar verildiğini düşünen kişilerin, başvurabileceği bir üst mahkemenin bulunması adaleti temel almış bir devlet düzeni açısından önem arz etmektedir.⁴⁵³ İslâm hukuku ve bunun klasik dönem Osmanlı uygulamasında, hukuka aykırı mahkeme kararlarının kontrolü için kendine has birtakım yollar kabul edilmişti. Öncelikle hatalı verilmiş bir mahkeme hükmünü, o hükmü veren hâkim bizzat veya talep üzerine düzeltebilirdi. Hâkimin buna yanaşmaması veya bunun mümkün olmaması durumunda, dava doğrudan divana götürülebilirdi.⁴⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde kadılar eşit statüdeydiler, aralarındaki farklılık kıdem, mansıb ve maaş bakımındandı. Böyle olunca Osmanlı Devleti'nde padişah emri ve izni bulunmaksızın, bir kadı hükmünün hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle bir başka kadı önüne götürülmesine prensip olarak imkân yoktu.⁴⁵⁵ Kadı'nın kararları kesindir ve Osmanlı yargı sisteminde bunu giderecek bir üst mahkeme yoktur. Ancak Divan kararı değiştirmese de davanın yeniden görülmesini isteyebilir.⁴⁵⁶ Bunun dışında fermanlar, kadı'nın bazı konularda hüküm vermesine yardımcı olabilmektedir. Osmanlı hukukunda kadıların verdikleri hükümlerden tatmin olmayan, bu hükümleri hukuka aykırı bulan veya kadıların meslekî prensiplere uymadığını düşünen kişiler divana başvurarak hükmün düzeltilmesini isteyebilirdi.⁴⁵⁷

Sonuç olarak, Divan-ı Hümayun'a gönderilen şikâyetlerin dönemin siyâsi ve iktisâdi yapısındaki değişmeler ve yaşanan gelişmelerle yakından ilgisi olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Özellikle görevlilerin savaşlar sebebiyle vergiler konusunda yaşadığı zorluklar, ayrıca meydana gelen ayaklanma ve isyanlar da halkın Divan'a gönderdiği şikâyet konularının şekillenmesinde etkili olmuştur.⁴⁵⁸ Divan-ı Hümayun'un en çok meşgul olduğu konuların başında adlî davaların görüşülmesi gelmektedir.⁴⁵⁹ Reayanın divana başvurduğu konular ise genellikle vergi ve eşkıyalık gibi konulardan oluşmaktadır. Örneğin ahalinin yerel

⁴⁵² Recep Ahışalı, "Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, ed: Güler Eren, S. 24-33, 1999, s. 32.

⁴⁵³ Gürhan, "Kadımlar", s. 329.

⁴⁵⁴ Ekinci, "Mahkeme", s. 961.

⁴⁵⁵ Ekinci, "Mahkeme", s. 965.

⁴⁵⁶ Abacı, *Bursa*, s. 55.

⁴⁵⁷ Ekinci, "Mahkeme", s. 986.

⁴⁵⁸ Gümrukçüoğlu, "Şikâyet Defterleri", s. 202.

⁴⁵⁹ Ahışalı, "Divân", s. 32.

bir yöneticiden, zulme son vermezse köyünü terk edeceğini söyleyerek şikayet etmesi yaygın durumlardan biridir.⁴⁶⁰

İncelediğimiz dönem içinde divana yansıyan 78 dava vardır. Bu davalardan 15'i vakıflarla ilgili iken, 22'si kişisel meselelerle ilgilidir. Vakıflarla ve kişisel davalarla ilgili belgeler hariç, askerîlerin reayadan şikayetçi olduğu 11, reayanın askerîden şikayetçi olduğu 9, askerîlerin birbirlerinden şikayetçi olduğu 20, reayanın birbirinden şikayetçi olduğu 1 dava bulunmaktadır. 78 kayıttan 22 tanesi elimizdeki sicillerde ferman metinleri olan belgeler değil, herhangi bir konuda dava görülürken, içinde fermanın var olduğu söylenerek kadiya ibraz edilen belgelerdir.

Divana giden konular genelde vergi ve görev anlaşmazlıkları ile ilgili yönetenlerin rol aldığı konular olsa da talaktan mirasa, mirastan alacak davasına kadar pek çok farklı konuda kişilerin divanın yolunu tuttukları görülmektedir. Divanın her koşulda halka açık olması ve halkın kişisel meselelerinde bile divanı rahatlıkla kullanabilmesi; mağdurların hak arama sürecinde devlet desteğini hissetmelerini sağlamıştır. Sorunları ile ilgili karşılarında muhatap bulan ve devlet tarafından derdi dinlenen halk için devletine küserek madunlaşmak olası görünmemektedir. Bu anlamda madunun tanımında yer alan devlet imkanlarına erişememek durumu Osmanlı toplumu için geçerli değildir.⁴⁶¹

4. Yalancı Mağduriyetler

Mağdur olduğunu iddia eden bir kişinin doğru ya da yalan söylediğini net olarak söylemek mümkün değildir. Burada yalancı mağduriyet başlığı altında tanımladıklarımız, şikayetçilerin kadı tarafından men edildiği mağduriyet davalarıdır. Bu davalarda ispatları ya da şahitleri olmadığı için men edilenler olduğu gibi, davalıların mahkemeye çeşitli kanıtlar sunarak kendilerini akladıkları da olmuştur.

Yasaların açık seçik kesin oldukları durumlarda, yargıcın görevi, sadece eylemin işlenip işlenmediğini saptamaktan ibarettir.⁴⁶² İspat yükümlülüğü kadının görevi değildir, kadı sadece mahkemesine getirilen olayı dinler ve iddia sahibinden olayı ispat etmesini bekler. Şikayet eden kişinin, haklılığını destekleyici herhangi bir kanıtı bulunmaması halinde ise davalının suçsuz olduğuna hükmederek mağduriyet iddiasında olan kişiyi davadan men eder.

⁴⁶⁰ Faroqhi, *Devletle*, s. 21.

⁴⁶¹ Spivak, *Yapısöküm*, s. 98.

⁴⁶² Beccaria, *Suçlar*, s. 77.

İncelediğimiz dönemde mahkemeye yansıyan men davalarının sayısı 37. Sicilde elli sekiz, 38. Sicilde elli beş, 39. Sicilde seksen, 40. Sicilde kırk bir, 41. Sicilde ise doksan üçtür. Men davalarının özellikle alacak davalarında yoğunlaştığı görülmüştür. Özellikle fi'l-i şeni', hırsızlık, haneye tecavüz vs. gibi gözlerden uzak alanlarda işlenen suçlar; küfür, alacak vs. gibi ispatı zor olan durumlarda, davacılar men edilse bile bu türden davaların gerçek mağduriyet olma ihtimali yüksektir. Verilen rakamlardaki hata payı dikkate alınmalı ve bunların kesinlik belirtmeyen sayılar olduğu unutulmamalıdır. Gerçek mağduriyet olarak ele aldığımız davalar ve sahte olarak ele aldığımız davaların kesin olarak gerçek ya da sahte olduklarını iddia edemeyiz. Çünkü aksi bir ihtimal her zaman mevcuttur.

Bunlar dışında ehl-i örfün reayayı vergi vermemekle suçladığı ve kadı tarafından men edildiği çok sayıda dava da mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Ehl-i örfün mahkemeye taşıdığı bu türden davalara sahte mağduriyet demek daha kolaydır, çünkü vergi talebinde bulunabilmek için, reayanın kayıtlı olduğu defterlerde, isimlerin yazılı olması gerekmektedir. Bu nedenle reayanın kendini aklamayı gerekmeden kadı deftere bakar ve ismin yazılı olup olmamasına göre karar vererek reayanın rencide edilmemesi için davacıları men ederdi.

Kadı mahkemesine hak aramak için gelen kişilerin kanıtları yoksa, davalı taraftan suçsuz olduğuna dair yemin etmesi istenmekte ve yemin edenin doğru söylediği varsayılmaktadır. Belki de susmanın kendisine çok büyük bir yarar sağlayacağı bir anda, sanıktan özü sözü bir, doğru sözlü biri olması istenmektedir.⁴⁶³ Doğru söyleme ihtimali olduğu kadar yalan yemin etme ihtimali de olan davalı, kendisine yemin sorulacak aşamaya gelirse ceza alıp almamaya kendisi karar vermiş olmaktadır. Osmanlı'da yemin edilerek karşı tarafın men edilmesine sebep olunan pek çok dava vardır. Bu insanların yemin ederken doğru söyleyip söylemediklerini bilemesek de en azından yemin etmek istemeyen insanların suç kabul ettikleri çıkarımında bulunabiliriz. Davalıların yemin etmeyi reddederek bir nevi suçlu olduklarını kabul etmelerine neden olan mekanizma nedir? diye sorulduğunda bunun kişisel vicdan meselesi olduğu kadar, toplumsal statüyle de alakalı olduğu söylenebilir. İnsanlar toplumda *yalancı* olarak tanınmak yerine cezayı kabul etmişler ve yalan söyleyerek toplumda itibarsızlaşmayı göze alamamış görünmektedirler.⁴⁶⁴

Hukukî bir sorun nedeniyle mahkemeye başvuranlardan bazılarının ne yazılı ne de sözlü kanıtları vardır. Bu durumda suçlanan kişiye yemin teklif edilir ve yemin etmesi halinde

⁴⁶³ Beccaria, *Suçlar*, s. 99.

⁴⁶⁴ Abacı, *Bursa*, s. 115-116.

dava düşer. İddiayı kanıtlamak suçlamayı yapana aittir. Bu tür bir uygulamada ilk akla gelen suiistimal ihtimalidir. Herhangi bir nedenle kayba uğramak istemeyen kişinin rahatlıkla yemin edebileceği varsayılır. Ancak bu tür durumlarda karşılaştığımız kayıtlardan bazıları bize, kişilerin “yalancı” olarak tanınmak yerine cezayı kabul ettiklerini gösteriyor.⁴⁶⁵ Bu durum bireylerin toplumdaki itibarını önemsemeleri ile ilgilidir. Mahkemede yalancı şahitlik yapmak ya da yalan söyleyerek yemin etmek, toplum tarafından hoş karşılanmayan bir durum olmalıdır. Kişi o andaki çıkarını düşünerek yemin edebilir, ancak sonrasında toplum tarafından kınanma ve hatta toplum dışına itilme gibi durumlarla karşılaşabilir. Oysa mahkemede yalan söylemek yerine yemin etmeyi reddederek cezayı kabul etmesi, kişinin toplumdaki itibarını düşünerek dürüstlüğünü koruduğunun göstergesi kabul edilebilir.

---

⁴⁶⁵ Abacı, *Bursa*, s. 115-116.

SONUÇ

Günümüzde hak arayan mağdur ve ötekileşmiş madun gruplara dünyanın her yerinde rastlamak mümkündür. Osmanlı'da belgeler aracılığıyla mağdurun varlığını tespit etmek kolaydır, ancak madunların gerek belgelere yansımaysından gerekse seslerinin herhangi bir şekilde çıkmamasından, bu birey ya da gruplara rastlamak zordur.

Osmanlı Devleti'nde adalet mekanizmasının işleyişi çerçevesinde, mahkemeler ve divan sayesinde insanlar şikayetlerini dile getirerek kendilerini ifade edebiliyor ve haklarını arayabiliyorlardı. Dolayısıyla adaletin büyük ölçüde işleyen bir mekanizma olması, bireysel ya da kitlesel maduniyetin ortaya çıkmasını engellemiştir. Yine mahkemelerin ve divanın varlığı, kişilerin mağduriyetlerine çözüm aramasını ve bu süreçte devletle ilişki kurabilmesini sağlamıştır.

Çalışmamızın başlangıcında karşılaşılmaması beklenen husus, toplumda ötekileşmiş bir madun sınıfı ile kendini ifade edemediği için hakkı yenen bir mağdurlar sınıfı olabileceği hususu idi. Ancak çalışma ilerledikçe böyle bir madun ya da mağdur sınıfının olmadığı ve insanların haklarını aramak için çeşitli yollara, hiçbir engelle karşılaşmadan başvurabildikleri görülmüştür. Bireysel olarak mağduriyetin toplumun her kesiminde görülebileceği, fakat tek bir grup üzerinde yoğunlaşan bir mağduriyetin olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, taşradaki askerîlerin, ellerindeki gücü kötüye kullanarak, reayadan fazla vergi toplaması veya reayaya angarya iş yüklemesi reyanın mağduriyetine neden olmuştur. Böyle durumlarda reyanın sessiz kalmayıp şikayetlerini divana kadar götürdüğü görülmektedir. Askerîlerin zaman zaman reaya üzerinde yol açtığı mağduriyetler olsa da bunlar, kitlesel anlamda ya da sürekli bir mağduriyete dönüşmemiştir. Reyanın askerîler ile ilgili şikayetleri, devlet nazarında bir şekilde karşılık bulmuştur. Merkezden taşraya gönderilen, askerîlerin reayaya zulmetmemesini emreden, adaletnameler buna kanıt olarak gösterilebilir. Diğer yandan divana giden bu şikayetlerin yalnızca reayaya ait olduğunu düşünmek doğru değildir. Çünkü askerîlerin de zaman zaman reaya tarafından mağdur edildikleri vakidir. Buradan hareketle mağduriyetin toplumun bir kesimine has bir durum olmadığı, toplumun her kesiminden insanın mağduriyet yaşayabileceği söylenebilir. Kısacası Osmanlı Devleti, adalet anlayışının bir gereği olarak, reaya üzerinden elini hiçbir zaman çekmemiştir. Bu sayede reyanın hem madun bir sınıfa dönüşmesini hem de haklarının yenmesini engellemiştir. Mahkemeyi kullananların daha çok reayadan kişiler olmaları, mağduriyet yaşayanların sadece reaya olduğu anlamına gelmemelidir. Toplumdaki herkesin, bir şekilde mağdur olma ihtimali her zaman için söz konusudur.

Mağduriyete uğradığını düşünen herkesin mahkemeye gittiğini düşünmek de doğru olmaz. Zira pek çok anlaşmazlığın köy, mahalle, lonca ve cemaat (konar-göçer) içindeki kanaat önderleri aracılığıyla çözüme kavuşturulduğu da bir gerçektir. Belgelere yansıyan mağduriyetler, toplumun yalnızca bir kesimi ile ilgili bize ancak genel bir istatistik verebilir. Osmanlı'da mahkemeye gelen mağdurlar, toplumda mağduriyet yaşayanların çoğunluğunu mu yoksa küçük bir kesimini mi yansıtıyor, bunu bilmemiz mümkün değildir.

Adalet mekanizmasının işlemesi demek, ülkenin her yerinde adaletin kesintisiz ve sorunsuz uygulandığı anlamına gelmemektedir. Mekanizmanın işleyişinde teori ile uygulamanın her zaman örtüşmeyeceğini, alınan tüm önlemlere rağmen aksaklıklar olabileceğini de unutmamak gerekir. Öte yandan mağdurların mahkemeye en ufak sorunlarında, hiçbir engelle karşılaşmadan gidebildikleri bir gerçektir. Mağduriyete sessiz kalmayarak hak arama yollarını kullanan kişiler, her zaman istedikleri sonucu elde edemiyor olabilirler, fakat burada önemli olan toplumun her kesiminden kişilerin, bir şekilde seslerini duyurabilmesi, sözlerinin muhatap bulması ve şikayetlerinin dikkate alınmasıdır.

KAYNAKÇA

Konya Şer'îye Sicili: 37, 38, 39, 40, 41.

ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

ACAR, H. İbrahim, "İddet", *DİA*, C. 21, İstanbul 2000, S. 466-471.

ACAR, H. İbrahim, "Talak", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, S. 496-500.

AHISHALI, Recep, "Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, ed: Güler Eren, Ankara 1999, S. 24-33.

AKBULUT, İlhan, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, Sayı 1, 2003, S. 167-181.

AKBULUT, İlhan, "Osmanlı Devletinde Adalet Düzeni", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV, Sayı 1-2, 2000, S. 219-256.

AKTAN, Hamza, "Kazf", *DİA*, C. 25, İstanbul 2002, S. 148-149.

AKYILMAZ, S. Gül, "Osmanlı Devletinde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 1-2, 2004, S. 221-271.

AKYILMAZ, S. Gül, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sayı 1-2, 2007, S. 471-502.

AKYÜZ, Jülide, "Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, 2007, S. 75-91.

APAYDIN, H. Yunus, "Şahit", *DİA*, C. 38, 2010, S. 278-283.

ARAZ, Yahya, *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

ASLAN, Nasi, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bakımından Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. III, Sayı 2, 2003, S. 17-44.

ATAR, Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, C. 30, İstanbul 2005, S. 399-402.

ATAR, Fahrettin, “Sulh”, *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, S. 481-485.

AVCI, Mustafa, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004.

AVCI, Mustafa, “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 24, Sayı 1, 2016, S. 7-36.

AVCI, Mustafa, “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh (Uzlaştırma)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, Sayı 1, 2017, S. 11-71.

AYDIN, M. Akif, “Osmanlı Hukukunda Kazâi Boşanma (Tefrik)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, İstanbul 1986, S. 1-12.

BARDAKOĞLU, Ali, “Vesâyet”, *DİA*, C. 43, İstanbul 2010, S. 66-70.

BARKEY, Karen, *Eşkiyalar ve Devlet – Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev: Zeynep Altok, İstanbul 1999.

BECCARİA, Cesare, *Suçlar ve Cezalar Hakkında*, 5. Baskı, çev: Sami Selçuk, Ankara 2015.

BOZDAĞ, Ahmet – Sarıusta, Kader, “Ceza Yargılamasında Mağdurun Beyanı Ve Delil Değeri”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 2, 2017, S. 573-602.

CAN, Sevim, “Osmanlı Mahkemelerinde Kadın”, *Prof. Dr. Yavuz Ercan Armağanı*, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, S. 197-223.

CİN, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 41, Konya 1988.

CİN, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 42, Konya 1988.

ÇAĞLAR, İsmail, “Taşradaki Madunlar: Erken Cumhuriyet Döneminde Muhafazakâr Muhalefet”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, C. 10, Sayı 1, 2015, S. 109-134.

ÇAKIR, İbrahim Etem, “XVI. Yüzyılda Ayntab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilig*, Sayı 63, Erzurum 2012, S. 31-54.

ÇALIŞKAN, İbrahim, “İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 33, 1994, S. 61-100.

ÇETİN, Cemal, “Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645–1750)”, *Journal of History Studies*, Sayı 6, 2014, S. 43-70.

ÇETİN, Cemal, “Anadolu’da Kapıya Katran Sürme Vak’aları: Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Hukukî, Kültürel ve Toplumsal Boyutları (1645–1750)”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 9/1, 2014, S. 133-156.

ÇETİN, Cemal, “Osmanlı Toplumunda ‘Seyirci Etkisi’ Üzerine Bazı Gözlemler (1600-1750)”, *International New Tendencies Congress in Ottoman Researches*, Sayı 7-9, 2016, S. 127-143.

DEMİRCİ, Süleyman – Arslan, Hasan, “Eşkîyalar Ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkîyalık Faaliyetleri Ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, 2012, S. 47-76.

DEĞİRMENCİ, Olgun, “Ceza Ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdur Hakları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 77, 2008, S. 33-86.

DİNLER, Veysel, “Mağduriyet Kavramına Çok Yönlü Yaklaşım”, *Suç Mağdurları*, ed: H. İbrahim Bahar, Adalet Yayınevi, Ankara 2006, S. 49-71.

DÜZBAKAR, Ömer, “Osmanlı Döneminde Mahalle Ve İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı 5, 2003, S. 97-108.

FAROQHI, Suraiya, *Devletle Başa Çıkmak: Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasal Çatışmalar ve Suç 1550-1720*, çev: Hamide Koyukan Bejsovec, Alfa Yayıncılık, 2016.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku - Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleten*, C. LXV, TTK Basımevi, Ankara 2002, S. 958-1005.

EKİZ, Ahmet, “İslam Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Hak ve Sorumlulukları”, *Mehir Dergisi*, Sayı 3, 1999, S. 74-75.

ER, Harun, “1700-1725 Yılları Arasında Konya Mahkemesi’ne İntikal Eden Olaylar”, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

GELERİ, Aytekin, *Suç Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

GUHA, Ranajit, *Dünya-Tarihinin Sınırında Tarih*, (Çev: Erkal Ünal), Metis Yayınları, İstanbul 2006.

GÜMRÜKÇÜOĞLU, Saliha Okur, “Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 61, Sayı 1, 2012, S. 175-206.

GÜRHAN, Veysel, “Kadınların Dîvân-ı Hümâyün’a Şikâyet Haklarını Kullanmaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (Diyarbakir Eyaleti 1 Numaralı Ahkâm Defterine Göre)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXXII, 2017, S. 323-347.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu”, *Belleten*, C. XXIII, S. 92, Ankara 1959, S. 575-610.

İNALCIK, Halil, “Âdaletnâmeler”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, ed: Muhittin Salih Eren, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, S. 75-191.

İNALCIK, Halil, “Şikâyet hakkı: ‘Arz-i Hâl’ ve ‘Arz-i Mahzar’lar”, *Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adalet*, ed: Muhittin Salih Eren, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, S. 49-75.

İNAN, Kenan, “Trabzon’da Yönetici Yönetilen İlişkileri (1643-1656)”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, 2003, S. 23-60.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Ehl-i Örf”, *DİA*, C. 10, 1994, S. 519-520.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1977.

KATOĞLU, Tuğrul, “Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 61, Sayı 2, 2012, S. 657-693.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Devleti'nde Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

KIVRIM, İsmail, “17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla‘a ve Tefrîk)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, Sayı 1, 2011, S. 371-400.

KOÇ, Yunus – Tuğluca, Murat, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2006, S. 7-24.

KONAN, Belkıs, “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *OTAM*, C. 29, Sayı 2, 2011, S. 149-172.

KURU, Gonca, “Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesinde Devletin Rolü”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 19, Sayı 2, 2013, S. 1-57.

KÜÇÜKYAĞCI, Nazmi, “Geçmişten Günümüze Türk Yargı Sistemi Ve Yargı Bürokrasisi”, *Başbakanlık Uzmanlık Tezi*, Ankara 2012.

IMBER, Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehr”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi), (Çev. Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, S. 77-101.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Ehl-i Örf”, *DİA*, C. 10, İstanbul 1994, S. 519-520.

MAYDAER, Saadet, “Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, Sayı 1, 2007, S. 299-320.

MUŞMAL, Hüseyin - Gürbüz, İrem, “Osmanlı'da Vasîlik Kurumu: Konya Örneği”, *Turkish Studies*, Sayı 13/16, 2018, S. 199-236.

OKUMUŞ, Ejder, Osmanlılar'da Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 3, Sayı 5, 2005, S. 45-51.

OKUR, Kaşif Hamdi, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sayı 15, 2009, S. 5-30.

OSMANAĞAOĞLU, Cihan, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu Ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 66 (1), 2010, S. 109-177.

ÖZ, Mehmet, “Osmanlı Toplumunu”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, S. 532-538.

ÖZ, Mehmet, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği Ve Özellikleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık, Terör ve Ayrılıkçı Hareketler Sempozyumu*, ed: Osman Köse, Samsun İlkadim Belediyesi Kültür Yayınları No: 42, Samsun 2009, S. 11-20.

ÖZBEK, Veli Özer, *Ceza Hukukunda Suçtan Doğan Mağduriyetin Giderilmesi*, Ankara 1999.

PAÇACI, İbrahim, “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2008, S. 59-92.

PAMUK, Gülfem, *Türk ve Fransız Ceza Muhakemesi Hukuku'nda Mağdurun Makam Olarak Yeri*, Beta Yayınları, İstanbul 2012.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

PEİRCE, Leslie, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev: Ülkün Tansel, İstanbul 2005.

REYHAN, Cenk, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

SAK, İzzet – Aköz, Alaaddin, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, 2004, S. 92-140.

SAK, İzzet, *37 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1102–1103/1691–1692)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2015.

SAK, İzzet, *41 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1115-1116/1703-1704)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2016.

SELÇUK, Sami, “Eski Çağlarda Suç Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, C. II, Ankara 2015, S. 1013-1058.

SPIVAK, Gayatri Chakravorty, *Madun Konuşabilir mi?*, çev: Dilek Hattatoğlu, Gökçen Ertuğrul, Emre Koyuncu, Dipnot Yayınları, Ankara 2016.

SPIVAK, Gayatri Chakravorty, *Yapısöküm Postkolonyalizm Madunluk: Söyleşi*, çev: Soner Torlak, Zoom Kitap, İstanbul 2016.

SOKULLU Akıncı, Füsun, *Viktimoloji*, Beta Yayınları, İstanbul 1999.

SOLAK, İbrahim – Sak, İzzet, *38 Numaralı Konya Şer‘iye Sicili (1103–1104/1692–1693)*, (Transkripsiyon ve Dizin), Konya 2016.

SOLAK, İbrahim – Sak, İzzet, *39 Numaralı Konya Şer‘iye Sicili (1113-1113/1701-1702)*, (Transkripsiyon Ve Dizin), Konya 2016.

ŞAHİN, Musa - Işık, Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, Kütahya 2011, S. 221-230.

TOK, Özen, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18, 2005, S. 155-173.

TUĞLUCA, Murat, “Osmanlı’da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikayet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699)”, *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

ULUÇAY, M. Çağatay, *XVII. Asırda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, C.H.P. Manisa Halkevi Yayınları, Sayı XI, İstanbul 1944.

YAĞCI, Zübeyde Güneş, “Osmanlı Taşrasında Kadınlara Yönelik Cinsel Suçlarda Adalet Arama Geleneği”, *Kadıın Araştırmaları Dergisi*, C. IV, Sayı 2, 2005, S. 50-76.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AYDIN, Aslı, “Ceza Hukukunda Mağdur Kavramı Ve Viktimoloji”, <http://www.academia.edu/26025215/CezaHukukundaMağdurKavramıveViktimoloji>, Erişim Tarihi: 25/08/2018.

DEVELİOĞLU, Ferit, “Nafaka”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, s. 1213, Erişim Tarihi: 08/03/2019.

DEVELİOĞLU, Ferit, “Nafaka-iİddet”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, s. 1213, Erişim Tarihi: 08/03/2019.

DEVELİOĞLU, Ferit, “Tecavüz”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, s. 1548, Erişim Tarihi: 08/03/2019.

DEVELİOĞLU, Ferit, “Vasî”, *Lügat*, <https://tr.scribd.com/document/172517067/Ferit-Devellio%C4%9Flu-Osmanl%C4%B1ca-Turkce-Ansiklopedik-Lugat-pdf>, s. 1723, Erişim Tarihi: 08/03/2019.

Kur’an, Nur, 24/2, *Tefsir*, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2793/2-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 05/04/2019.

Kur’an, Nur, 24/4, *Tefsir*, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2795/4-ayet-tefsiri>, Erişim Tarihi: 05/04/2019.

YETİŞKİN, Ebru, “Postkolonyal Düşünce Ve Madun Çalışmalarından Neler Öğrenebiliriz?”, 2013, https://www.academia.edu/14383570/Postkolonyal_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCnce_ve_Madun_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1ndan_Neler_%C3%96%C4%9Frenebiliriz, Erişim Tarihi: 02/05/2019.